

Magyar Szépirodalmi Könyvtár

KARINTHY

Gyilkosok

CSZK

N. M.

12 476/4

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KARINTHY FRIGYES
MUNKÁI

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KARINTHY FRIGYES MUNKÁI
IV.

GYILKOSOK

(NOVELLÁK)

OSZK
GYŰJTEMÉNYES KIADÁS

BUDAPEST, AZ ATHÉNAEUM KIADÁSA

KARINTHY FRIGYES

GYILKOSOK

(NOVELLÁK)

MÁSODIK KIADÁS

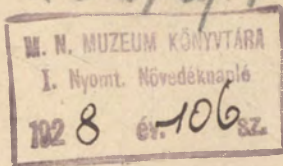
BUDAPEST, DICK MANÓ KIADÁSA

Ezt a könyvemel feleségemnek akarlam ajánlani, aki a boldogság, a szépség, a jóság, az élet és az öröm volt e Földön és akit 1918 októberében megragadott és a Föld alá tiport gyűlölet és téboly mocskos magzatja: a dögvész. Most, hogy immár nem ő olvassa többé, ő, a szeretet és megértés, mint a többi — átadom könyvemel a hideg közönynek és unalomnak, mely semmit meg nem ért, semmiben nem hisz és mindent eltemet.

12.476/4

Az égő ház

Egyike legkínosabb álmaimnak.

Úgy volt, hogy valami régi utcában laktam, egy négy emeletes kaszárnyában, a földszinten, persze, albérletben. Egyszerre minden átmenet nélkül — mintahogy álmokban történni szokott — nagy lárma az udvaron, fojtó füst, csörögnek az ablakok, a lépcsőkön szaladó léptek.

— Tűz van, tűz van !

Kihajoltam az ablakon, — a ház teteje égett nagy, vörös lángokban, de a lángok szabályos távolságban lobogtak, végig a csatorna mentén, az egész úgy festett, mintha valami rendszerető gyújtogató, aki tiszta munkát akart végezni, mérőruddal a kezében járta volna végig a tetőt, hogy mindenhová jusson. Ezzel szemben az emeletek ablakában rémülten, megzavart ürgék módjára futkostak az emberek, fejetlen csapatokban ereszkedtek le. A homlokzat kiugróján magasra emelt karokkal szónokolt egy ember, — nemes páthosz, érzékforraló lendület harsogott a hangjában, a meggyőződés meggyőző tüze lángolt felhevült vonásain — lent az utcán ember-

tömeg futott össze és részegen, mámorosan helyeselt, ordított a szónok felé, — az én szívemet is ismeretlen részegség szállta meg és belebömböltem az égbe »úgy van! úgy van!« és csak ezután kezdtem ügyelni a szónokra, hogy tulajdonképpen miről is beszél és ekkor kicsit csudálkozva vettem észre, hogy vadul hadarva és széles gesztusokkal folyton ezt mondogatja, egyre szédítőbb tempóban :

»Hallod-e te körösi lány

De körösi lány, de körösi lány . . .«

Egy pillanatra eltűnődtem, aztán megnyugodva mondtam magamnak, hát persze, te számár, a házégésnél azonnal telefonálni kell a körösi lánynak, másképp összeszalad a víz a vezetékben. Most már értelmesebben kezdtem figyelni.

Az ötödik emeletről hosszú csöveket eresztettek lefelé vörösruhás tűzoltók és nagy szivattyúkkal vesződvé, erőteljesen fecskendezni kezdték az utcát. Most már úgy volt, hogy egy kávéházi asztal mellett ülök, szemben velem egy volt iskolatársam, Bányai, újságot olvasott. Kérdésekre, hogy miért vannak a tűzoltók vörös ruhában, fölényesen megjegyezte, hogy ez mimikri, nehogy észre lehessen venni a tűzoltókat a lángok között. Rögtön megértettem, hogy ez milyen fontos és elresteltem magam tudatlanságomon.

A »tűzpirosak« — így hívták őket és akkor, álmomban, mindezek a szavak olyan természetesek voltak, mintha most azt mondom, hogy

asztal, vagy étel, — a tűzpirosak közben elkezdték rendszeres munkájukat és ez a rendnek és célszerűségnek valami megnyugtató érzésével hatott. Sorba álltak az utcán és adott jelre kis tokot vettek elő a zsebükből. Rekedt vezényszó hallatszott, a tűzpirosak a tokot fölfelé fordították, réz csettent és rugó pattant. A tokból hosszú és keskeny létra jött ki, ezeket sorjában az ablakhoz támasztották. Azután fürgén felfutottak az ablakhoz, — újabb vezényszó és a tűzpirosak gépiesen, egyforma mozdulattal kezdték becsukogatni a tárva-nyitva lengő ablaktáblákat, melyek mögött rémült kusza fejek igyekeztek előbujni, fuldokolva a füstben, mely a szobák fekete odvából előgomolygott. Néhol erőszakoskodni kellett, a nyitott ablak mellett álló férfi vagy nő nem akarta az ablakot magára csukni hagyni, ezeket visszapiszkálták a szobába, vagy ha másképpen nem ment, egyszerűen rányomták az üveget, — egy-egy fej, vagy láb, vagy kar a becsukott táblák közé szorult és megkékülve lógott ki az utca fölé. Ettől eltekintve azonban rend volt, néhány perc alatt be volt csukva minden ablak, csak a repedéseken kunkorgott elő néhány vékony és éles füstkígyó. Bányai, aki most főfelügyelő volt és széles íróasztal mögött sebesen írt valamit, fölnézett, hajlongott és örömmel jelentette a polgármesternek, hogy senki nem jöhet ki a házból, minden ajtót elzártak és így remélni lehet, hogy tökéletesen sikerülni fog a tervbe vett oltás. Magas borotvált arcú, gúnyos tekintetű férfi állt előtttem és kezinek tudatos, szép mozdulataival kísérve szavait, magyarázta nekem, hogy mindez rendben van, ennek így kell lenni : a házban, azzal, hogy mindent elzártak, magas hő-

fokot érnek el, amittől kiszikkadnak és tűzállóvá lesznek a falak, — ha aztán a tűz szép egyenletesen leér az első emeletig, kinyitják a szökőkutat, erre megdermed az egész, szét lehet szedni darabokra. Többször közbe akartam szólni, de csak a szájam mozgott és a torkomból nem jött hang, — közben a tűz már a harmadik emeletig ért, a betömött ablakok egymásután robbantak fel, puffogva olvadt az üveg, — ekkor halálos görcs markolta össze az agyam, eszembe jutott, hogy a kisfiam az emeleten van, az új lakásban, amit pár nappal ezelőtt vettünk ki és ahol éppen meszeltek. Újra erőlködni kezdtem, hogy közbeszóljak, a szemem majd kiugrott, de hang nem jött belőlem, — végre egészen vékonyan sítítva, gyerekes és idegen hangon, mintha messziről hallanám, ennyit tudtam kinyögni: »meszelő« és aggodva hápogtam az arcába, hogy megértette-e. Ekkor más dolgok kezdődtek.

Az arca kipirult, megragadta a kezem és izgatottan suttogva, sebes szavakban tudtomra adta, hogy igenis, a meszelő-párt titokban már megalakult és ha már tudok a dologról, elvisz a tanácskozmányra, de meg kell ígérnem, hogy senkivel nem beszélek a dologról, főleg újságírókkal nem.

Egyenruhás szolga nyitotta ki a titkos ajtót és hosszú folyosón keresztül léptünk be az égő házba. Csodálkoztam, hogy a kanyargó lépcsőkön, hosszú folyosókon, ahol áthaladtunk, sehol nem éreztem füstöt. De Bányai, mert ő volt az, megmagyarázta, hogy az intézőség helyiségei hermince (azt hiszem, hermeticét akart mondani) el vannak zárva, hogy a tanácskozás nyugalma

semmi ne zavarja. Hivatalos helyiségek ajtóit sorakoztak, római számokkal és feliratokkal, »Központi Tűzvizsgáló és Összegező Hivatal«, »Doktor Pista, főzsarátnok«, »Pernyeközpont«, »Pernye Kihasználó és Elosztó Hivatal«, »Egységes Oltást Előkészítő Albizottmány«, Üszögtömítők Közlönnye« Aztán egész sor ilyenféle : »Oltóközpont«, »Oltási Műveletek Kirendeltségének Elnöki Osztálya«, »Oltóanyagokat Felhalmozó Belképviselő«, »Külügyi Mészvizsgáló és Ellenőrző Titkárság«.

Az igazgató széles mozdulattal üdvözölt, hosszan rázta a kezemet, nagyon örült és az oltási munkálatokhoz készülendő műszerek műhelyébe vezetett. Itt gépek dübörögtek, fojtó olajszag áradt. Egy bonyolult gépezet előtt szurtos gépész magyarázott valamit, ezen a gépen évek óta dolgoznak ; az előadásból annyit vettem ki, hogy ezzel a szerkezettel a lángot zöldre lehet festeni, ami nagy megtakarítást jelent, mert a tűzoltók régi, zöld ruháit fel lehetne használni az oltásnál. Egy másik gép olajpárló készüléket hajtott : ez arra volt való, hogy az égő házban esetleg felhalmozott olajból a tűz segítségével kipárolják a vizet, amit aztán a fecskendő-szivattyúknál lehessen felhasználni.

Ezután a főtanácsba vezettek.

Az elnök folyton rázta a csengőt, akkor se hagyta abba, mikor bemutattak. Futólag utasított, hogy üljek le valahol és majd a mézbizottság felterjesztésénél adjam be a javaslatomat. A szónoki széken ketten álltak, hosszú és izgatott vita folyt. Lent, a terem mélyén néhány tűzpiros beszélgetett, unatkozva néztek fel néha a szónokokra. Az egyik szikár, magas férfi, ak-

tákat olvasott fel, ezekből, úgy látszik, az derült ki, hogy a házat egy szikra gyújtotta fel, amit szándékosan fújtak ki a szomszéd házból. Az aktákat letéve, emelt hangon, isten és ember előtt hivatkozott rá, hogy a kéreg-delegáció nem felelős a dologért. Most a másik szónok beszélt, tanuk kihallgatását kérte hevesen, akik igazolják majd, hogy ki volt a tettes. Ezután valami szavazás következett, mely annak eldöntésére volt hivatva, hogy a cigaretta, amiből a sokat emlegetett szikra kipattant, szópókás cigaretta volt-e, vagy szópókátlan. A szópókapártiak bejelentették az összeférhetetlenséget. Albizottságot küldtek ki és a szavazás eredményéről értesítették az élettani laboratórium növendékeit, hogy alkalmuk legyen készülni a jövő hétre tervezett hídatató ünnepélyre.

Ekkor másodszor szorította össze szívemet a rémület: eszembe jutott a harmadik emeleti szoba. Rekedten kiáltoztam, artikulátlan hangokon, lélekzet után kapkodva. Ketten lefogtak, de az elnök abban a hitben, hogy szólásra jelentkeztem, csendet kért. Felálítam és előrehajoltam: a teremszolga bélyeget ragasztott a kezemre, fülemet lyukasztóval átütve, cérnát fűzött bele, összecsomózta, a cérna végét átnyújtotta az elnöknek, aki szájába vette és értésemre adta, hogy most már beszélhetek. Kínos percek következtek; szorongva éreztem, hogy arra szeretnék engedélyt kérni, hogy felmehessek a harmadik emeletre, e helyett — ijedten jöttem rá — folyton hangosabban hadartam valamit, minden mondat után ezt a refrént énekelve: »Mert lord Teddy, az elmúlt keddi, versenyen, a tendemen,

a díjat vitte el». Ezt meg is játszottam, derekamat riszálva, mintha táncmozdulatokat markiroznék. Nyomasztó érzésemet azzal próbáltam megnyugtatni, hogy ha nem is fejezem ki magam világosan, kecses mozdulataim meggyőzik majd az elnököt, hogy szegény, szomorú, jobb sorsra méltó ember vagyok és felengednek az emeletre. Nehezen csurogtak a könnyeim és egyhangú zizegessel estek a kezemre.

Heves vita következett, sokan nekem adtak igazat. A házat, mondta valaki, igenis fel kell építeni, mégpedig egészen más alapokon. Tartós oszlopokra van szükség, az első emeleti pillérek nem rosszak, de két részre kell fűrészelni őket, összekötni a kéménnyel, hogy veszély esetén ott menjen el a gáz. Ezt mások hevesen ellenezték, nem lehet e miatt kilakoltatni két teljes lakást, mondták, ezen a ponton nem kell változtatni semmit, hanem igenis be kell tapétázni az előszoba-ajtót, akkor majd sokkal kisebb fáradtsággal meg lehet akadályozni azt, hogy egy esetleges tűzveszéllynél, amire igen is számítani kell, ne mindjárt a kályha gyulladjon meg. A kályha ellen általában nagy kifogások voltak, hevesen kiáltoztak, hogy ez az oka minden bajnak, mindig ott támad először tűz. A kályhába jeget kell rakni és a jégszekrénybe befűteni, ekkor helyreáll a sokat keresett egyensúly. Csak most uraim, csak most — könyörgött remegő hangon egy vörösszakállas úr, — csak most ne veszítsük el a fejünket, az istenért, ne hamarkodjunk el a dolgot, mint a hebehurgyák, akik mindjárt víz után kiabálnak, mihelyt a láng felcsapott; csak most tudjunk nyugodtan, higgadtan, férfiasan

ülni a helyünkön és fontolóra venni a jövőt, hogy a tűz eloltásának egy egységes, minden részletében átgondolt, biztos és célravezető tervét megalkothassuk. Hidegvér, uraim, hidegvér, rettenetes volna most elhamarkodni a dolgot!

Ekkor harmadszor lángolt fel előttem a harmadik emeleti szoba képe, ájulásszerű kábulat ütött halántékomon! Hallottam a hideg víz cuppogását, amint a pincékbe folyt. Elöntött padlók pállott deszkái pattogtak. Messziről, messziről, a falakon túl elnyújtott bögés szívárgott az égbe, szótalán, süket, egyforma hang. És a kisfiam hangja, egyre sürgetőbben:

— Apuka! Apuka!

Csodálkoztam, hogy ez a hang nem volt rémült, inkább vidám, nevető. Rettenetes erőfeszítéssel duzzasztottam meg a tüdőmet, öklömet belényomva, hogy kitáguljon — végre kitört beiőlem az ordítás. A szétszakadó képek kusza pókhálóját átlépve, utolsó érzésem valami homályos lelkiismeretfurdalás volt, hogy gyáván és ravaszul megszöktem, fölébredtem és otthagytam őket az álom égő, csattogó poklában, mely abban a pillanatban, hogy eltűntem belőle, összemlik a fejük felett.

Novella a delejes halálról

Az 19... év februárjának elején távirattal rendelték Melbourne-be, hogy mint a filadelfiai főiskola bakteriológiai intézetének vezetője, szedjem össze az adatokat és tegyek jelentést arról az új és rémes járványról, ami ebben a városban fellépett és amiről eddig csak közvetett és megbízhatatlan hírek szivárogtak ki. Az új betegség, vagy inkább új halálnem — mert egyetlen gyógyult eset nem fordult elő — leírása merőben hihetetlenül hangzott.

Határozottan emlékszem, hogy útközben többször is eszembe jutott Edmund Dale, régi iskolatársam, akiről legutóbbi információm annyi volt, hogy a teológiáról, már min felszentelt lelkész, Melbournebe helyeztette magát. Futó kívánság alakjában átvillant rajtam, milyen jó lenne, ha találkozoznánk, legalább nem volnék annyira egyedül.

Erről Melbourneben, az első napok izgalmai közt, teljesen megfeledkeztem. A szállodából egyenesen az egyetemre hajtottam, X. tanárhoz, akihez ajánló levelem szólt. Tőle tudtam meg aztán

a borzasztó részleteket. Az új betegség mintegy másfél hónappal ezelőtt lépett fel, egészen váratlanul. Az első áldozatnál — egy kereskedő volt — még nem sejtették, miről van szó: az utcán esett össze, különben egészséges ember, nem boncolták valami lelkiismeretesen, szívszélhüdést állapítottak meg. Csak a negyedik, vagy ötödik hirtelen haláleset vizsgálatkor derült ki, hogy nem különálló egyéni okok szerepeltek: megtalálták a szívben és agyban azt a közös, eddig ismeretlen elváltozást, amihez hasonlót a tudomány — ez volt a legmelepőbb — eddig azoknak hulláiból ismert csak, akiket magas feszültségű villamos áram pusztított el. Egyéb-ként az arc eltorzulása, az ujjak görcsös összehúzódása is típikusan azt a képet mutatta — X. tanártól tudtam meg, hogy a betegséget és járványt népszerűen máris »delejes halál«-nak, »villamos halál«-nak nevezik a városban. Hogy honnan származik, arról sejtelve se volt senkinek; annyit kétségtelenül meg véltek állapítani, hogy ezúttal nem fertőzőanyagról, baktériumról van szó — sem a beteg, sem a hulla nem veszélyeztette az egészségest, még közvetett értelemben, az úgynevezett bacilluszgazda útján sem és a mikroszkóp csak fizikai elváltozásokat tudott felfedezni a szövetekben. A város legkülönbözőbb pontjain váratlanul rosszul lett, összeesett, rángatózott és meghalt az áldozat, eddig több mint háromszáz: kétszáz ezek közül a legutóbbi napokban.

Nem vagyok író és így csak szárazon, riport-szerűen adom elő azt, amit láttam és hallottam: nem próbálom meg képét adni annak a halkan,

jéghideg szorongással növekvő rémületnek, amit az emberek arcán, nyugtalan tekintetén észrevehetett az, aki ismerte ennek a pániknak az okát, utcán, tereken, az egész mozgalmas városban: mert egyébként a város élte a maga életét. Röviden annyit, hogy már az első héten volt alkalmam látni delejes halálban elpusztult ember hulláját és fájdalom, magát a delejes halált is.

Szállásomra siettem éppen, hogy magamhoz vegyek néhány preparátumot — be kell vallanom, ebben az időben titokban azon fáradoztam még, hogy kimutassam, hogy a delejes halálnak, igenis kóroanyag, bacillus az oka, mint más járválynak, — itteni orvosi körök felfogását, némi belső kárörömmel és tudós-göggel, mint afféle laboratórium-ember, naiv, és igazi tudóshoz méltatlan fantazmagóriának hittem, s már készen volt néhány oldal a Bacteriological Weeklybe szánt értekezésemből, amitől ezeknek az uraknak egy kicsit megnyúlik majd az orra.

Az állomáson, sőt a villamoson történt, amelyről már leszálltam volt. Néhány lépést tettem, mikor ijedt, fojtott kiáltások, a hátam mögött, megállítottak. Egy ember feküdt közvetlen a villamoslépcső előtt, úgylátszik, éppen leszállt, mikor a roham utolérte. Epileptikus görcsök rángatták ezt az embert, kövér polgár-arca rettenetes kínokban vonaglott. Azonnal csődület támadt, néhányan fölébe hajoltak — bizonyos, hogy már az első pillanatban hallottam ezt a szót »delejeshalál«.

Megfordultam és odasiettem és egyenesen

beleszaladtam Edmund Dale-be, aki sietve, szinte futva igyekezett a járda felé.

Én ismertem meg.

— Dale ! — kiáltottam rá.

Visszahökkent, ráammeredt. Az arca nagyon sápadt volt s ettől eltekintve is, mert hisz ennek az iménti jelenet lehetett az oka, feltűnően sovány és megviselt.

— Fel akartalak már keresni — hadartam gyorsan — gondoltam rá, hogy meglátogatlak. Tudod mit, ebédeljünk együtt. Mi történt itt?

Idegesen vállat vont, még mindig nem felelt, de mikor a csődület felé akartam lépni, megfogta a karomat.

— Ugyan hadd el — mondta bosszúsan és rekedten — mit látsz rajta?

Meg akartam magyarázni, hogy mint orvost érdekel a dolog, de ő görcsösen fogta a karomat és vonszolt a járda felé. És közben gyorsan, fojtottan ezeket mondotta :

— Valami ostoba filiszter, mit tudom én. Elém terpeszkedett, éppen mikor le akartam szólni. Egy kicsit meg is lökött talán. Most ott fekszik.

— Hát te is ezen a villamoson utaztál?

— Igen. Bocsáss meg, nem vettelek észre.

— Én se téged.

Néhány percig szótlanul mentünk egymás mellett. Nem tudom, miért jöttem zavarba : valami különös, hideg érzés fogott el.

— Mégis meg kellett volna nézni — mondtam végre. — Úgy látszik, ez a járvány... amit itt delejes halálnak neveznek.. tudod, éppen emiatt vagyok itt Melbourneben.

Megállt, felém fordult és mélyen a szemembe

nézett. Én már kinyitottam a szájam, de nem jött szó a torkomon. Idegen rémület fogott el és az ujjaim végén valami rángatódzó bizsergést éreztem: a hajamat is, mintha megcsapta volna valami. Pedig a tekintete mély és szomorú és fájdalmas és bensőséges volt.

— Nem nézed meg, úgy-e, — mondta szelíden, búsan mosolyogva és folyton nézett — nem nézed meg, mert én kérlek erre és mert nem akarsz velem ellenkezni.

Nem tudtam felelni, ijedt csodálkozás remeggett minden idegemben.

Lehorgasztott fejjel ment egy darabig, aztán fáradtan, egyhangúan beszélni kezdett, mintha maga elé beszélne.

— Most már úgyis mindegy... ma, vagy holnap... úgy se maradok itt... és ha nem találkozik veled... talán másnak mondom el... egy idegennek...

Megállt.

— Máriusz — mondta remegve — mindig szerettelek... legalább úgy tudom, azt hiszem... De azért mégis kérlek, menj el innen, fuss gyorsan, ebből a városból...

— Én is mindig szerettelek — csak ennyit tudtam mondani. Különös beszélgetés volt ez ott az utcán. Megint rám nézett.

— Bizonyos vagy ebben?

A szájam rángatózva dadogott valamit. Agyamra köd ereszkedett. Az ájulás környékezett, nem tudtam, órák óta állunk-e itt, megdermedve, vagy percek multak el. Rettenetes erőfeszítéssel, mint aki álmában beszél, nyögtem ki szánalmas rémülettel:

— Ne... ne... mondd ki...

De már későn volt.

— Én vagyok a delejes halál — mondta Edmund Dale.

*

— Máriusz, mindig azt hittem magamról, hogy szeretem embertársaimat, hittem magamban és a jóságomban, mikor pap lettem és lejöttem Ausztráliába. Mikor az a szörnyű dolog, ott a szigeten, megtörtént, — mikor ezután néhány nappal megértettem, hogy ez így van, hogy énnekem ez most már olyan képességem, mint a kameleonnak, ha színt változtat vagy a villamos rájának, ha leüti messziről a kis halakat: akkor hálát adtam istennek, hogy engem vert meg ezzel a hatalommal és nem mást, aki visszaélne vele. Mit tudom én, hogy ki vagyok és hogy mik vagyunk mindannyian, akik jóknak és szeretőknek hisszük magunkat, mert irtózunk a vértől és nem szeretjük látni a szenvedést. Ott, a szigeten, mikor a halálos félelem először váltotta ki belőlem iszonyú tehetségemet, mikor támadóm és gyilkosom nyöszörögve esett össze és terült el, anélkül, hogy hozzányúltam volna — ott még álltathattam magam, hogy ami történt, önvédelemből történt és gonosz szándék nem párosul szívemben agyannak rettentő erejével. De mikor a kereskedő, aki elment mellettem az utcán, száz lépés után összeesett és meghalt — és én égnek álló hajakkal ismertem fel ugyanazt a vonaglást és görcsöt eltorzuló arcán: akkor megvizsgáltam magam és szívem verése elállt — eszembe jutott, hogy mikor elment mellettem, megirigyeltem őt szép kabátjáért és szerettem volna magamnak is olyant. Akaratom, melyről azt hittem, belátás és meg-

fontolás kormányozza, agyamnak sötét mélységében, amiről nem tudok, ahol rejtve és szabadon és korlátlanul dolgozik a velünk született, soha meg nem változó ösztön — öntudatlan akaratom halálra ítélte a boldogtalant, mert szebb kabátja volt, mint nekem — és átkozott tehetségem végrehajtotta az ítéletet. Ne szólj közbe, ne mentegess, ne beszélj — avagy nem álmodod-e gyakran ismerőseid, rokonaid, anyád és testvéreid halálát? Verejtékezve ébredsz és sajnálsz őket s azt hiszed, örülsz, hogy csak álom volt — pedig álmodban a felszabadult akarat dolgozott benned, álmodban kívántad halálukat, megölted őket: — és ha felméred napodat, mely ezt az álmot megelőzte, rájössz, hogy aznap megbántott valamivel, akit megöltél — görbén nézett rád, keményen szólt, vagy azt hallottad róla, hogy többet keres nálad. „Ó én szörnyű tapasztalatból tudom, hogy a legkisebb bánalomért halált kívánunk mindenkinek — halált, néha bánalom nélkül is, mert a ragadozó lakik bennünk, aki többet pusztít, mint amennyit elfogyasztani képes. Figyelj jól, Máriusz. Eddig háromszáz embert öltem meg, akikről, ha közbe nem jön ez az irtózatoss felfedezés, soha nem tudtam volna meg, hogy a halálukat kívántam. Nagyrészüket közönyös, ismeretlen járókelő — egy pillanatra találkoztam velük, talán az arcuk nem tetszett, vagy nem néztek rám barátságosan. De volt köztük sok jóbarát és sok, akiről azt hittem, úgy szerettem, mint magamat. Emlékszel a mai emberre, aki a villamos előtt esett össze? Fél pillanatomat akarta elrabolni, előbb szállt le nálam. Megöltem, mert egy pillanatra az utamba állt.

Kábultan néztem körül. Örökké réjtély marad előttem, hogy kerültünk ide, a szobájába. Edmund Dale a szekrény mellett állt, hátrakulcsolt kezekkel, maga elé nézve.

— És megöltem a leányt, akit szerettem és akiért meg tudtam volna halni, mert utána fordult egy angol katonatisztnek az utcán.

Lassan ereszkedtem a földre: kezeim zsebemben kotorásztak, öntudatlanul. Mintegy álomban rakosgattam ki mindent, ami nálam volt.

— Edmund Dale... dadogtam, hideg veritékkel a homlokomon... nesze... itt van mindenem... akarod az órámat? a pénzemet?...

A száját biggyesztette, vállat vont. Szórazottan kotorászni kezdett a holmik között, néhány papírlap került a kezébe, belenézett.

— Aha — mondta és félredobta — egy kis értekezés... a mi orvosaink ellen... ami, ha megjelenik, egy kicsit elrontja a hírnevüket... esetleg tönkreteszti őket... Persze, ha nyíltan le mernéd döfni kollégáidat, jobb volna... de hát a törvény...

Csúnyán nevetett:

— Nem bántlak, de csak azért, mert megvetlek és nincs dolgom veled. Csak olyan nyomorult vagy, mint én. A középkorban kevesebbet gyilkolták egymást, mert a nemes lovag nyílt harcban ölhetett meg a vakmerőt, aki palástjához ért, elmenőben. Ma sok törvény préseli össze bennünk a vadállatot — nagyobb az erő és több mellékutat talál magának.

Percekig sétált hátratett kezekkel, lehorgasztott fejjel. Később jutott eszembe, hogy ez idő

alatt, a földön kuporogva, olyan mozdulatokkal figyeltem őt, lesunytt fejjel és meggörbített nyakkal, mint a farkas ketrecébe dobott kandur. Megállt előttem.

— Ne félj Máriusz, távozz békében. És megírhatod, hogy a delejes halál megszűnt Melbournben — megírhatod és megölheted kollégáidat, néhány csípős szóval, a magatok módja szerint. Én nekem nincs mit keresni köztetek. Hála istennek, rájöttem, hogy állaton nem fog az én hatalmam, csak emberen. Az emberi fajta el fog pusztulni a földről, mert ösztöne megrohadt és elfajzott beteg lelkében — fel fogja falni önmagát, rettenetes mohóságában és gyűlöletében. A föld legundokabb fajtájának gyermeke, én, akiben öntudatra vált az ő bűne — utálattal dobom el mocskos családom nevét és hagyományát, hogy visszatérjek a tiszta és nemes bestiák közé, akik nyílt harcban marcangolják össze egymást és akik közt, ha ki gyilkol, legalább bőrért viszi vásárra, hogy beteljen végzete, mely bűnre és halálra és pusztulásra hívta őt, élni a szelíd virágok és hallgatag fák és süket vizek közé . . .

*

Két hét múlva azzal a jelentéssel tértem vissza Amerikába, hogy a titokzatos betegség, úgy, ahogy támadt, nyomtalanul elmúlt. Értekezésem megjelent és feltűnést keltett. Edmund Dalere nem gondoltam azóta és nem beszéltem róla senkinek, ha eszembe jutott, elhessegettem magamtól, mint egy ostoba lázálmot. Néhány nappal ezelőtt kaptam hírt róla, hogy széttépve

találták az erdőben: valami ritka nevű, csak állatkertekben látható vadállat feküdt mellette, úgy látszik, viaskodás közben pusztult el mind a kettő — a lelkész feje a bestia rettentő állkapcsai közt, összeszorult ujjai a bestia nyakán, alig lehetett szétválasztani őket.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A halál és a favágó

I.

Három nap óta, mióta a dolog határozottá vált benne és térbe és időbe helyeződött, miután már azt is tudta, részletesen, hol és hogyan fog megtörténni: valami egész, tiszta érzése volt, csaknem a nyugalomhoz hasonló, a régi, régi érzéshez, amit már szinte elfelejtett. Emlékek is ébredtek, régiek, gyerekkoriak. És mindebben volt valami titkos, szép, komoly tevékenység. Milyen furcsa volt például ez: az utóbbi években, mióta ebben a lelki pokolban élt, a külső dolgok iránt minden érzéke béna lett, megvetette és lenézte a céltalan nyüzsgést-forgást, fontoskodást, amivel a körülötte kavargó élet intézte a maga kis formaságait. Kézlegyintéssel tért napirendre fontos ügyei felett, levelekre nem válaszolt. Minek? Kinek? Mire jó? gondolta mindenre, ami a valósággal, az ő életével, körülményeivel, környezetével összefüggött. Nem törődött vele, milyen érzéseket vált ki az emberekből közönye és megvetése; ha véleményt hallott saját magáról, vagy szemrehányást: fáradt, torz mosoly jelent meg az arcán. Soha nem ítélte érdemesnek meg-

cáfolni a róla szóló hamis híreket, amiket nem-törődömsége szült, elintézetlen ügyei komplikáltak.

Most pedig, három nap óta, mióta igazán semmi érdeke nem volt már közös a világ érdekeivel, mióta oda készült, ahol már nincs vélemény és ítélet, vagy ha van, bizonyosan nem embereké : most egyszerre ellenállhatatlan szükségét érezte, hogy a világ előtt tisztázza magát. Egész délelőtt leveleket írt, hosszú, formás dolgozatokat, amikben részletesen és tárgyilagosan elemezte az ő »esetét«, kifejtette, megmagyarázta, hogy miért kell meghalnia. Mindenkre gondolt, mindenki-vel a maga nyelvén beszélt. A kapitánynak írt levelében katonailag tisztázta magát, függő ügyei-ről rendelkezett. Anyját, aki évekig nem tudott választ kapni tőle, egy ötoldalas kéziratban szenvedélyesen vigasztalta, megértette vele, hogy nem tehetett másképpen. Barátjának, az orvos-nak, egész tudományos értekezést írt, sok szak-kifejezéssel, az ő sajátságos lelki betegségéről, ami predesztinálta őt az öngyilkosságra. Kitet-szett az írásból, hogy esetét határozottan külön-álló és egyéni esetnek érzi és feltűnően hangsú-lyozta, hogy semmi külső, tárgyi oka nem volt búskomorságának, mint a »közönséges« öngyilkos-jelölteknél. Menyasszonyával, akinek eddig leg-felebb levelezőlapokat küldözgetett, melegen és hosszan beszélt, egész szívét kitárta. Mikor ezt az utóbbi levelet befejezte, csaknem boldog meg-hatottság öntötte el, érezte, hogy a menyasszonya egy életen keresztül szeretni fogja azt, aki ezt a levelet írta. Ebben a hangulatban még ki is javí-tott két jelzőt és letisztázta az egészet.

Délután néhányszor elővette a leveleket. Elment, a kaszánya kapujában hirtelen megállt — egyszerre az jutott eszébe, vajjon nem volna-e jobb, kifejezőbb, ha mindezeket a leveleket összetépné és e helyett asztalára egyetlen papírszeletkét tenne, egy, vagy két mondatral legfeljebb, ami tömören és egységesen magyarázna meg mindent. Több ilyen mondatra gondolt. »Nem így képzeltem«, vagy : »A fenékre értem, mélyebben nem lehetek«, vagy : »Nincs többé tartalma az életemnek — a pusztá élet nem elég nekem«, vagy : »Nincs mit mondanom«, vagy : »Nincs semmi, csak kedd ... szerda ... csütörtök ... péntek ... szombat ... elég volt«. Ez utóbbit különösen kifejezőnek találta. Néhány percig úgy tűnt, ebben minden benne van, amit a levelekben írt, aztán mégis úgy döntött, hogy inkább a leveleket küldi el.

Miután mindezeket elvégezte, nagy megkönnyebbülés fogta el. Kedvet kapott hozzá, hogy a többi még hátralevő dolgát is rendben és szabályosan intézze el. Bement a bankba és előkérte könyveit. Kiszámította mindent és végrendeletét, amit már régen, ösztönszerűen megcsinált, megtoldotta néhány ponttal. Négy órakor bezárkózott és írásai között rendet csinált, rózsaszín szalaggal átkötött egy csomó levelet és külön, feltűnő helyre tette, ellátta felirattal.

Megnézte az óráját — még volt ideje. A szolga kibontott gallérral szunyókált az első szobában. Beintette :

— Ezeket a leveleket ott hagyod az asztalon. Ha nem jövök haza este, holnap reggel feladod őket. Megértetted?

— Igenis, hadnagy úr !

— Elmehetsz.

Megvizsgálta a fegyverét és hátsó zsebébe süllyesztette. Künn a folyosón az őrmester cselédje kiabált valamit, a szavakat nem értette, de az a furcsa és ismert érzése volt, mintha mindez pontosan így, a cselédleány kiabálásával, a haránteső napsugarakkal és azzal, hogy ő itt áll az íróasztal előtt, már egyszer ugyanígy megtörtént volna. Rögtön utána érezte, hogy többet nem fog megtörténni és ez az újság mély izgalomával töltötte el.

És tudta, hogy most mindentől búcsúzik, anélkül, hogy ezt szavakba öntené. Búcsúzik a lépcsőfokoktól, külön-külön. Az utcától és házaktól, amiket most észrevett, mintha először látná őket. Csodálatos. Sohasem érdekelte úgy a szembejövők arca, mint most. Mindegyikből kiolvasott valamit, amiről az illető sem tudott. És szerette volna, ha megjegyzi az ő arcát, ha találna köztük néhányat, akik holnap majd azt mondják : »Én néhány órával előbb találkoztam vele az utcán és jól megnéztem — az arca nyugodt és átszellemült volt.«

A villanegyedtől kezdve kezdte felismerni a húsz év óta nem látott utcákat. Itt kell befordulnia, hogy ahhoz a házhoz érjen, a két jegegyével. Már este volt, szél kezdett duruzsolni, az égen, előtte, csillag ütközött ki. És most egyszerre, könnyűen és magától, mintha rejtett ajtót nyitottak volna ki nesztelenül a szívében, megértette azt, amit csak ötletszerűen határozott el

három nap alatt, nem tudva okát, hogy miért kell neki meghalnia annak a háznak kertjében, amelyben született. A végnek egyesülnie kell a kezdettel! — helyre kell hozni egy nagy hibát, amiről ő nem tehet. Be kell bizonyítania önmaga előtt és a világ előtt, hogy ő, a Lélek, többre és másra lett volna méltó, mint amire nyomorult, anyaszülte teste kárhoztatta, nyomorult teste, amit már nem is érez, élete, amivel semmit sem tudott kezdeni és amit büszkén eldob magától.

Forró, bő könnyek csurogtak végig az arcán, szája hangtalanul mozgott. A fegyver felé tapogatott. Rettenetes fájdalomán keresztül, mélyen, valami belső, ujongó elégtételt érzett, hogy ebben a fájdalomban megtalálta önmagát és ez a ritka percet nem fogja elszalasztani.

II.

— Halló, Sándor, állj meg!

A sötétben hórihorgos alak futott feléje. Mikor egész közel ért, ismerte csak meg az orvost.

— Már vagy öt perce futok utánad — lihegte — miért sietsz annyira. Engem kerestél?

Révedezve és valami kellemetlen bosszankodó érzéssel nézett rá. Csak most jutott eszébe, hogy az orvos itt lakik és hogy csakugyan úgy fest a dolog, mintha őt kereste volna.

— Éppen el akartam menni, — véletlenül vettelek észre. De legalább túlesünk rajta. Jöjj kérlek, felmegyünk a laboratóriumba.

Magyarázat nélkül előre ment, az arcát nem lehetett látni. Míg tehetetlenül követte, valami ellenséges hangulat kezdett ködleni benne, barát-

jának parancsoló viselkedésével szemben. Szerette volna megalázni, megdöbbenteni, hogy érezze, kivel bánik így, s hogy hová készült éppen.

A fayence-kockákkal borított helyiség sötét volt. Az orvos felgyújtotta a villanyt és egy üvegasztalkán babrált valamit. Ekkor észrevette, hogy az orvos nagyon sápadt. Elcsodálkozott. Abban a pillanatban élesen és keményen fordult feléje az orvos.

— Hát kérlek... Felnőtt ember vagy és kötelességeid vannak. Ül le, viselkedj nyugodtan. Őszintén fogok beszélni veled.

Rámeredt, érezte, hogy szívébe szalad a vér, aztán rendetlenül fut szét a testében. Egy pillanatra azt hitte, elájul. Aztán csak egyes szavakat hallott — az értelmüket percekkel utóbb fogta fel.

...már multkor, mikor az idegbajodról beszéltünk... sejtettem valamit... még nem akartam szólni... az az exéma — a szájúregben... a punkciót is azért csináltam... vegyelemzés... ma délután megnéztem... sajnos, az a baj, hogy az első stádiumról nem tudtál... Ez már a nehezebbik része...

Egyszerre, mint a villám cikázott át rajta. Felállt. Kétszer meg kellett köszörülni a torkát. Az orvos is felállt.

— És a prognózis?

Az orvos egy pillanatra habozott. Ezért a pillanattért meggyülölte.

— A kezelés talán még nem késett el végleg de hosszadalmas és mindent fel kell áldozni. Legjobb, ha egy időre visszavonulsz a polgári életbe... katonának egy kicsit bajos.

Még egyszer megköszöri a torkát.

— Röviden — milyen kilátásaim vannak?

— Röviden — nem jók. A dolog erősen elmérgesedett. Úgylátszik, a kis agy meg van támadva. De talán visszafejlő...

— Értem. És ha nem — mennyi idő kell hozzá — hogy...

— Egy év, másfél év.

Felvette a kabátját, határozott mozdulattal gombolta. Az orvos odaugrott — előzékenyen segített. Közben hadarva, gyorsan beszélt.

— Hát nem tudom... Mint orvos biztatnálak... mint katona, nem szólhatok bele... Ha valami számárságra gondolsz... verd ki a fejedből... minek az? De ha mégis... várj vele egy-két napig... Az ember intézze el az ügyeit — mások is vannak...

— Gyáva, szájhős... — hörögte, lefelé futva a lépcsőn, a vér az arcába szaladt. — Hogy élvezte ezt a nyomorult pózt... hogy férfiasan és őszintén beszél velem...

Fújt, az öklét rázta.

— Élvezte ezt a helyzetet... a tárgyilagos ember... az orvos, aki nem undorodik, de meg tudja érteni, ha én undorodom magamtól...

Megállt, annyira lihegett.

— Élvezte... kiélvezte... tódította... valószínűen hazudott is... csak hogy ünnepélyes legyen a helyzet... ő, az egészséges férfi... én én...

Megint megindult, hangosan beszélt, gesztikulált...

— Túlzott... bizonyosan túlzott... Hogy azt higgyem, csalhatatlan... Mindig nagyképű volt és tetszelgő... Embertelen komisszág.. Miről is van szó?

Észre sem vette, hogy idegen külvárosi utcákban csatangol. A gondolatok száguldoztak, elvesztette az idő fogalmát. Mint aki lázas, nagy terveket kovácsolt, csupa izgalom volt és vad, keserű elhatározás. Egy sárga nagy épület előtt megtorpant. Nehéz jódszag ütötte meg az orrát. Ekkor magához tért. Elsápadt és úgy elkezdett remegni, hogy a falnak kellett támaszkodnia. Homlokát hideg verejték ütötte ki.

Az utcán már senki sem járt, késő éjszaka volt. Közelben, a kápolna mellett, egy gázláng sziszegett. A kórház sárga, komor fala nyirkos hideget lehelt vállai közé. Lassan, nesztelenül csúszott le a fal mellett, úgy maradt, ülve az utcán, hátát a kórház falának támasztva és fejét két nedves tenyerébe hajtotta.

Odabent, a sárga falakon túl, sebekkel borítva lihegnek nyomorult halandók. Kötések és jódos vatták alatt felvágott belek, arcok, koponyák. Kitaszított bélpoklosok, akiken megkönyörült a duzzadó és gazdag egészség és fölöslegéből oda dobott nekik egy szalmaszálat, hogy próbáljanak megkapaszkodni benne. És ők megkapaszkodnak, — vagy nem csúsznak-e a földön, hasukon, fadarabkákkal kezükben, a levágottlábú koldusok, hogy könyörgő szemüket felemeljék a járókelőkre: a gyomrom még megvan, adjatok valamit, hogy megtölthessem? És az egészséges megkönyörül és ad.

Megtapogatta magát: neki még megvannak a lábai. A kápolnában rekedten, álmosan kondult meg egy csengetyű.

III.

Az orvos riadtan fordult meg, amint a beteg, kék hajnalban valaki csendesesen megfogta a karját. Éppen be akart fordulni a kórház kapuján.

— Mi az? ... Te vagy az? Itt vártál rám, reggelig, az utcán? ... Honnan tudtad, hogy én ilyen korán bejövök?

A másik bólintott. Lázas szemekkel, harag nélkül nézett rá. Egyenletesen, csöndesen remegett.

— Meg akartalak kérni, hogy végy fel engem... ha nincsen terhedre ... Megpróbálom ezt a kúrát... Másfél év ... Ha mindent abbahagyok ... talán sikerül ...

Az orvos nem tudott szólni. Az nyugtalanul nézett rá, aztán gyorsan, mohón belefogott, mintha elejét akarná venni a kételkedő ellenvetéseknek.

— Eszembe jutott, amit erről a dologról olvastam ... Ne tagadd, te magad is beszéltél nekem ... hogy az újabb teóriák szerint minden a kúra lelkiismeretességétől függ ... És hogy igenis, vannak szerencsés esetek ... Én pedig lelkiismeretes leszek ... Várj ... már mindent aprólékosan elgondoltam. Óráról-órára ... az életmódomat. Délelőtt kezelem magam ... délután valami munkát vállallok ...

Egészen vidám lett, szemei gyorsan, szorongva pislogtak.

— Óh ... már kész programmom van ... majd meglátod ... ha én valamivel komolyan

foglalkozom . . . majd meglátod . . . nem vagyok én olyan könnyű legény . . .

És furcsán, gyerekesen, éles és hamis hangon, összekoccanó fogakkal nevetett és aggódva nézte az orvost, hogy miért nem mosolyog ő erre.

Az nem tudott felelni. Intett, hogy jöjjön utána.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Prológus

— Erre van, — mondta a portás és a souterrain ajtaja felé vezetett. — Csak tessék lemenni a lépcsőn, jobbra fordulni, végig a folyosón, aztán balra végig, ki van írva : »Igazgató.«

Keskeny pincefolyosókon mentem és azon tündöttem, miért lakik az igazgató a föld alatt. De aztán megértettem hogy a földszintet egészen elfoglalja maga az orfeum : innen, alulról nagyon jól lehet adminisztrálni és hogy mindez nagyon gazdaságos. Süllyesztők, gerendák, szuffiták bonyolult világa volt ez : apró villanylámpák pontozták be a sötétséget. Nyers puhafának, olajnak szaga terjengett.

Az igazgató szobájában meleg volt, a pincefalat nehéz, drága szőnyegek borították. Puha karszékbe ültetett le és havannával kínált. Borotvált arca kövéren, élesen világított az íróasztal mögött, kiégett, gúnyos szemei most szórakozottan mozgolódtak. Előtte, az asztalon, egész sor villamosgomb, ezeket babrálta.

— Éppen telefonálni akartam, — mondta, — azt hittem, nem talál ide.

Bólintottam és eszembe jutott, amire figyelmeztettek, hogy óvatos legyek.

— A kegyelmes úr ajánlotta önt, — mondta aztán az igazgató, — de különben magam is olvasgatom az írásait. Régi politikám, hogy törekvő, tehetséges fiatal embereket foglalkoztasak, új erőkhöz jut az ember, önök meg hozzájutnak valamihez, ami nélkül, akármilyen tehetség legyen valaki, nem viszi semmire. Megismerik az életet egy kicsit, közelről.

Néhány bókot dadogtam, hogy mennyire csodálom az egész üzemet, bonyolult szálaival, amik egyetlen kézbe futnak össze. Kieresztett tokával hallgatott.

— Most egy kisebb munkáról van csak szó, — mondta aztán hanyagul, — de ha meg leszünk elégedve egymással, akad utóbb egyéb is. — Oldalt nézett rám, hidegen, gúnyosan, kegyetlenül. — Nálunk lehet keresni. — Nevetett és megveregette a vállamat.

Kínosan vigyorogtam, aztán megdermedt az arcom. Kívülről, a folyosó felől hosszan elnyújtott jaj zendült fel, bugyborékoló hörgés vegyült bele, majd minden dobpergésbe fult. Az igazgató lenéző jóakarattal nézett rám.

— Próbálnak, — nyugtatott meg, — ne féljen semmit.

— Milyen érdekes, — mondtam, még mindig borzongva egy kicsit, — nekem még szokatlan . . . Hát ez így megy, ilyen komolyan?

Felállt és zsebredugott kezekkel járkálni kezdett előttem. Most láttam csak, hogy biceg.

— Annak bizony komolyan kell menni, fiatal barátom. Ekkora üzemet csak nagy fegyelemmel lehet fenntartani, mindenki a legjobbat kell, hogy nyújtsa, ez nem játék. Sokba kerül a dolog és csak biztosra mehetünk, a közönség látni akar valamit. Nem szabad zökkenni semminek, mire elérkezik az előadás ; a próbákon hulljon ki, ami férges, gyenge, élehetetlen. Annak össze kell vágni, mint egy gépnek. Erőlködést, forgácsot, bibelődést nem szabad, hogy lásson a közönség.

Megállt előttem, vállamra tette mind a két kezét.

— De az ilyen tehetséges művészembernek nem árt, ha egy kicsit bekukkant a kulisszák mögé. — Bizalmaskodóvá lett a hangja. — Mi ? Magunk-fajtát — nem sértem úgy-e ezzel — ez jobban érdekel, mint a nézőtér, a kész előadás. Mi, akik csináljuk a dolgokat, úgy-e ? Mi szeretjük közlelről látni, hogy is készül a szenzáció ? Részt venni benne, úgy-e ? Aztán magának nem is árt, ha megismeri a dolog technikáját. Az illúzió veszít vele, de kap helyette valamit, ami később többet ér majd : egy kis fölényt, egy kis íróniát, amivel nagyszerűen el lehet igazodni az emberek között. És talán, — nyersen nevetett és rámkacsintott — talán egy kis pozíciót, később egy kis hatalmat . . . mi, fiatal ember ? Gondolja meg. Egy kis címeckét, esetleg . . . meg némi kiváltságokat, amikről kevesen tudunk csak.

Az asztalhoz lépett és megnyomott egy gombot. Vörös fénybe sötétült a szoba s alig vettem észre, hogy a szemben levő fal lassan szétnyílik. Homályos mező terült el a falon túl, alkonyodó éggel, melyet bordó és sárgás sávok kereszteztek.

Lejtős domb emelkedett, tetején elnyúló sövény. És hideg szél fújt.

— Csak erre, — mondta az igazgató, — mindenütt utánam, Vigyázzon, meg ne botoljon.

Távoli dörgés dübörgött, világító rakéták kapaszkodtak az égre. Hevenyészett pallón mentünk egymás mögött, az igazgató zseblámpával világított lefelé. Ekkor vettem észre az elnyúló kígyókat alattam, a katonákat. Most megint dübörögve szólalt meg az ágyú és a rakéták fényében olykor megvillant a tájék. Ilyenkor felvonuló csapatokat láttam vergődni keskeny, sziklás ösvényeken. A fák közt hullák heverték.

— Látja, — mondta az igazgató, más gombot nyomva meg, mire nappali fény öntött el mindent — látja, minden igazi, nem kiméljük a pénzt. Igazi fák, látja? Igazi föld és igazi fegyverek. A hullák is igaziak. Mintha ágyban, párnák közt haltak volna meg. Nézze, megfoghatja akár-melyiket. Ez csak természetű lesz?

Tölcseért csinált a kezéből és a zsinórpádlás felé kiáltott, — végtelen magasságban kereszteződött a fejünk felett.

— Hé, Majer, egy kicsit balra a világítást. Aztán ide, az előtérbe egy kis ütközetet szeretnék — ha lehet, kézitusával. És több hangot, több hangot. Az a katona ott rosszul áll: lőjje el.

Rettenetes dörgés rázta meg a hegyeket, aknák robbantak, lassan halt el a visszhang, aztán sikoltozás, jajgatás, hörgés. Lovak nyerítettek és sár cuppogott. Az igazgató felém fordult.

— A rendezés elég egységes, úgy-e? Mert nem szabad elfelejteni, hogy a mű, úgy, ahogy házi szerzőim összetákolták, magában zavaros és

sok helyen értelmetlen. Sokfelől szedtük az anyagot, — Caesar, Hannibal és Napoleon nyomán kevés mese van benne, de annál több helyzet és szín. Nagy tömegeket mozgatunk, a legbiztosabb hatás.

Hogy erre nem tudtam mit mondani, elmélkedni kezdett.

— Hát persze, azt gondolja, úgy-e, mint afféle fiatal idealista, hogy minek ez, minek ez a sok régi darab, újra meg újra felelevenítve, mikor már ezer év előtt se volt sok értelmük. Tudom én azt, fiatalember. Olvasom én a maguk írásait, ha nem is látszik meg rajtam. Hát persze, tudom én azt jól, hogy többet érne valami újat kezdeni, valami szebbet, valamit, amiben tehetség, szellem és erő van, fiatal kedv, új szempontok, új erkölcs a megújhodott emberiségnek, — hogy ezen a gyönyörű színpadon, pompás felszerelésével, — ezen a nagy mezőn itt, fölötte pompás csillárunkkal, a Nappal, új drámát kellene játszani, új miljöben, új szépségek, új tanulságaival, hogy próbálni kellene már valami egyebet, hátha tudunk írni és játszani mi is úgy, mint a régiek, vagy talán még jobban? még szebben? még igazabban? hogy talán nem is volt se szép, se jó, se igaz, amit ők csináltak és mi tehetetlen szokásból megcsodáltunk? Ezt gondolja, fiatalember, de mit tegyünk? A közönségnek ez kell, higgye el nekem, régi komédiásnak. A közönségnek klasszikusok kellene, ez már így van, és én, úgy-e, üzletember vagyok, ami annyit tesz, hogy szeretek jól élni. Erre, erre tessék, gyérünk vissza az irodába.

Az ajtó bezárult mögöttünk és az igazgató hátradőlt székében.

— Szóval, hogy az üzletre térjünk, — mondotta és szórakozottan nézegette a körmét, — arról volna szó, hogy ehhez a darabhoz nekem, egy prológuş kellene. Tudja, nem hosszú, persze versben és könnyen szavalható formában. A téma igazán nem nehéz, adva van minden, ami kell, tudja, úgy gondolom, hogy a prológuşban nem kell elmondani a darab tartalmát, hadd lepődjön meg a közönség ezeregyedszer újra, azon a befejezésen, amit már ezerszer látott, hanem csak valami olyan lelkesítő dolgot gondolok, — hiszen tudja. Valami összefogó gondolatot, amit a szerzők kifejejtettek a darabból. Valami olyasmit, tudja, mintha az igazgató beszélne a közönséghez, melegen és lelkesen, hogy ezt és ezt akartam : nemes és fenkölt érzéseket akartam kelteni bennetek, hölgyeim és uraim, férfijellem, önzetlenség, hazaszeretet. A mi igaz is, úgy-e, mert a darabban tényleg vannak ilyen dolgok, ahogy emlékezem rá, de mondom, úgy kell azt megírni, mintha az igazgató azért adatná elő a darabot, mert ilyen dolgok vannak benne és nem a siker végett. No, de hiszen maga majd tudni fogja. Én aztán ezt a prológuş-t a műsorra nyomatnám.

Várákózón, de nem sürgetve nézett rám.

— Nézze, mondta hirtelen, — hiszen maga azt meg tudja írni nagyon hamar. Minek halaszszuk a dolgot? Van itt egy kényelmes mellékszoba, bőrajtóval, a színpad lármáját kicsukjuk, leül szépen a fotelba, maga elé tesz egy pár jó szivart, — ezt a bockot parancsolja? — egy üveg likört, elmereng, úgy-e, ahogy, maguk költők szoktak és egy-két óra alatt ott lesz az a prológuş a papíron. Én tizenegyig itt vagyok, bemegyek érte és mindjárt megcsináljuk az üzletet. Az első,

akinek megmutatom, persze a kegyelmes úr lesz, fiatalembernek soha se árt, ha az akadémián tudnak róla. Egy kis halhatatlanság, teringette, pláne, ha előleget lehet fölvenni rá, a conto. Mibe kerül az egész, ilyen tehetséges embernek? Néhány jó rím, néhány szép hasonlat — és kész.

Igazán, mondtam magamnak, ülven a másik szoba zöld karszékén, szájamban szivarral s a füstbe bámultam, — mibe kerül? Hiszen ismerem a mesterséget és vannak hasonlataim.

A papírra tettem tollamat és rámeredtem. És gondolkodva és szórakozottan leírtam: »jaj« és leírtam »istenem!« és megint »jaj« és megint »istenem« . . . és aztán hosszan multak el a percek és az órák és a papíron egyre teltek a sorok . . . egy és ugyanaz a szó, százszor, ezerszer egymásután . . . jaj . . . jaj . . . jaj . . . egyre nagyobb betűkkel . . . egyre görcsösebben, makacsabbul, végeláthatatlan . . . és ködbeborult szemeimen, lefittyent, elernyedtt szájamon túl szegény, meggyötört elmém lassan, halálos gyönyörrel forgatott egy képet, hogy milyen jó lesz most, bejönnek értem és szelíden felemelnek majd, úgy-e, — nem lökdösnek, nem taszigálnak, mint a kulisszákat odakint, — szelíden szólnak majd, csitítanak, kocsiba tesznek . . . és milyen jó lesz majd a tébolyda hűs cellájában ülni, nézni, nézni végtelenül a fehér falakat . . . és tudni, hogy itt nem bánthatnak, nem szólhatnak hozzám . . . mert nem leszek ember többé és nem kell felelnem a lelkemért.

Akták

Én már akkor éreztem, hogy valami baj van, hogy valamit elfelejtettem, hogy nekem mozogni, ordítani kellene, mert különben nem tudok felébredni, — már akkor, mikor kezdődött a legszörnyűbb álom és én tudtam, hogy csak álmodom, de azt is tudtam, hogy még egy perc: és már nem tudok felébredni és már nem tudom majd, hogy csak álmodom.

Akkor még tudtam mozogni: lábaim voltak és kezeim, — igen, egy nagy mezőn voltam, körülöttem hegyek voltak és sárgán sütött a nap. És ha a napot látni akartam magamtól, szabad akaratral felfelé fordítottam a fejem, — és ha elfáradtam, leültem és ha járni akartam, felálltam.

De már akkor éreztem, szorongva, halálos félelemmel, hogy valamit elfelejtettem és ebből baj lesz. Valahová mennem kellett volna, valahol szólni kellett volna, valákinél jelentkezni, aki tud rólam valamit, amit én nem tudok. De elfelejtettem, mert jó volt feküdni a fűben és a nagy kék golyóra gondolni, mely az űr boldog végtelenségében ringat engem és az életet.

Kínozni kezdett a gondolat, nem mertem letérni az útra, aggódva, hogy találkozom valakivel.

Átmentem a dombon és akkor megláttam egy rendőrt, — egy kis házikó előtt állott, úgy látszik a dombra őrködött, hogy ne vigyék el innen. Gyötrelmes nyugtalanság ütött szíven, de elfogulatlan arcot csináltam, látván, hogy el kell menni előtte, mert gyanus volna, ha visszafordulnék. Gyanus volna és nekem nem szabad gyanut keltenem, — hiszen én elfelejtettem valamit és nem tudhattam, nem valami szörnyű bűn-e az, amit elfelejtettem, s amiről ők már tudnak? Kiszámítottam, hogy húsz lépés alatt elérem, elmegyek előtte, nem nézek rá, ezzel jelezve, hogy nincs okom félni tőle. Füttyürészni fogok majd és nem fordulok vissza és nem gyorsítom a lépésemet, bárhogy unszol, kerget görcsösen, rendetlenül dobogó szívem. Úgy teszek majd, mintha a szívem rendesen, egyformán dobogna, előírás szerint, ahogy az orvosok parancsolják. Akkor talán nem vesz észre.

Úgy is tettem és elmentem előtte, füttyürésztem, nem néztem rá. De éreztem, hogy utánam néz, lassítottam a lépéseimet, még lassabban mentem, ahogy előre terveztem volt, és ez volt a baj. Azt hitte, hogy meg akarok állni és ekkor, hallottam, hogy utánam szól. Kétszer úgy tettem, mintha nem hallanám, de tudtam, hogy harmadszor már nem lehet. Megálltam és megfordultam.

— Hová megy?

Hazudtam valamit.

— Hogy híjják? — kérdezte.

Halálos félelem fogott el, — hiszen ez az, amit elfelejtettem. Közelebb mentem hozzá és sebesen, lelkendezve magyarázni kezdtem neki, hogy hiszen

nem fontos az, hogy hogy hívnak, hiszen az, hogy itt állok, fejestül, lábastul, élő és mozgó emberként : elég bizonyíték arra, hogy vagyok. Szenvedélyesen esküdöztem, hogy mindenre pontosan emlékszem, apró gyermekkoromra, képeskönyvekre, hogy volt apám és anyám és egészen rendesen, előírás szerint születtem, úgy, mint más ember, vagy növény : hogy nem különbözöm senkitől és épp oly kevésbé érdemes engem megszólítani, mint akármelyik fűszálat itt a mezőn. Félre akartam vezetni, eltéríteni a figyelmét, ravaszul áttérni valami másra, a természetre. De tudtam, hogy hiába és már szorongatta torkomat a rémült sikítás, mert láttam, hogy kinyújtja a kezét.

— Az mind szép, — mondta és a vállamra tette kezét, — de név, az kell. Anélkül nem megy.

— Hát adjon valami nevet és eressen el.

A rendőr sértődötten nézett rám és biztosított, hogy ő tisztességes ember és tudja, mi a kötelessége, hogy neki ahhoz joga nincs, és ezek után jobb, ha nem beszélek. Ha rendes ember vagyok, nem kell tartanom semmitől, majd bekísér a Negyedik Kerületi Iktató Alosztály második Nyilvántartójába, ott majd tudni fogják, ki vagyok. Jobb, ha nem ellenkezem, mert akkor kénytelen lenne a Nyomozó és Felderítő Fogalmazóhoz vinni és ott tovább tart a dolog.

Nem ellenkeztem hát, vele mentem és útközben vadul, kapkodva erőlködtem magamban, hogy mit fogok mondani.

Ekkor kezdett homályosulni.

Sok ház között mentünk és én néztem az ablakokat és az utcaközökbe sóváran kukkantottam be, hogy valahol meglátom a Dunát, de csak

utcákra nyíltak az utcák és egyformán vágott ablakok sorakoztak négyes, hármas sorokban feltakarva, mint a katonák. Majd kapukon mentünk át és négyszögletes udvarokon, kívárhatalan folyosók következtek, — nehéz téglaszag ütötte meg az orrom és nem mult el többé. Lent az udvarban kopácsoltak, fűrészeltek, építettek és mázoltak, lovak lódultak neki a kőporral megrakott szekerek mögött. Legjobban egy alacsony és sötét folyosótól féltem, melyben gázlámpa sziszegett: ebbe fordultunk be és kinyitottunk egy ajtót, melyen táblák fityegtek. Belül, a szobában is gázlámpák égtek: magas pultokon, méternyi papíroszlopok heverték, a falakon végig, hosszában és szélében deszkarekeszek és minden rekesz fölött egy betű. Míg a rendőr egy sárga és ősz emberrel beszélt, én gyötrődve néztem ezeket a betűket s gondolatban enyhítettem hajlékonyabbá rajzoltam az A és H kérlelhetetlenül egyenes vonalát s a T akasztófájára, felül, haszontalan és szép arabeszket rajzoltam.

Rekedt és színtelen hang szólott rám, hogy várjak s a sárga, papírarjú hivatalnok létrán ment fel egy rekeszig. Rengeteg aktát húzott ki, vállára tette és lemászott. Ekkor az az érzésem volt, hogy megfulladok és szelíden, halványan mosolyogva megkértem, hogy amíg megtalálják az aktát, lemehessek az utcára legalább. Azt felelte, hogy nyolc óráig nem lehet, akkor pedig már sötét van.

Vártam hát, s igyekeztem oly halvány és beteg lenni, mint amihez támaszkodtam, az aktacsomó; talán nem vesznek észre. Gázt gyújtott valaki és az aktákat morogva forgatta egy tinta-

pettyes kéz. Harminckettő, harminchárom — mormogta és egyszerre megállott.

— 3732I — mondta a hivatalnok. — Az előakta nincs benne, a kerületi rubrikán nincs bélyegző. Ide nem tartozik, menjen fel a protokóliumba.

Veres plajbásszal írt valamit az aktára, lebélyegezte megnyálazta ujját s vörös cédulát ragasztott rá, aztán a kezembe adta. Megindultam a folyosón és sorba néztem az ajtókat — egyre kisebbek voltak az ajtók és egyre mélyebben beásva a falba. Nehéz doh- és papírszag áradt, savanyú itatós, vegytinta, enyv és ostya. Árnyék suhant el mellettem a falon, megfordult és nyersen rám szólt:

— Mit keres?

— A protokolum . . . — dadogtam.

— Erre.

Teremszerű mélyedésbe botoltam, három lépcsőn keresztül, — a mélyben asztalok álltak, toronymagas aktacsomók, rekeszek. Sárga egyforma vakondok-arcok, ősz hajak mozogtak egyformán, ütemesen. Valaki kivette kezemből az aktát és sebesen írni kezdett rá. Aztán anélkül, hogy felém fordult volna:

— Haja? . . . így szólt.

— Bizonytalan színű . . . — mondtam.

— Szemei? . . . Szája? . . . Szemöldöke?...

Felelni akartam, de az előbbi hang nem fért ki a torkomon. A hivatalnok egyre sebesebben, követelőbben darált.

— Feje? . . . Kezei? . . . Idegei?.. Lábai?..

Elvesztettem a fejem, éreztem, hogy végem van, elájulok. Az ablakhoz akartam futni, de megfogtak. Hideg ujjakat éreztem a nyakamon, rán-

gatóztam, könnyek törtek elő a szememből, de rögtön felszáradtak, valaki itatóst borított az arcomra. Nem láttam semmit.

— Nem ide tartozik — mondta egy hang, — a 37321-es aktából hiányzik a bejelentőlap, láttamozni kell. A harmadik ügyosztály referenséhez vigye fel, adjanak hozzá borítékot és vezessék be az ad akta könyvbe. Négy hónapon belül aláírva és bélyegezve küldjék be a kivezetőbe. Fő, hogy már nem veszhet el.

Nehéz ütést éreztem a homlokomon : mintha bélyegzővel ütötték volna meg. Aztán lapok sebes suhogását hallottam és léptek kongtak. Valaki fölemelt és vitt.

— Vigyázzon rá, maga felelős érte, — mondta egy hang. Lajstromozni kell.

— És mi lesz a vérével? — kérdezte egy másik.

— Töltse üvegbe, tegyen rá számot és küldje le a raktárba.

Megint lapok kezdtek suhogni. Éreztem, mint hidegül a vérem, dugó siket pattanását hallottam, mintha valahonnan belőlem húzták volna ki. Aztán felülről, a szájamon keresztül, amint kinyitottam, hogy felordítsak : lassan csurogni kezdett befelé valami hideg és bűzös folyadék : a tinta. Ereim megteltek e folyadékkal, aztán megszáradtak és leülepedtek, kacskaringósan a testemen. Leitatták a kacskaringókat, egy kéz végigsimított, szétlapított.

Egy másik kéz, görcsös bütykökkel, írt rám valamit, aztán bélyeget ütött rám : akkor már nem fájt. Fölemeltek, most már könnyű voltam és csaknem átlátszó — kétrét összehajtottak, borítékba tettek. Hallottam a cipők csoszogását

a létrán — aztán sötét lett, az egyik rekeszbe, két akta közé csusztatott egy kéz és rámejtette a többi.

És itt várok most, Istenem, itt várok sok-sok éve, porhadt papírok között, szürke porréteg alatt. Itt várok és ápolom, dédelgetem megbélyegzett, megfojtott agyam tompa kínjait, talán van még annyi erő benne, ebben az üszkös fájdalomban, hogy hosszú, hosszú évek alatt lassan átégeti a körülöttem szorongó papírokat, — egy napon fellángol az egész, vörös tűzviharban keringenek a sárga ívek s a forgó szél kiröpít, elégve és kormosan, de szabadon, hajrá a felhők felé, át a mezők fölött: könnyű, lenge pernyén, melyre nem lehet írni többé.

Vagy kialszik az üszök s száz év alatt elporladunk mi mindannyian, szegény, szegény papiros társaim. Akkor elég lesz egy kicsi szellő, hogy kifújjon az ablakon s csendesen lerakjon csenevész fűvek között a homokra. És fű lesz belőlünk s megint száz év múlva megint ember talán, — vagy még pornak, homok közé keverve is meddő és terméketlen és örökre halott az aktákátkozott pora?

Reménytelen szerelem

Nyolc év után, egy őszi napon, üzleti ügyben kerültem újra Berlinbe, ahol ifjúságom két legszebb és legszomorúbb évét éltem át. A vonaton aktuális dolgaimmal foglalkoztam, egy érdekes tanulmányt is olvastam — már a friedrich-strassei pályaudvar lépcsőjén jöttem lefelé, mikor végre elfogott az a fájdalmas és mély hangulat, ami aztán, három napon át, amíg ott voltam, egy pillanatra sem szűnt meg. Immár nem vagyok költő s nem tudom kifejezni azt, ami kifejezhetetlen: idegen és üres szóval annyit tudok csak mondani, hogy e három nap alatt, úgylátszik, nem a jelenben éltem, hanem ama két év emlékeiben, amelyeknek színét és illatát oly visszahozhatallanul vesztettem el, mint a halott az ő életét. Akinek a kezét levágták, az gondol talán olyan tompa kinnal és irígységgel arra hogy valamikor, ha megütötték a kezét, fájni tudott; mint ahogy én gondoltam azokra a bánatokra, amik ma már nincsenek bennem — s amikről most tudtam meg, hogy bennük volt minden, ami az életben kápráztatóan és halálosan szép, bennük volt az a teljessége a létnek, aminek egy pillanataért mullott el millió esztendő, hogy kiderüljön

az ürességnek és káosznak értelme : az ifjúság és a magamban való hit.

Ez a bánat már nincsen és én a Friedrichstrassen ballagva, kínosan tépelődöm hogy vissza tudjam idézni legalább azokat a helyeket és eseményeket, jelentéktelen realitásukban amikhez fűződött. Ebben a kávéházban ültem egyszer, várva valakit... ott, a híd alatt találkoztam Dénessel, öngyilkos kísérlete után... ebben a postahivatalban adtam fel azokat a leveleket, amiknél szebbeket sohase írtam és amik elvesztek. Mindez együtt volt, de tompán éreztem, hogy valamit, ami a legfontosabb, ami mindent egybe fog, valamit elfelejtettem.

Elfelejtettem de úgy látszik, öntudatlan énem titkos, nálam erősebb szimatja és akarata tisztában volt vele. Másképp nem tudom megérteni, hogy kerültem le a Lessing Theater közelébe, ahol aztán, egy szűk és züllött mellékutca kávéházi ablaka mögött egyszerre megláttam Stahl Félixet.

Nyilvánvaló, hogy öntudatlanul őt kerestem, mégpedig egészen ösztönösen, mert hiszen hogy számíthattam volna rá, hogy ma is pontosan ott ül, ugyanannál az asztalnál, mint nyolc esztendővel ezelőtt, mindennap? Hogy elválásunk óta mi történt Stahl Félix-szel, nem tudtam és nem is tudhattam — de valahányszor eszembe jutott, mint valami magától értetődő dolgot, úgy végeztem el magamban, hogy Stahl Félix vagy nem él már, vagy ha él, nem az emberek életét éli : talán tébolydában van, vagy klastromban, vagy Afrikába került mégis, vagy mit tudom, madárrá változott,

keselyű lett belőle, hiéna, krokodil, vaddisznó, akármilyen. Az életnek, a sötét, marcangoló és két-ségbeesett és eszméletlen vágynak és odaadásnak és rajongásnak azt a tömör és fojtott erejét, ami Stahl Félixben lakott, nem lehetett az időnek, napok és évek folyásának keretébe foglalva elképzelni. És most, hogy megpillantottam őt, inkább voltam hajlandó elfelejteni, hogy nyolc év mulott el azóta és hogy nem tegnap láttam utoljára, mint elhinni azt, hogy Stahl Félix keresztül tudta vágni háromezer nap és háromezer éj rizskásahegyét, anélkül, hogy föl ne égetett volna mindent maga körül, az egész világot, mint a zsarátnok, amit kiszáradt rengetegbe dobtak — vagy fel ne bomlott, el ne illant volna, amint a víz és levegő, ami tűzhányó torkába került. Stahl Félix azonban ime, itt volt és vele itt az a két év, az átkódorgott éjszakák, hajnali séták, hosszú hallgatások, féktelen, ideges röhögések, elképzelt figurákon és torzképeken, amiket a levegőbe rajzoltunk magunk köré, amiknek kieszelésében ő fáradhatlan volt és amik úgy hemzsegték körülöt-tünk, mint középkori metszeteken az alvilági szörnyek és manók és ördögfiókák.

Az ő arca is kiszínesedett, amikor leültem melléje. Keveset változott. Teltebb lett, de csodálatosképpen ettől csak mélyebbé váltak a régi és ismerős barázdák — árkai annak a mániákus makacs szenvedélynek, amitől Stahl Félix arca néha szinte kiszáradt és megmerevedett.

Apró dolgokról beszéltünk eleinte: ámde melegen és fojtott örömmel — éreztem, hogy nyolc év óta ő se talál senkit, akivel önmagáról beszélhetett volna. Már félórája ültünk együtt

és egyikünk se vette észre, hogy arról, ami közben történt velünk, hogy mivé lettünk, mi a foglalkozásunk, szegények vagyunk-e, vagy gazdagok, szó se esett. A régi összhangot jelentette ez, azt a belső barátságot, melynek tartalmához képest a mi külső életünk, dolgaink, ügyeink és bajaink olyan jelentéktelen és ostoba semmiség volt, hogy soha nem vesztegettünk rá kérdéseket, vagy szavakat. Most is, mint valami sürgős és mindenekelőtt való kérdést, azt intéztük el legelőbb, hogy milyenek manapság az emberek, hogy mennyiben változott meg nézetünk erről, vagy arról a művésztől, vagy filozófiai kérdésről, hogy milyen jeleit tapasztaljuk magunkon az öregedésnek, milyen viszonyban vagyunk az élettel és a halállal. Néhányszor hangosan és idegesen nevettünk egy gúnyos, találó megjegyzésen, amivel valami nagyképű hírességet, vagy ostoba intézményt jellemeztünk. Egyszerre észrevettem, hogy egyre sűrűbben nézegeti óráját.

Mintha ebben a pillanatban ismertem volna rá igazán: — minden eszembe jutott.

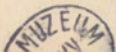
— Hiszen te készülsz valahová — mondtam.

Rám nézett, valami ostobaságot akart mondani nyilván, de nem jött hang a torkán, elfordult. Engem végtelen szájalom fogott el és ugyanakkor csodálatos irígység. Bámulva néztem: hogy törnek meg vonásai, hogy mered maga elé, lihegve és nyomorultan. Engedelmesen, színtelen hangon válaszolt a kérdéseimre.

— Itt van még a városban?

Bólintott.

— Ó miatta ülsz itt? Hol van most?

— A Lessing-Theaterben.

Megnéztem az órámat.

— Még negyedóránk van, megnéztem a színlapot. Oda akarsz menni, a bejáró elé?

Bólintott. Később, egy óra múlva, mikor túl voltam a meglepetésen, tünt csak fel, hogy ebben a negyedórában csodálatosképpen eszembe se jutott megkérdezni, mi történt köztük azóta külső dolgokban, hová fejlődött, milyen eseményeket idézett elő az a szenvedély, amihez hasonlóan szépet, lángolót, nyomorultat és gyalázatosat férfi még nem élt át. Oly természetes volt, hogy itt ül és nincs semmi a világon többé, nincs idő és nincs tér, csak Hanna van, az ő betegesen halvány, férfikönnyeiben fürdő kezei, érthetetlenül szép feje és halkan suhogó selyemruhái. Oly természetes volt, hogy itt kell ülnie és várnia, éveken át, hogy egy pillanatra megláthassa messziről vagy nézhesse a házat, amelyről sejti, hogy ott van, az utcát, ahol tegnap talán átsuhant, a levegőt, mely szabadon áramlik és suhog, bemegy a kulcslyukon és észrevétlenül visszatér: a hordár arcát az utcasarkon, amelyre talán véletlenül ránézett.

Amiket kérdeztem, nem is arra vonatkoztak, hogy megtudjam, hol tart most történetük. Azt láttam úgyis, hogy szerelme ott tart, ahol első pillanatban, mikor meglátta Hannát, — ahol akkor tartott, mikor még nem is ismerte őt, csak elképzelte — ahol hatéves korában és egyéves korában tartott: — mert Stahl Félixet nem bába, hanem a Hannára való kétségbeesett vágy segítette a világra, Stahl Félix azért született csak meg, mert odaát, a nemlét sötéttségében,

megérezte Hanna parfümjét és azt remélte, hogy egyszer, egyetlenegyszer megcsókolhatja szoknyája szegélyét.

— Beszéltél vele ?

Bólintott, de láttam, hogy bosszantja a kérdés. További kérdéseimre, amik a Hannával való érintkezéseire vonatkoztak, rövid és száraz, egyszerű válaszokat adott vagy nem felelt. Mégis megtudtam, hogy egyszer eljött hozzá Hanna és akkor meg is beszéltek valamit, hogy elmennek valahová, Rómába, együtt, hogy Hanna ott-hagyja férjét, mindent. Ezen nagyon elcsodálkoztam.

— Ugyan ! Hát már ennyire is voltatok ? El akart szökni veled ?

Sebesen bólintott.

— Hát hogy történt, mégis ?

Láttam, hogy kínlódik, nem szívesen beszél erről. Ezt akkor annak tulajdonítottam, hogy nem lett a dologból semmi.

— A vasútnál kellett volna találkozoznunk. Délben. Tizenkettőkor. Be volt csomagolva minden. Ott álltam. Vártam.

— Nos és ?

Stahl Félix egyszerre felugrott. Láthatóan nem bírta ezt az emléket.

— Hány óra ? — kérdezte.

En is felálltam. De a történetet mégis be kellett fejezni. Kérdően néztem rá. Ekkor el-vörösödött :

— Majd legközelebb. Nincs még nyolc óra ?

Fizettünk és szótlanul siettünk a színház felé, a barátságtalan gázlángok hisztériás lobogása alatt. Már jöttek kifelé : kocsik és autók dübö-

rögtek a feljáró előtt. Illatos belépők szikráztak az ívlámpák között. Ő látta meg először. Nem szólt, csak megállt és belémarkolt a karomba. Olyan sápadt volt, mint a halál.

Húsz lépésnyire előttünk, fekete csipkeköpenyben, könnyedén sietett egy kocsi felé Hanna. Magasra tornyozott, nemes hajzatában villogó diadém. Változatlan szépsége, mint egy parttalan sziget, amin nem lehet kikötni, távol tartotta a körülötte tolongó életeket.

Stahl Félix mozdulatlanul nézte. Én izgalomba jöttem.

— No jer, — húztam szenvedéllyel, — ne légy oly ostoba. Menjünk oda — beszéljünk vele. Talán emlékszik még rám. Hát nem akarsz beszélni vele? Nem akarod, hogy meglásson?

Szótlanul rázta a fejét, lassan jött velem és visszatartott, mikor néhány lépéssel közelebb jutottunk. Mosolygott, az arcán átszellemült, eszméletlen boldogság sugárzott. A fülembe hajolt, oly halkán tudott csak beszélni.

— Minek? — suttogta. — Minek lásson ő engem? Nem gyönyörű, így, hogy nézhetem? Ujjongott, nevetgélt magában.

— Mi? Mit szólsz hozzá? Nézd — most ott megyünk, ahol előbb ő ment... Nézd... nézd, hogy hullámszik a köpeny... nézd, elérhetetlen...

Reszketve nézett rám.

— Ha azt akarná, hogy haljak meg azonnal... ha azt akarná Ha megengedné...

Dühbe jöttem,

— Kocsiba száll . . . elmegy . . . te ostoba . . . hát nem jössz oda . . . már el is indult . . .

Visszatartott. Csendesen, nyugodtan állt és bólogatott.

— Halálosan szeretem — mondta egyszerűen.

Most vagy öt percig szótlanul ballagtunk egymás mellett. Mikor a körútra értünk, lopva az arcába néztem és meglepődve láttam, hogy az teljesen nyugodt, sőt szinte unatkozó. El is ásította magát.

— Hol vagy megszállva? — kérdezte ásítás közben.

— Elkísérhetlek, — mondtam.

— Jó — mondta Félix egészen új, idegen hangon. Annyira megdöbbsentem, hogy meg kellett állanom. Ismeretlen ember állt előttem. Ő nem vett észre semmit.

— Elmehetünk gyalog — folytatta — nincs messze. A redakció közelében vettem ki lakást.

És, hogy ámulatomban nem tudtam szóhoz jutni, folyékonyan csevegve elmondta, hogy egy nagy napilap szerkesztője lett. Még a lap programját is fejtegette. Közben kulcsot vett elő és egy szép, új ház előtt megállott.

— Gyere fel egy percre, aztán veled tartok, ahová parancsolod. Csak-beszólok a feleségemnek, ha már itthon van, hogy nem vacsorázom vele.

— Neked feleséged van?

Nem hallottam feleletét, a lift megindult.

Csinos lakás előszobájában tettük le kalapunkat. Félix előrement és beszólt egy ajtón. Meglehetősen rideg volt a hangja.

— Pardon, öltözködik? Ne zavartassa magát fiam. Csak azt akartam bejelenteni, hogy nem vacsorázom itthon.

Az ajtó kinyílt és egyszerű, viselt otthoni ruhában kilépett Hanna.

Nem emlékszem rá, hogy mit dadogtam, hogy szédültem le egy székre, mit beszéltem Hannával. Arra ocsudtam fel, hogy Félix ridegen és türelmetlenül ismételt valamit és az asszony lesütött szemmel, szenvedve hallgat el.

— El kell mennem, benézek a szerkesztőségbe is. Csak feküdjön le nyugodtan. Majd holnap felhozom megint Sándort, aztán tracscolhatnak. Kezit csókolom.

És már a lépcsőn mentünk lefelé. Képtelen voltam megszólalni. Ő nevetett, de erőltetetten és kedélytelenül.

— Vicceltem, te csacsi. Mit vágsz olyan görbe arcot.

Aztán, röviden és nevetés nélkül hozzátette :

— Hát igen... akkor tudod, amit mondtam... a vasútnál. Nem igaz, hogy levelet küldött... eljött... együtt mentünk el... Hat éve vagyunk házasok.

Végre hanghoz jutottam. Bosszúsan és sértődően tettem szemrehányásokat, hogy ilyen ostoba komédiát játszott velem, ott, a színház előtt... engem is és önmagát is megalázva. Az ember nem figurázza ki a feleségét... vagy

ha igen, nem bánik vele így egy óra múlva . . . Szegény asszony . . .

Ekkor már az utcán voltunk. Egy erkély alatt álltunk és én csak ekkor néztem rá. Türelmesen és szelíden és szótlanul hallgatott végig és az arcán a régi, régi szenvedés és szomorúság tűnődött. Melegen, szomorúan és lágyan szólalt meg és felnézett, fel, az ablakok magasságába.

— Én nem komédiáztam — mondta és melegen és oly gyöngéden mosolygott, mint aki gyermeket altat. — Én nem mondhatom meg neki, hogy mennyire szeretem — hiszen a feleségem. Soha nem fogja megtudni, mert hiszen mindig együtt vagyunk és én nem kiálthatok akkorát, mint a mennydörgés — Hanna! szeretlek! — mint akkor, mikor még egyedül álltam a hegyen és senki se hallotta, mikor kiáltottam. Ő a feleségem és a cselédem — és úgy kell bánni vele, mint feleséggel és cseléddel. De az utcán, néha, mikor nem lát engem és tűnődve, búsan néz maga elé — és a kulcslyukon át néha, mikor csendben dolgozik, reszketve nézem őt, a régi Hannát, az elérhetetlent és szentet, akit nem érdelek meg . . . az egyetlen és igaz szerelemmel, a reménytelennel — mert csak az szerelem, ami reménytelen.

Soká nem váltottunk szót. Mintha messziről beszélne valaki, úgy csapódott hozzám egy idő múlva tompa, tűnődő sóhaja.

— Bár meghalna . . . Szépen, csendesen elrendeznék mindent . . . bezárnám a lakást, eldobnám a kulcsát a Spree-be . . . csendesen kimennék

a temetőbe . . . ott sírnék, szabadon, kiengesztelve, boldogan, hogy nem hallhat és nem hallgathat meg immár — a régi Hanna, aki itt suhog közöttünk, Berlin utcáin, mindenütt, szelíd és titkos mosollyal, ujját szájára téve, hogy csendben legyünk — a régi Hanna, az ifjúság!

OSZK

Országos Széchényi-Könyvtár

Szomjúság

... Mi az? ... Mit akar? ... Már visznek? ... Még nem? ... Hát ki az? ... Az ügyvéd ... Jó napot, Máriusz ... Mit akar? A kegyelmi kérvény ... nem jött meg? Jó, nem baj ... A kívánságom? ... Igen, értem ... az utolsó kívánságom ...

Menjen a pokolba, Máriusz ... Nincs semmi kívánságom ... azaz hogy igen, hozzanak valami italt ... nem ezt, ezt a lötytyöt ... ebből elég volt ... valami mást, bort, vagy teát ... nem, valami hideget inkább ... valami hideget és hűvöset ... ami savanyú is és édes ... átlátszó, hűvös, rózsaszín ... nem, inkább kékesfehér ... nem tudom a nevét, hagyjon ... nem jut az eszembe ... csak az ízét érzem itt ... a nyeldeklőmön ... és megfulladok ... jaj, még most is.

Átkozott, átkozott! Nem jut eszembe a neve! Nem tudom, nem tudom azt az italt — de már nincs időm rá ... gyorsan, amíg lehet ... talán maga meg tudja mondani, Máriusz ... Maradjon, Máriusz, ne remegjen, ne idegeskedjék ... pokolba azzal a kérvénnyel! Nem kell, ez most fonto-

sabb... úgyis hiába minden, ha nem kapom meg, mielőtt belémfojtják ezt a szomjúságot...

Maradjon, beszélni akarok... el akarom mondani, meg akarom magyarázni... talán még nem késő... mondja meg nekik, az ügyésznek és mindenkinek... hogy most már értem, most már kezdem érteni... de a torkom kiszáradt, így nem tudok beszélni, adja ide azt a poharat... fúj! undorító! nem ez az.

Nem ez az, doktor úr, értse meg... értse meg, egész életemben szomjazom... harminc éve... nem bírtam tovább... Gyalázat! gyalázat! Ostoba fejem... nem jutott eszembe és még most se...

Már kölyök koromban... kilenc-tíz éves koromban... tréfáltak velem, csúfoltak... Azt az italt kértem mindig, mikor megszomjaztam... azt az italt... de senki nem tudta megmondani és én elfelejtettem a nevét... Hát mi az? kérdezték tőlem, mi az, te ostoba kölyök... Víz?... nem víz... Bor? Likőr? Málnaszörp?... Nem, nem... Hideg almalé?... Nem, nem az... nem hideg, csak hűvös... át-tetsző, halkán, kékesen bugyogó... valami fehér sziklából csörgedezik és csendesen bugyog... Talán artézi víz, abból ittál egyszer és elfelejtetted... Nem, nem az, ismerem... nem artézi víz... könnyebb, lágyabb, foszlóbb ital... valami, ami csak majdnem ital, de lazább anyagból van... valami az ital és az illat között... folyékony illat, légnemű folyadék... csak illetni kell az ajakhoz s rögtön szétfolyik testedben, szerteárad, eloszlik, mind a vízbe cseppentett tinta-

csepp . . . elárad és hűvösséggel és illattal és megnyugvással önti el a tested és a lelked . . . Ha egyszer innám belőle, egy kortyot csak, többé nem éreznék szomjúságot . . . De mi lehet az ?

Mi lehet az ? Órákig tünődtem rajta, elveszve, öntudatlanul bolyongva a mezőkön, pam-lagon heverészve behunytt szemekkel, evezve csolnakon, csobbanó vizek között. Néha, egy pillanatra, szimatolva megálltam . . . Orrcim-páimmal kapkodtam a levegőbe . . . itt futott el az illata, hohó, utána . . . már nincs, eltűnt ! Kiszáradt torokkal hápogtam . . . vizet ! . . . hiába ! . . . milyen vastag és nyúlós és tisztátalan volt a víz ahhoz képest, amire szomjaztam ! mint a zsír, vagy olaj. Vastagon ömlött le torkomon s én éreztem, hogy egyre szomjasabb leszek.

Egyre szomjasabb . . . Értse meg, ez szórul-szóra úgy volt, egy italt kerestem, amiről tudtam, hogy van valahol, de nem tudom, hol . . . Eleinte magam is mosolyogtam rajta, azt gondoltam, majd csak eszembe jut . . . vagy valahol fel-találom, egy napon csendesen elélem teszi valaki, metszett kristályüvegben . . . vagy meglátom valami kirakatban, terített asztalon. Abban nyugodt voltam, hogy rögtön ráismerek majd, nem téveszthetem össze semmi mással ! . . . hiszen belül, agyam mélyén és szívem mélyében egészen jól tudom, mi ez az ital, csak kimondani nem tudom . . . A nyelvem és a torkom és az ajkam jól emlékeznek rá, csak a nevét felejtettem el . . . néha olyan tisztán éreztem az ízét — most is,

hogy beszélek róla — hogy felugrottam és lihegve, nyeldekelve kerestem... itt van a szobában, eldugták előlem... És csaknem elepedtem a szomjúságtól...

Vendéglőben, kocsmákban, angol csapszékek söntésében, amerikai bar-ok magas székein kuporodva, hosszan és körülményesen próbáltam megmagyarázni a pincérnek, mi az, amit rendelni szeretnék. Aggodalmas pontossággal igyekeztem körülírni... és míg beszéltem, lehunyt pillákkal, befelé fordított szemekkel, hogy annak az italnak ízét érezzem — míg így beszéltem, egy kép volt mindig előttem... furcsa, földöntúli táj..., magas, idegen fák... és egy óriás... egy óriásnő igen... szelíd és rettenetes, mint egy dobogó és élő nagy domb, zúgó erdővel, zúgó rengeteggel... Később észrevettem, hogy mindig ezt a képet látom, mikor az átkozott italra gondolok. A rengeteg zúg és az óriás nő, szelíd és szörnyű tagjaival, szelíden néz le reám... Aztán vihar keletkezik, remegve hajolnak földig a fák, elsötétül az ég és minden szertefoszlik... És pokoli kín ég a testemben, pokoli szomjúság...

A pincérek udvariásan hallgattak végig... Egyik-másik értelmesen bólintott, nesztelenül tünt el s én szívdobogva vártam!... Pókhálós palackkal tért vissza, s eléem tette. Ritka italok kerültek elő pincék mélységéből, drága és ritka nedvek... hiába, egyik se volt az.

Azután az egyetem... víg cimborák... rettenetes ivások, berlini »burschenschaft«. Reggel részegen tántorogni haza... Részegen és szomjasan, a bolond báróval, összeszabdalt arcok, hetyke diáksapkák... Pénz és rang és dáridó...

dögöljön a nagyhasú polgár! miénk az élet!
ante mortem nulla voluptas.

Azután távoli tájak... Afrika és India...
Japánon száguldok keresztül... a Himalája
lejtőin félmeztelen csordák... Ó, Arábia, ezeregy
éj... ó ritka fűszerek, drága illatok! Bőr-
tömlőből ittam a kumiszt, vonagló ádámcsutkával
nyeltem és nyeltem, hogy talán felfedezem azt
az ízt. A szomjúság vihara sziszeg felettem
szikkadt sivatagok szélén... Leültem Babilon
vizei mellett és sírtam a szomjúságtól. A Holt-
tenger fehér sópora lerakódott reám, ahogy vizébe
mártottam tenyerem. Édes kefir-rel kínáltak
az arabok s a törökök szörbet-tel. Raki-t is
ittam s amaz ismeretlen italt, amit Ceylon-
szigetén készítenek, vérből és virágból. És szívtam
ópiumot Kínában és szívtam Mandzsuriában
hasist. S a kábult álom ott kóválygott fejem
felett s részegségemben azt a tájat láttam egyre
s éreztem azt az ízt és szomjas voltam, Máriusz,
szomjas, mint Szahara homoktorlaszai s mint
a kopár sziklák Ararat hegyén, ahová már nem
ért az özönvíz.

Hagyja el, Máriusz, hagyja el... Nem
vagyok örült... igen, erről akarok beszélni, mert
ez az igazság... pokolba a pappal, nem kell!
csak erről akarok beszélni a szomjúságomról,
ez az utolsó kívánságom... Erről és nem a vég-
rendeletemről... adják oda, akinek akarják...
a képeim... a szobraim... és az operát... amit
írtam ..

Művészet? A művészetem? Ostobaság,
Máriusz... rettenetesen szomjas voltam arra

az itálra, ennyi az egész . . . Tudja, mikor kezdtem festeni? Böcklinnek egy képe döbrentett meg Münchenben vagy Berlinben . . . Emlékszik a kagylóból ivó szatirokra? Ó, azokon az arcokon láttam valamit az én szomjúságomból . . . de mi lehetett a kagylók fenekén? Olimpusi must, nektár . . . ó, ők talán ismerték az én italom, a görögök . . . hiszen külön nevet adtak neki, semmihez sem hasonlót s hitték, hogy csak istennek adatott innia . . . S én hittem a szektákban s hinni kezdtem az ő művészetükben . . . ó, de nem tudtam kőbe vésni és színekbe önteni a végtelen vágyat, a nyomorult vágyat egy korty után, ami nincs . . . Mindent megkaphattam volna, Máriusz, amit az élet nyújt, cserébe azért, hogy nem tart örökké . . . de azt a kortyot nem találtam sehol.

S már hinni kezdtem, hogy talán nem is ital — talán másutt találom azt az ízt és illatot, amit betegen és nyomorultan kerestem. Talán nem odakint van, hanem belül valahol . . . a test és lélek határán . . . átkozott folyadék . . . ott, a nyúltagy tekervényei közt, a fülek táján . . . ahol az érzékből érzés lesz, csodálatos folyamat . . . Talán nem is íz volt, amit ízleltem . . . talán hang volt, amit hallottam valahol, hang, ami eltévedt füleimben, a fül bonyolult labirintusában s szájamba került . . . S ekkor figyelni kezdtem a hangokra, hogy talán ott megtalálom. Muzsika! jajongó panasz az orkeszter mélyén, ijedt kopogás a lélek kapuján, hangok íze és illata, zene! Tapogatódzó hangok rohannak fel és alá, keresnek valamit, valami kimondhatatlant, ami elveszett . . . amire pedig emlékezünk, valahonnan,

egy másik élet messzeségéből, ahol elmerült... Keresnek valamit, ami eloltaná a lélek szomjúságát...

Ekkor hallgattam és írtam zenét... de hiába volt, Máriusz. Ó, igen, gyalázatos idők voltak... Kívül siker és pompa... belül tompaság... Legendák keringtek, hogy miért iszom folyton s miért sülydedek egyre jobban... azt mondták, beteg vagyok.

Aztán a bukás... a szörnyű évek... züllött csapszékek, Párizs, csavargók... Hogy kóvályognak... Azután Donna Laetitia...

Eh, igen, hát szerettem... és meg akart menteni, tudom. És én hagytam magam, ravaszul, mohón — hogy mi lesz ebből. Ó, hogy hevertem a lábainál, eleinte... hogy csókoltam halvány, illatos bőrét... Furcsa íze volt a bőrének, teringette... mint valami különös ital... És a szájának... és mindenütt és néha előntött a kábult rémület... hogy talán ez az... Akkor szívesen meghaltam volna, ha megengedi, hogy a térdét megcsókoljam...

De egy napon valami gorombát mondtam és akkor elhomályosultak a szemei...

Ó, igen, rettenetesen bántam vele! A többi nő és a többi gazságok — semmi! Csak eszköz volt és kelepce. De ő nem tudta meg soha s nem is tudhatta meg, hogy akkor, két nappal halála előtt, mikor egy éjszakán át ott hevert süket és mozdulatlan ajtóm előtt, hogy akkor az ablak függönyei mögött kuporogva, ott lestem rá —

s mikor végre elalélt és elájult, óvatosan kimentem és pettyhüdt, szegény, szegény csukott szemeiről mohón csókoltam és ittam a könnyeket... A könnyek íze... talán ez volt az?

Ej... hagyjon, hagyjanak... Nem kell az a kérvény... Nincs semmi vallani valóm több... Szomjas vagyok... nem akarok beszélni... a torkom kiszáradt. Megöltem és punctum... szándékosan, előre megfontolt szándékkal... ó, de mennyire előre! Hónapokkal előbb készültem már rá... és nem voltam beszámíthatatlan... Hiszen figyeltem, csillogó szemekkel, közelhajolva, mikor aludt, hogy áramlik a vér ifjú kék ereiben... Most már megmondhatom magának, Máriusz, egészen hamis volt a védelem, amit kieszelt, hogy megmentsen a kötélről... Én csaltam oda a szegény, szegény fiút... én zártam el az erkélyablakot... én kaptam el a borotvát... mindent én kerítettem elő... És mikor megtaláltak mellette, a szájam nem azért volt tele vérrel, mert dulakodtunk... és nem az én véremmel volt tele a szájam... Ó! rettenetes íz! de még sem az volt.

Máriusz!... Mi ez és kik ezek?... Az ég szerelméért, Máriusz... nézze, az ügyész... Máriusz nézze... a kérvény... a kegyelem... nem jött meg?... Segítség! meg akarnak ölni!

Azonnal... azonnal megyek, ügyész úr... egy pohár vizet kérek csak... öt percet még... vagy egy pohár vért... hivassák el az anyámat... igen, az anyámat... ez az utolsó kívánságom... Még van idő? Igen, az anyámat akarom, ügyész úr... nem tudom... nem

tudom, hol lakik . . . nem ismertem . . . elvált az apámtól . . . meghalt . . . nem láttam soha . . . de le tudom írni . . . magas, fekete nő volt . . . — egy pillanatra, kegyelem! most jut eszembe . . . a parkban, óriási fák közt . . . kegyelem . . . túlvilági táj . . . idegen bolygó . . . én csecsemő voltam . . . és anyám éppen szoptatni akart . . . de ekkor . . . vihar . . . apám kitépett a kezéből . . . árulás . . . kegyelem . . . elkergette a háztól, mert valami levelet kapott . . . és én sírtam, mert letéptek a melléről . . . ügyész úr . . . de boldog vagyok . . . végre, végre eszembe jutott . . .

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Dódi

Betegségének ötödik napján, két órával halála előtt, Dódi felült az ágyban és a barna mackót kérte. A szoba el volt sötétítve és Dódi, aki a homályban nem látta meg anyja fehér ruháját, azt hitte, nincsen senki a szobában. Eleinte halkán kérte, aztán, hogy senki sem felelt, panaszosan és nyöszörögve emelte a hangját. Ezekben a napokban, csak ennyit tudott az egész zürzavarból, mindent megtagadtak tőle és ő gyanakodó és kemény lett és rájött, hogy legjobb mindjárt elkeseredetten sírni és követelni, ha valamit ki akar erőszakolni.

A hangra anya föléje hajolt. Nyitott, rémült szájjal meredt rá és Dódi egy pillanatig csodálkozva nézte, hogy hullámszik furcsán, csukló rágásokban a nyaka. Háromszor is elkezdte, míg ennyit ki tudott mondani : »Mi — mit akarsz, kisfiam ?« a zokogástól. Dódi nagyon elkomolyodott és tünődve nézte őt — vajjon miért sír ? Aztán türelmetlenül elfordult és a barna mackót kérte.

Odaadták neki. Megint behúnyta a szemét és nehéz, tompa szívvel simogatta a mackó fejét.

Meg is próbálta fogni, körülfogni az ujjaival, de ez nem jól sikerült. Most érezte anya kezét, amint az ő homlokára teszi.

— Anya menjen ki, — mondta Dódi.

— Kimenjek? — hallotta a szívszakadó hangot.

Bólintott, anélkül, hogy a szemét kinyitotta volna. Rosszul esett neki, hogy nem magyarázhatja meg, miért kell anyának kimenni, de nem tehette: a Rossz Fiú, akinek oda kell adni a mackót, csak ő tőle fogadja el, nem tűri, hogy anyának megmondja, megkérdezze tőle. Addig nem is lehet odaadni, amíg anya bent van a szobában — mihelyt anya vagy apa közeledett, a Rossz Fiú elugrott az ágytól, néhány lépésnyire elbujt a sarokban, vagy a szekrény mögött és csak Dódi látta őt, kócos, vad hajával, mezitláb vásottan, röhögve és titokban, anya háta mögött, fenyegetve és számárfületeket csinálva.

Bárhogy fájt a szíve, Dódi nem mondhatta meg, hogy a barna mackót oda kell adni a Rossz Fiúnak, mert most éppen egyeztek ki. Dódi most már nagyon jól tudta, hogy a Rossz Fiúnak senkivel mással a világon semmi dolga nincsen, csak vele — és hogy se anya, se apa nem segíthet ezen. Mikor először bukkant fel, kint a parkban — milyen furcsa, régen volt az, mikor ő még egyenesen járt a lábán, a parkban és nem feküdt itt az ágyban — rettenetes, komisz grimasszal, mert észrevette a kis automobilt, akkor még próbált szólni anyának, hogy kergesse el, vagy üsse meg vagy vigye el őt és zárja be az ajtót. De anya és később apa is azt mondták neki, hogy rossz

fiú nincsen, ők nem látják. Felkapták őt és futva behozták a szobába és az ágyba tették. De a Rossz Fiú pár lépésnyire követte őket, röhögött és nyelvét öltögette apára — és apa arrafelé fordult és mégis azt mondta, hogy nem látja. Később, mikor kimentek, a Rossz Fiú odajött, öklével mellbebokszoalta és iszonyú grimaszt csinált rá, amiért szólt. »Te hülye, — mondta neki — nem látod, hogy félnek tőlem, apád is, meg anyád is? Látod, hogy rámnéztek és azt hazudták neked, hogy nem látnak. Így csinállok nekik.«

És a Rossz Fiú rettenetes mozdulatokat tett és csúf dolgokat beszélt, csúfolva apát és anyát, aztán megint erősebben mellbebokszoalta Dódit, úgyhogy a lélekzete elállott. Dódi most már nem mert sírni és nem merte hívni őket, mert a Rossz Fiú fenyegetőzött, hogy mind a kettőnek lenyiszálja a nyakát és hasbaszúrja őket — mutatott is piszkos, rozsdás kést, amit a zsebéből vett elő.

Aztán, mikor látta, hogy Dódi nem hív senkit, csendesén és figyelmesen nézi őt, eltette a kést és kegyesen érdeklődni kezdett, hogy mié van Dódinak. Dódi aggódva nézte az arcát, kémlelte, vajjon tud-e a fehér egérről. De a Rossz Fiú, úgy látszik, akkor még nem tudott róla és Dódi csendesén, lesütött fejjel, engedelmesen elősorolta, hogy a sarokban van egy másik pléh-automobil, egy krampusz, egy képeskönyv, egy szerecsen katona. A barna mackót egészen halkan mondta akkor, remélve, hogy a Rossz Fiú talán nem hallja meg; — aztán dobogó szívvel, de mozdulatlanul nézte, behúnyt szemmel, hogy

kotorász az a sarokban, széthányva a holmit. Erős, barna, meztelen lábán megfeszültek az inak, ahogy leguggolt, egymásután emelgette ki a skatulyából a tárgyakat. Mindent összepakkolt egy csomóba és az ajtó felé rohant. Dódi rémülten látta, hogy a szerecsen katona feje lefelé lóg a csomagból, a fejébe fog menni a vér. A szerecsen katonának, akire úgy vigyázott, akit esténként be szokott takargatni, vizet ad neki, ápolja, borogatást tesz a fejére. Halkan utána szólt a Rossz Fiúnak, de az, hogy mutassa, mennyire rossz, odacsapta a katona fejét a falhoz, Dódit még egyszer mellbepokszolta, grimaszt vágott és elrohant.

Ezután — csak zavarosan emlékezett rá — de úgy látszik, ezután jött csak a doktor bácsi, a borogatás, a mérés, az orvosság. A doktor bácsinak már nem is szólt a Rossz Fiúról. Az első szónál észrevette, hogy a Rossz Fiútól éppen úgy fél, mint apa és anya, resteli, hogy fél tőle, jókedvet és fölényt és bátorságot tettetve mindjárt másról kezd beszélni, mihelyt az szóba kerül — cukorról, meg borogatásról, meg orvosságról. Úgy tesz, mintha nem tudna róla, viccel, ezzel akarja elütni gyávaságát és tehetetlenségét. És Dódi csendesesen, tűnődve megértette, hogy a Rossz Fiú ellen senki nem segítheti őt és hogy neki kell vele mindent elintézni : neki kell megakadályozni, hogy a fehér egeret meglássa, megtudja, hogy van. Annyit el tudott érni a mellett, hogy nem engedték őt ki az ágyból, hogy a fehér egér itt volt vele, a paplan alatt, hozzásimulva a melléhez, csendesesen pihegve és dobogva. Hangosan nem mert szólni hozzá, csak az egyik ujjával

simogatta, azt is úgy, hogy észre ne lehessen venni.

Ezen a délután megint megjelent az ágya mellett, odalépett, abban a pillanatban, mikor a doktor bácsi kiment a szobából. Egy szót se szólt, gúnyosan, vásott arccal, hallgatva nézett Dódira, a körmeit rágta. Dódit kínos, halálos aggodalom fogta el — homályos remegéssel sejtette, hogy gyorsan cselekednie kell, el kell terelnie a Rossz Fiú figyelmét valamivel, nehogy észébe jusson. Ekkor egy fonottnyelű ostor volt mellette az ágyban, amit nagyon szeretett és eddig még nem tudott szólni róla. Most próbálta meggyőzni magát, hogy az ostor nem kell neki. Csúnya ostor, rossz, mérges, — ismételte gépiesen néhányszor, magában. Aztán elszánta magát — kiemelte és gyengén a Rossz Fiú felé lökte. Még mosolygott is hozzá, halványan és ravaszul, hogy kedvet csináljon neki.

— Ustor, — mondta félénken hízelegve — szép ustor.

De a Rossz Fiú nem nyúlt az ostor felé. Kieresztett hasával, lábait lóbálva, orrát piszkálva, makacsul hallgatott. Dódi szíve nehezen szorult össze. Még odébb tolta az ostort, el is eresztette.

— Ustor, — bólintott okosan, — szép ustor. Nem kell Dódinak.

A Rossz Fiú azonban félrelökte az ostort, szipákolt és szemtelenül beleröhögött a Dódi arcába.

— Fehér egér, — mondta.

Dódi megdermedve, kábultan hallgatott.

— Na, mi lesz? — mondta a Rossz Fiú és egészen közel jött.

— Ustor, — ismételte, de csak a szája mozgott, hang nem jött a torkából.

— Eh, erigy már vele! — kiabált a Rossz Fiú gorombán, összetörte és elhajította az ostort. Aztán röhögve leült az ágy szélére.

— Mit adsz a fehér egér helyett? — kérdezte.

Dódi szíve hevesen kalimpálni kezdett. Összehúzott szemmel gondolkozott.

— Barna mackó, — mondta halkan. Ekkor volt, hogy anya fölébe hajolt. A Rossz Fiú abban a percben elugrott és a sarokban várt. Intett, hogy kérje el azonnal a mackót, aztán küldje ki anyát.

Dódi még egyszer megfogta a mackót.

— Csúnya mackó, — mondta magában — csúnya, rossz mackó.

— Hát még mi van? — kérdezte a Rossz Fiú.

Dódi gondolkodott. A park jutott eszébe, a fák. A kis pad, amire a homokjátékot felrakta egyszer, a szűrőn átcsurgatta a homokot, vizet hozott a kis kannában, ráöntötte a homokra és gombócot csinált. A gombóctól maszatos lett a keze. Csúnya a homokgombóc, — mondta. Odaadta a gombócot.

— Hát még mi van?

Mi van még? Egyszer a nagy házak között sétált Mártával. Márta húzta a kezénél fogva. Nagy, fényes ablakok voltak. Az egyik ablak mögött paprikajancsi. Azt sokáig nézte, aztán csak úgy ment el, hogy megigérték neki. De a paprikajancsit odaadja. Hát még mi volt? Egyszer sok fehér hó volt mindenütt. Akkor bár-

sonykabátot adtak rá: a nyaknál bársonyszegélye volt, azt ügyetlenül megsimogatta párszor, jó, puha volt simogatni. Hát ő nem simogatja többet, simogassa a Rossz Fiút. Mi volt még? Egy nagy, zöld fa, telerakva gyertyákkal, sziporkázó csillagokkal és cukorral. Fújják el inkább a gyertyákat. A cukor úgylis rossz, mérges, megfájdul a gyomra tőle. Nem kell a cukor se, meg a csokoládé se. Rossz csokoládé, keserű.

A park se kell, a fák se kellenek. A kocsi se kell, a villamos se kell, a cirkusz se kell. Mindent odaadott, engedelmesen, szótlanul. Egymásután hordott el mindent a sarokból — az utcát, a körutat, az ablakot. A ház előtt a rendőrt, a házmestert, az állatkertet, egymásután. Elefánt, zsiráf, zebra!

Elefánt . . . zsiráf . . . zebra . . .

Egyszerre megint anyát látta, nyitott szájjal fuldokolva. A könnyek egymásután, zizegve szaladtak le az orra mellett. Dódi összehúzott szemmel figyelte, hogy indul meg a csepp, lassan kanyarodik, nő. Az orr szélén egyszerre meglódul, eliramodik, vígan és cikk-cakokban leszalad, mint a gyík. Utána akart nyúlni, hogy megfogja, de megijedt, hogy a fehér egér akkor kiugrik a hóna alól, ahol szorongatta.

— Mi kell neked, édes kicsi fiam? — hallotta mégegyszer anyja furcsa, idegenszerű hangját. Hozzam a képeskönyvet?

Dódi konokul hallgatott. Hiszen a képeskönyvet már odaadta. Lassan kaparászott kezével a paplanon. Szeretett volna mondani valamit. Ekkor megint megpillantotta a Rossz Fiút. Vala-

mit integetett, de Dódi nem értette meg mindjárt. Aztán egyszerre tudta már, mit akar tőle.

— Csúnya anya, rossz anya, — mondta magában. Aztán hangosan megszólalt.

— Nem szeretem anyát!

Nehéz, hörgő kiáltást hallott. Anya arca egészen közel jött, szeme ijesztően nagy lett. Úgy látszik, meg akarta ölelni. Dódi behúnyta a szemét és kezével lökte el magától.

— Nem szeretem anyát, — mondta még egyszer haragosan.

Az ágy fölött egy másik fej jelent meg.

— Nem szeretem apát, — mondta Dódi. Érezte, milyen hatással vannak szavai, kietlen, furcsa, tünődő élvezettel figyelte, hogy zokognak mind a ketten. Most egy percig úgy tűnt fel, hogy a Rossz Fiú végre meg van elégedve vele. Még egyszer, hangosan ismételte:

— Nem szeretem anyát se, apát se. Menjenek ki.

És mikor csönd lett, egyszerre eszébe jutott, hogy még mit adhat oda.

— Itt van a Dódi keze, — mondta... Abban a pillanatban érezte, hogy a keze eltűnt, nincs sehol. A Rossz Fiú lihegve, most már mohón és vadul, rakott föl mindent a csomó tetejére.

— Itt van a Dódi lába, — mondta Dódi, — nem kell neki láb. És már nem érezte.

— Itt van a haja, meg a foga, meg a szája, meg a fülei, nem kell Dódinak, — mondta. — És itt van neki a szeme, az se kell neki, — mondta, és abban a pillanatban sötét lett.

Most csendesen és némán állt és figyelt és várt. De a Rossz Fiú még mindig nem ment el.

Dódi eltűnődött, azután egyszerre csendesen mosolyogni kezdett. A fehér egér, ami az imént a torkában kalimpált, most ijedten leszaladt a mellébe, érezte, hogy kaparászik és dörömböl. Megfogta, megsimogatta és csendesen, szelíden odatette a Rossz Fiú kezébe. A nagyot kiáltott, mohón elkapta és elszaladt vele. Dódi még utána nézett, csendesen — aztán üres tenyerére pillantott még egyszer, tűnődve.

Valaki megfogta a kezét, egy idegen bácsi és vezetni kezdte. Dódi engedelmesen megindult és nem kérdezte, hová mennek.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A magány

Igen sok év után, egy őszi napon, apám megérkezett a régi városba és engem keresett.

Messzi vidékről jött, északról, ahol több helyen látták, különböző módon és senki se tudta, hogy egy és ugyanaz. Párizsban állítólag megjelent valakinél, hosszú ősz szakállal, havelokban azt mondta magáról, hogy ügynök, valami nagy gyár megbízottja és megrendeléseket gyűjt. Találkát adott az illetőnek, de nem ment el — sok év múlva Hágában látták, a könyvtárban, régi iratok közé temetkezve, szelíden és szomorúan. Aztán Norvégiából írt valamelyik rokonnak, aki azonban már meghalt, a levél hónapokig utazott oda és vissza, míg elkallódott végre. Azt is beszélték, hogy Upsalában holmi zavaroscélú filozófiai társulatot alapított, vagy mi — az akadémián százoldalas memoranduma feküdt évekig, amelyben egy régi leletről ír, nem tudom, hol találta amit állítólag századok óta keresnek a tudósok.

És most engem keresett. Azoknak, akik találkoztak vele ezen a napon, hosszú és körülményes történetet adott elő, hogy egyik ismeretlen nevű norvég városból jön, igen fontos dolgot

akar közölni velem, rájött valamire vagy valamit megtudott, ami rámnézve döntő jelentőségű. Néhányan udvariasan végighallgatták, de hogy se engem nem ismertek, se a dolgot nem értették, mondtak valami általánosságot és elmentek.

A körutakon zajos tömegek és kocsik, tola-kodtak, újfajta közlekedési eszközök. A torony-magas, keskeny házakon oldalt fémfelhúzóok szaladgáltak fel és le, tele emberekkel. Feje fölött szürke vasállványokon robogtak a villamosok — zúgó szél kerekedett és elsötétült az ég: örvénylő berregéssel csapott le egy nehéz, hadihajó nagyságú repülőgép.

Darabig a házak mellett bandukolt. Ha véletlenül ránézett valaki, biztatóan mosolygott és megigazította szemüvegét, hogy talán megszólítják és beszélhet. Egyszer már ki is nyitotta a száját és megált: azt hitte, hozzá szóltak, de nem, boltajtóból kiáltott rá valaki egy arrafutó fiúra. Apám köhögött és továbbment.

Délután a rendőrségen járt, a bejelentőben hosszan magyarázta az esetet. Türelmesen végighallgatták és egész csomó könyvet lapoztak át. Az évszámokkal voltak bajok: apám elpirult és ujjait határozatlanul mozgatva nézett és pislogott a tető felé.

— Az évszámot nem tudom egészen biztosan — mondta — úgy húsz és harminc közt talán...

De nem tudtak rólam semmit, az előljárósághoz utasították, hogy talán ottan.

Az előljáróságon, sajnos, rövidebben ment a dolog. A sárga, idegennyelvű iratokat, amiket fontoskodva és körülményesen kitergetett az asztalon, egyszerűen félretolták.

— Mi a teljes neve az illetőnek?

Apám meghökkent, aztán gyorsan mondta.
— Úgy hitták, mint engem.

Felcsaptak egy régi kötetet.

— Itt van egy ilyen név. De az idő nem egyezik, bácsi. Talán a maga anyakönyvi irataival többre megyünk. Mikor született?

Apám magyarázni kezdett valamit, amiből azonban nem derült ki semmi. Türelmetlenek lettek.

— Apját, anyját hogy hívták?

És meg volt a baj. Apám meghökkenve nézett maga elé, zavartan mosolygott, megdörgölve homlokát. Csodálkozva néztek rá.

— Elfelejtette?

Apám ijedten, reszkető ujjakkal kezdett, kotorászni zsebeiben. . .

— Tetszik tudni, úgy áll a dolog. . .

De azok most már gyanakodva néztek.

— Tessék máskor jönni, most sok dolgunk van, — mondta valaki kurtán.

— Igenis, majd holnap, — mondta engedelmesen és lassan, gondolkodva megindult lefelé. A lépcsőn egyszerre megállt, maga elé nézett, habozott, csettintett az ujjával.

— Persze, már tudom, — mondta félhangosan.

Megfordult és lassan visszaindult, egészen az ajtóig ment, de ott megint elveszítette a bátorságát: fehér szakállát birizgálva topogott percekig, aztán legyintett és végképpen elhagyta az épületet.

Később becsengetett egy házban és a portást megkérte, hogy át szeretné nézni a régi lakók jegyzékét. Félóraig ült a szűk cellában, lapozgatva — végre felállt és sajnálkozva jegyezte meg, hogy nem talált semmit. De még nem ment

el: szeretett volna, úgy látszik, a portással beszélgetni.

— Pedig csodálom... mondta — biztosan tudom, hogy itt lakott valamikor... Nagyon fontos beszédem volna vele... igen messziről jövök... Norvégia...

— Azt mi nem tudjuk, kérem, — mondta a portás.

— Nem baj, — mondta gyorsan, megnyugtatóan mosolyogva apám, — majd csak megtalálom. Jónapot kívánok. — Ne féljen semmit, barátom. Maga még fiatal ember.

Ezután betért az egyik zenés kávéházba, oldalt leült egy kerek asztalka mellé, és aludtejet rendelt. Barátságosan és biztatóan nézett a pincérre.

— Nem ismerem én magát valahonnan? — mondta neki.

— Nem tudom, kérem, — mondta a pincér.

— Pedig úgy hiszem, ismerem. Nagyon ismerős. Biztosan tudom, hogy láttam már.

— Igenis, jövök, — szólt át a pincér hangosan az egyik asztalhoz és elsietett.

Apám most körülnézett, szemügyre vette a közelében ülőket. Két szép nő volt és valami katona. A katona ravaszul hunyorgó szemekkel előadott valamit és a nők időnként hangosan kacagtak. Apám figyelt, nem értette a dolgot, de mikor az egyik nő hátradőlve a kacagástól, véletlenül rápillantott: ő is barátságosan és melegen elmosolyodott, éreztetni akarta, hogy a tréfa jó és érdemes nevetni rajta és a katona nagyon derék, kedves, okos, szellemes ember. De a nő abban a pillanatban elkomolyodott és elkapta a fejét.

Most muzsikálni kezdett a zenekar, egy frakkos művész előre jött a dobogón és valami dalt énekelt. Apám levette a szemüveget és úgy figyelt. Nem értette a dalt de azért helyeslően bólogatott és mikor vége volt, hangosan és lelkesen azt mondta :

— Bravó !

De azonnal elhallgatott és zavartan nézett körül, mert senki nem ismételte a helyeslést. Az emberek diskuráltak és nem figyeltek oda. Megint összetalálkozott tekintete az előbbi asszonyéval és megint mosolygott, mintegy jelezve, hogy nagyon tetszett neki a dal. Arra gondolt, hogy ha valamiképpen beszélhetne ezzel a nővel, elmondhatná neki, hogy az ő feleségéhez hasonlít — de aztán eszébe jutott, hogy nem tudná megmondani a nevét, ha kérdeznék.

Fizetett, felvette a kabátját és a botot kezébe vette. Az ajtónál habozva megállt, — visszafordult és odament ahhoz a frakkos művészhez, aki az imént énekelt.

— Bocsánatot kérek, — mondta mosolyogva — nem lehetne megtudnom, ki szerzette azt a dalt ?

Az pedig értelmetlenül nézett rá.

— Nem tudom — mondta végre.

— Mert azt gondoltam, hogy talán a fiam. És hogy a másik nem felelt :

— Tudniillik a fiam is írt dalokat, azt gondoltam, hogy talán Nagyon szép dal, mindegy. Igazán nagyon szép. És nagyon szép volt az előadás is. Bocsánatot kérek.

Odakint már gyujtogatták a lámpákat. Most arra gondolt, hogy talán az utcán találkozik velem. Ezért egészen lassan járt és figyelmesen meg-nézett mindenkit. Határozottan emlékezett rá,

hogy széles, feketecsíkos nyakkendő volt rajtam és fekete bársonykalap. Ha másról nem, a forradásról rám ismer, ami a halántékomon van : megállt és megtapogatta halántékán azt a forradást. Egy tükrös kirakatban meglátta az arcát és elmosolyodott : persze, mondta, erről a hiányzó fogról is megismerném — akkor már hiányzott ez a foga . . .

A folyópartra ért le, ahol rakodóhajók és kátrányos hordók gőzölögtek. Átment a hídon, még egy darabig házak közt járt, aztán üres telkek következtek. Ez is elmúlt, mezők jöttek és kapás domboldalak.

— Sétáljunk — biztatta magát. A levegő jót tesz.

Átvágott az egyik réten, leereszkedett a domb oldalán, nagy láthatár nyílt meg előtte és fehéren kanyarogva az ország hosszú, hosszú útja.

Megindult ezen az úton, de most már érezte, hogy nincs előtte semmi : csak a távoli fák és vonalak, amik szeme előtt beszegték a göröngyös világot, csak kanyarulatai a nagy országútnak és a kanyarulatokon túl megint ugyanaz a göröngy és ugyanaz a kocsinyom és azontúl már nincs város és falu, amit ismerne és ahol ismernék. Visszafordult és tünődött, folytassa-e útját — de a régi város képe eltűnt az elszürkülő dombok mögött, oda már nem térhet többé, ezt belátta — alkonyodott és azok talán már alszanak is. Új, ismeretlen faluk jönnek most, idegen arcok, más nyelv is talán — és ha megszólítják és kérdezik megint, mit felel nekik ? Nem, nem, dünnyögött bosszúsan, ebből elég volt — és elszánta magát, hogy a legközelebbi keresztösvényen letér az országútról.

Akkor már majdnem egészen sötét volt, mikor odaért : keskeny, nedvesen cuppogó dülő volt, enyhe emelkedéssel föl, a hegybe. Csak a zúgó, süket susogásból tudta, hogy erdő az — áthatolhatatlan feketeség emelkedett : a hegy most elvágta az égből azt a keskeny darabot, ami még ott borongott fölötte barátságtalanul és hidegen, óvatosan lépegetett, nehogy megbotoljon, a botját kissé maga elé tartotta. Ekkor a bot megkoppant, kinyújtotta a másik kezét és szabályos, egyforma cölöpök során futtatta végig. Félig szemmel, félig tapogatva rájött, hogy valami kerítés van előtte. A kerítés mögött dudvás, elhanyagolt kert, azontúl kis kunyhó fala foszforeszkál.

— Aha — mondta bólintva.

Tapogatva ért el a kerítés ajtajáig, a kilincset is felfedezte. Erősen megrázta az ajtót, de az nem engedett.

— Hé — mondta és figyelt. — Aztán hangosabban kiáltotta.

— Halló !

Szél futott keresztül a kerten, valami megnyikorgott, talán a kút fája, vagy valami ág. Egy ablaktábla csapódott be kegyetlen puffanással, aztán nyiszeregve ereszkedett vissza. Aztán megint csend lett. Még várt darabig, hogy talán mégis mozdul valami. Végre kinyújtotta botját és újra megindult.

Ez volt az utolsó ház, ami útjába került.

Ezentúl már csak fák voltak és bokrok és a fák alatt tapadós, süppedés, nyirkos avar. A talaj még mindig emelkedett. Lassan lépegetett előre, míg elérte a hegy gerincét : ekkor enyhe világosság lett, feljött a hold és messze, messze, szomorú vidék terült el a felhőkig.

Ekkor megállt és körülnézett. Előbb kalapját vette le, megtörülte homlokát. A kalapot óvatosan letette egy kőre, otthagya és megint ment néhány lépést. Most lassan, türelmesen vetkőzni kezdett. Kabátját szépen összehajtotta és szeretettel borította rá egy törpe bokorra, hogy az ne fázzék. Mellényével egy vén fa odvát bélelte ki, lassan lebontotta nyakkendőjét és habozva nézett körül, hogy kinek adja. Pár lépésnyire tőle magas, karcsú jegenye meredt fel szótlanul.

— Tessék — mondta és rácsavarta a derekára. — No, mi van még?

Szemüvegét vigyázva letette a földre. Óráját két széles levélbe csavarta és a fű közé fektette.

Aztán lefeküdt. Dereka alatt csendesen szörögött a dús föld, kétoldalt magasan hajladoztak a füvek. Egy bokor aludt jobbfelől. Sovány, hosszú karjait kinyújtotta.

— Kell-e? — kérdezte álmosan, — kell-e águnk, gyökérnek? Dolgozd fel, csinálj belőle valamit, ha tudsz.

Egyik kezével kirántotta a karját tövéből és messzire elhajította. A kar recsegve, roppanva repült és mélyen bevágódott a földbe. Meredten és csupaszon állt ki belőle, szétnyitott ujjakkal. Meglódította magát és a másikat is elhajította. Az egy fa koronájára esett, megkapaszkodott rajta és eltűnt a levelek között. Hosszan, mélyen ásított.

A lábaimat itthagynom, tünődött még, a talaj jó sűrűs, tavaszra talán gyökeret tud verni, ha egy kis szerencsém van, szerzek magot ebből a galagonyabokorból és megpróbálom. Jövőre kinőhetnek a földből és gyümölcsöt termelhetnek.

Még egyszer kinyitotta a szemeit, felnézett

az égre és meglátta a csillag hunyorgó tüzét. Mosolygott és bölintott feléje.

Még legfeljebb ötször csinálom, szólt oda neki, számolva magában lélekzetvételét. Sajnálom, elég volt. Elég hosszú ideig hitetted el velem, hogy ezt én akartam és nem te. Elég hosszú ideig, hogy erre nekem volt szükségem és nem neked. Most, hogy neked se kell már, hadd, hogy én is abbahagyjam.

Még kettőt lélekzett, aztán megállította szívét, mint ahogy a vándor megáll, mikor elfáradt. Aztán a csillag hunyorgott csak és homályos golyók keringtek a messziségben.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Február

Egy reggel aztán a lejtő bozótjai, amik leértek egészen a folyópartig, hangosan cuppogni és szörcsögni kezdtek: a vastag hópaplan megrogyott, belapult, likacsossá lett — egy nagy darab hó egyszer csak leszakadt és sirrenve csúszott le a partra. Hosszú jégtábla terpeszkedett ott, a hógombolyag szétfreccsent. Szőrös, didergő láb kalimpázott a levegőbe — a barna pamacs kinyilt; pislogó szemek néztek körül csodálkozva.

Mikor a tejfényű jégtábla megindult, egy pillanatra ijedten kapaszkodott meg — aztán megrázta magát, felkancsalította az égre. Az is világoskék volt és fanyar, friss szag párologott belőle. Mintha üveget reszelnének, csilingelt a zajló jég — szünetlen recsegés zengett, percekig olyan hangosan, hogy hosszú és hegyes füléhez kellett kapnia. Most kezdett csak éledni: szája körül ravasz fintorgásba szaladtak a ráncok, nagyot ásított, aztán felkurjantott.

Másfél napig kuporgott a jégen, dideregve és vakaródzva, másfél nap múlva a jégtábla a városba ért, lassudott, ferdén közeledett a part

felé. Eltátott szájjal és rémülten nézett körül ezen az ismeretlen vidéken — emeletes házak sorakoztak a parton, lejjebb óriási, kupolás épület merült ki a ködből. A magas partlépcső alján zsúfolt hajók úsztak, sikított a gőz, emelődaruk láncá nyikorgott.

Most már zölden, élesen sütött a nap. Mikor a jégtábla széle hozzákoccant a lépcsőhöz, lódulva felborult, sikoltott egyet, felugrott és kifutott a kövekre. Ugrálva szaladt fel a lépcsőn, szőrös, sovány lábán megfeszültek az inak. Mikor felért, zavartan és kábultan állt meg. Tarka sokaság nyüzsgött a ragyogó símára csiszolt úton — mindenféle színű holmi, először káprázó szemmel azt hitte, fácánok vagy papagályok: — percek múlva ismerte csak fel, ujjongva, az emberi és asszonyi formákat. Ekkor remegni kezdett, a szíve hangosan dobogott: az ismert, boldog és reszkető rángás borzongott mellében. Másként pedig félelem fogta el.

Két gyerek, amint a lépcsőn felkapaszkodott, látta meg először. Az egyik rámutatott, a másik kitétotta a száját.

— Né, — sikított az egyik, — majom!

— Dehogy, te számár... — mondta a másik, — mókus...

De nem fejezte be, hirtelen, mintha elszégyelte volna magát, elfordult. Ő is megriadt erre, bakugrásokban átvette magát valami cifra vasrácsra, egyszerre egy csomó ember közé keveredett, akik visszahökkenetek.

— No — mondta valaki.

— Enyje, de megijedtem, — nevetett egy hang.

— Mi az? — fordultak vissza mások.

— Nem tudom... mintha...

Megint megijedt és — mint ahogy ilyenkor szokta — két kezére ereszkedett, ledugta a fejét. E mozdulatra a körülállók, úgy látszik, megnyugodtak, néhányan tovább sétáltak.

— Valami kóbor kutya, — hallotta a feje fölött, — a hajóról ugrott le.

— Barátom, felállt a hátulsó lábára, pont előttem, azt hittem, rámugrik.

A hangok enyésztek; ijedten, négykézláb futkározott darabig a lábak között, aztán egy mellékutcába csapott. Itt óvatosan, félénken felállt: de mindjárt lebukott megint, két piros, röhögő fiú közeledett. Hallotta, hogy megállnak.

— Né — milyen furcsa kutya...

— Nem is kutya... valami állat...

— Fenét...

Ezek is tovább mentek, az egyik feléje rúgott, erre rávicsorította a fogát. Pihegve, riadtan tátozott és forgatta a szemeit. Az ismeretlen benyomásoktól valami nagy szomorúság szállta meg. Mit csináljon? Szomjas is volt, de nem mert visszamenni a folyóhoz. Másik utcába futott át, a falak mellett szaglászott. Ekkor megint léptek közeledtek, már le akart bukni, amikor kimondhatatlanul édes, ismeretlen és mégis ismerős, fájdalmas mámoros illat csapta meg. Felkapta fejét: ketten jöttek feléje... Az ismeretlen leplek és burkok ellenére is rögtön felismerte őket, hogy micsodák... de milyen csodálatosak voltak! Lobogó, zizegő, lágyan fénylő fátylakba és ködökbe voltak burkolózva — csak a karjuk és

fejük látszott s a színes leplek alatt az idomok könnyű rajza — aztán alul a lábak vörösbe burkolva. Ó és milyen kimondhatatlanul szebbek és borzongatóbbak voltak így... és ez az illat, amitől álomszerű kábulat és félnék düh rázta meg...

Visszahúzódott egész a falig — de mikor elhaladtak a tulsó oldalon s nem néztek arra, pillanatig se habozott tovább. Felugrott és utánuk iramodott. Az egyik megfordult, futó pillantást vetett rá — ekkor megállt és remegve, szemében bódult könnyörgéssel meredt rá: a szakálla fénylett és lángolt.

— Mi az? — mondta a méltóságos asszony, egészen közönyösen, mikor a szőke nő megállt.

— Nem tudom, — hebegett a szőke nő... semmi.

— De hiszen te rákvörös vagy édesem, — mondta a méltóságos asszony gúnyosan, — mi történt?

— Semmi... — dadogott a másik... de ilyen butaság... föntfelejtettem... vissza kell fordulnom... bocsáss meg, drágám... Majd délután felnézek hozzád...

— Kérlek, kérlek, rendben van... szervusz... azért nem kell annyira megijedni.

— Semmi... ez az ostoba szél... a kalapom... és a hajához kapott. Aztán megfordult és csaknem futva indult meg a másik irányban.

Mikor a közelébe ért, nagyon jól látta, hogy ránézett, ilyesmiben nem szokott tévedni. De kicsit megszédült a gyönyörtől és túlszélesen iramodott neki — a szőke nő megrémült és fütty

eltűnt egy kapu sötét torkában. Riadtan, pihegve állt meg — ha rekettyebokor vagy odvas fatönk lett volna, pillanatig se habozik — de ez a furcsa, sötét kapu . . . Tanácstalanul pislogott. És ekkor észrevette, hogy a másik, a vöröshajú, bár nem fordul meg, nyugodtan, egyforma léptekkel távolodik . . . és mintha lassabban menne...

Három utcán keresztül loholt utána, a vöröshajú egyetlenegyszer se fordult meg. Ha emberek jöttek szembe, kezeire ereszkedett és úgy futott tovább. Mikor a körútra értek, annyi ember lett egyszerre, jobbra, balra, hogy megijedt, elveszti köztük a selyembe burkolt lábacsákát — aggodalmában vakmerőbb lett, egészen közelfér között és megbódulva ajkával érintette a selymet . . . A vöröshajú nem nézett le, de gyorsabban kezdett menni. Úgy látszik, most már ez is, az öntudatosabb is zavarba jött. Habozott, sietni kezdett, megállt — körülnézett. Valami nagy sárga állat közeledett, recsegve és zakatolva . . . éppen előttünk állt meg. A vöröshajú hirtelen elhatározta magát és felugrott valami vaslépcsőre. Ő utána . . . sárga szobába került . . . a nagy állat neki iramodott.

— Hová tetszik? — hallotta a feje fölött.

— Szakaszt kérek — ezt a vöröshajúnak édes, édes hangja mondta.

Lihegve lekuporodott a földre, a pad mellé. Ekkor kezdődött a hecc.

— Mi ez a dög? — kiáltotta egy recsegő, komisz hang. Aggódva, sunyin nézett fel a földről. Otromba férfiláb ért az oldalához.

— Kié ez a nagy kutya? — kérdezte a kalauz. A férfiak, akik odanéztek, rögtön vállat von-

tak. Tudom is én — mondta az egyik, a másik unatkozva fordult el. Néhány nő is ült a padokon, ezek egy szót se szóltak. Az egyik idegesen dobolt az ablakon. A másik pillantást vetett a többire: ebben a pillantásban piros zavar és gyávaság villant meg. A harmadik már kinyitotta a száját, de aztán mégse mert szólni? Remegve, sunyin várt — melyik lesz? . . .

— Kié ez a kutya? — kérdezte hangosabban a kalauz.

És ekkor a vöröshajú, közömbös arccal elnézve a fejek fölött, egészen könnyedén és odavetően azt mondta: az enyém.

Az egyik nő halkan felszisszent és felugorva, kifelé tartott. A többi sápadtan türtőztette magát.

A nagy sárga csöngetett, megállt. A vöröshajú felugrott és leszállt. Ő utána. Odalent alkonyodott már — hosszú, békés gesztenye allée húzódott előttük, egészen üresen. Egyetlen lélek se mutatkozott, ameddig a szem ért. Ujjongva felsikoltott és három bukfencet vetett.

Néhány lépést sietve tett még a vöröshajú, aztán elcsendesedett. Lopva nézett körül. Aztán halkan bólintott.

Felállt és abbahagyta a bukfenceket és odalépett melléje. A szemét még nem merte fölemelni. Csak az illatot szívta be tágult orrlíkákkal.

Némán mentek darabig. A szíve úgy ugrált, mint a béka.

— Chlöe . . . mekegett . . . Chloe . . . Ne fuss el . . . Csak a tenyeredet akarom megcsókolni . . .

De ni, Chloe nem felel, nem is üt rá az ő

kicsi gidaszarvaira, pajkosan, azzal a hamis utálattal, amitől megőrül.

— Így nem lehet... ostoba... lihegte a vöröshajú. — Menjen be... valahová... borotválkozzon meg... szerencsétlen vegyen fel ruhát...

Pislogva, értetlenül nézett rá.

— Chloe... nem tudom, mit beszélsz... olyan szép vagy... olyan illatos vagy... csak a csuklódat akarom megcsókolni...

A mellékutcából léptek... A vöröshajú megáll, pipacsvörösén. Sziszegve szól rá.

— Nevezzen méltóságos asszonynak... míg ezek látnak...

Hirtelen előrefut, nem néz vissza. Két férfi jön. Ő lekuporodik a földre. Elmennek. Megint feláll, utánakullog.

— Chloe... ne tégy úgy, mintha nem ismernél... Tudod te jól, ki volt az, aki a vadrózsabokorban lábikrádba harapott... Vigyázz! még megvannak a fogaim...

A fogai megvillanak.

A vöröshajú lihegve beszél valamit.

— Menj be valahová... borotválkozzál meg... várj... majd küldök ruhát... horzárral... akin olyan vörös sapka van... Aztán, ha felöltöztél... feljössz... azt mondd, kezét csókolom... értetted?... Aztán téged úgy hívnak, hogy Vörös Géza... értetted? Vörös Géza festőművész... lánykori ismerős... értetted? A többit majd...

Tátott szájjal néz rá... mi ez? Ingerkedik? A vöröshajú tovább beszél.

— Aztán senki után nem szabad futni...

értetted? ... senki után ... mert akkor többet nem állok szóba veled ... hanem elkergetlek ...

Elszontyolodva, lehunyt fejjel néz Chloéra.

— Mi? ... Senki után? ... Ohó!

Cigánykereket vetett.

A vöröshajú elvörösödik.

— Takarodj! — sziszegi. — Ostoba! Takarodjék!

Előresiet.

— Mi ez? Miféle hóbortos szavak? Eh! Már megint ugratni akarja!

Nagyot sikoltott, örült bukfenceket vetett. Ohó! Ohó! A levegőben fordult meg. A szíve majd kipattant a vidámságtól.

Megint léptek.

— Méltóságos asszonyom!

— Varga, maga az? Kísérjen hazáig. Olyan ideges vagyok. Egy nagy kutya vagy mi fut utánam.

A negyedik bukfencnél vette észre őket, már akkor jókora távolságban siettek. Ülve maradt a földön, eltátotta a száját.

Aztán halkán, panaszosan vonítani kezd — a hold éppen most jön föl az égre. Könnyei szakállába csurognak, zokogva kuporog darabig, majd nekilódul és panaszos, keserves, vonítással iramodik el. A februári szél zizegve sepri végig az utcát.

Példázat a halálról

Ivanovics Iván diplomata volt : himzett kihajtós kabátban, keresztbevetett lábakkal és lomha tekintettel, szeretett üldögelni a zöldposztós asztal mellett, ahol milliók sorsáról tanácskoztak és döntöttek. Később, a háború folyamán katonai tanácsadója lett Nikolajevics Nikolájnak és maga is elfogadott egy előkelő katonai rangot. Diplomata simaságát a vezérkarban is megtartotta : társai irigyelték könnyű és hajlékony modorát, lágy hangját, mely vonzó és borzongató volt, mint a leopárdé, mikor élő húsba harap. Csodálni való volt az a majdnem művészi fölény, amivel a háború anyagáról : élő emberek tömegéről, úgy tudott beszélni és határozni, mint az építész a köről és agyagról, amiből építeni kell vagy a sakkmataador, midőn összehúzott szemmel és csak az eredményre gondolva, emel le a tábláról egy parasztot.

— Két zászlóaljat kell odadobni — mondta lágyan és halkán. — Három rajvonal, elől, nem tüzel, nem is kell municiót osztani, úgy is kevés van. Ezeknek a teste elzárja a szorost, fedezéket ad. A negyedik rajvonal sturmol, mikor ezekkel elkészültek odaát.

— Villamos áram van a drótsövényben? — mondta mosolyogva. — De hiszen nagyon egyszerű: pár száz ember megrohanja a sövényt, ezek odatapadnak, az emberi test rossz vezető, ezeken keresztül a többi átmászik.

Különben keveset beszélt és mindig indulat nélkül. Ivanovics Iván alapjában szórakozott volt: egyszer felborult, lovastul, egy holttestbe botolva, amit nem vett észre. A kórházak, sebésült-vonatok nem riasztották el, csak untatták; udvariasan, de figyelmetlenül hallgatta az orvosok rémmeséit. Egy időben azt hitték róla, hogy megsiketült, — ez a gorlicei áttörés idején volt, mikor az ellenség egy hajnalban, váratlanul fronttámadásba ment: harminc kilométeres vonalon, másodpercnyi pontossággal egyidőben megszólaltak az ágyúk. A detonáció oly félelmes volt, hogy sokan sírógörcsöt kaptak és megőrültek; megdagadtak és összesűrűsödtek a hanghullámok, annyira, hogy a tiszta levegő láthatóvá lett és szederszínű fátyol gomolygott. Nagy kavarodás volt a hadiszálláson; apró, riadt szemekkel futkostak a felzavart tisztek, lélekzet után kapkodva, a hangörvény viharában. Ivanovics Iván elkésve jelent meg a tanácskozáson, — csudálkozva nézett körül a sápadt arcok közt és azzal az unatkozó fölénnel, amiről nem lehetett föltenni, hogy olcsó tréfát enged meg magának, kijelentette, hogy nem hallott semmit.

Nem hallott semmit és nem látott semmit Lupkovnál, Lemberg alatt, Kumanovónál — a Dnyeszter hídján álldogált és bólintott, mikor valaki a sodródó hullákra figyelmeztette, a hullámok közt. Radomnál a németek elvágták a vasut-

vonalat s Ivanovics Iván jajgató sokasággal találkozott az országúton, melyet a sápadt rémület ökröndözött ki Rigából, — mint a leütött dongólégy, élő és nyüzsgő kukacok gombolyagát ürítve ki kínjában. Ivanovics Iván kitért a sokaság elől és átcsapott egy mellékösvényre.

Aztán jött a nagy összeomlás: a fonalak kiestek Ivanovics Iván kezéből, ez már nem érdekelte, ez a felbomlott, szétesett tömeg, nincs már fogója, amin emelni lehetne, szikkadt por, nem való mintázásra. Varsóban levetette az uniformist, nem kellett már neki, civilt öltött és az utolsó vonattal elindult Pétervár felé. Az volt a terve, hogy elmegy a külügyminiszterhez, most már talán meg tudja győzni róla, hogy mégis neki volt igaza, úgy kellett volna kezdeni, ahogy ő mondta, a vasutkérdés kikapcsolásával.

Útközben egy, a tárgyalásokra alkalmas érdekes ötlete támadt; persze, mondta magában elégedetten, ez senkinek se jutott eszébe, a régi német-olasz szerződés nyolcadik pontja, a hatodik paragrafus, — igen, a hatodik paragrafus, mely szerint abban az esetben, ha a kereskedelmi szerződés, — hja, ja, hisz akkor még el lehetne nyújtani, odadobunk még pár százezer embert... de ezt már nem tudta végiggondolni Ivanovics Iván, mert az ablak csörömpölve szakadt a fejére, füst és por robbant szerte és elájult.

Tompa, távoli dübörgésre tért magához, hosszú, hosszú órák múlva. Csodálkozva figyelt fel: igen, ágyúdörgés volt. Mi ez, villant át rajta, hiszen errefelé már nem lehet... de a dörgés egyre közelebb jött, most mintha ezer ágyú dör-

gött volna, gránátok sziszegtek, srapneil pukkant a feje fölött, hogy majd agyát loccsantotta szét, úgy tetszett — és csodálatosképpen azért tisztán és világosan kivehette az egyes puskák kattogó zaját is, a pokoli dübörgésen át.

Kinyitotta szemét és körülnézett : négy fehér fal meredt rá, az ablakon esti fény ömlött békésen. Ő maga kórházi ágyon feküdt, előtte két komoly, pápaszemes úr : nyilván orvosok.

— Mi az . . . — mondta Ivanovics Iván az orvosoknak, és nem csodálkozott, hogy nem hallja a saját szavát — mi ez a rettenetes ütközet? . . . itt az ablak alatt . . . hisz ebbe bele lehet örülni. . .

Az egyik orvos megütközve nézett rá, fejét rázta, aztán felelt valamit, de Ivanovics Iván csak a szája mozgását látta. Fülére mutatott, előrehajolt, jelezve, hogy a rettenetes csatazajtól nem hallja az orvost. Az orvos ekkor kis papírszeletkére írt valamit, átnyújtotta neki, ez állott rajta : »Önt vasúti szerencsétlenség érte, a nyakcsigolyája megsérült egy helyen, úgy látszik, a nyúltagy is. Egyelőre megbénultak a hallóidegei, — reméljük, a bénulás nem fog átterjedni a többi érzékszervre.«

— Ostobaság, — gondolta Ivanovics Iván, — hogy én megsiketültem? — Hiszen éppen ellenkezően : soha nem hallottam még ilyen borzalmas hangokat . . .

Borzalmas hangok voltak : figyelni kezdett s ekkor az ágyúk és puskák zenebonáján túl más, elszigetelt zajok tolakodtak agyába. Az egyik nehéz, hörgő lihegés volt : a rohamra futó katona ájult lihegése, amint előre dőf . . . Hallotta a mellcsont halk recsegését a szuronyhegye

alatt... hallotta azt a halk, szivárgó sziszegést, amint a szétvált tüdőből kifreccsent a vér. Aztán szívdobogást hallott, tisztán kivette a szívbillentyűk ziháló erőlködését, hogy visszatartsák a vért az átlőtt szívburokban... hiába, a billentyűk elálltak, lassan, gyötrődve ritkult, halkult a dobogás... Aztán más hangok... »Jaj, jaj...« — vacogta egy egy görcsbeszorult torok... »jaj, jaj« és »anyám!...« és »jaj, nem akarok!... jaj, végem, nem akarom...«, »ja... a... aj!... megöltek... megölte... e... ek... ja... aj... ja... aj...« ...egyre erősebben, félelmesebben, ezer meg ezer torokból, fuldokolva, sikítva, öklendezve, — az egyik abbahagyta, egy elnyújtott vonítással, kezdte a másik: — és mind az ezret, külön-külön, hallotta megindulni, jajongni s elfulladni újra. Aztán távoli kürtöket hallott, aztán mintha kintorna rikácsolt volna, kietlen messzeségből. Aztán káromást hallott: fekete, piszkos csőrök kopácsolását kuszált hajcsomók közt. A rettenetes ágyúdörgésen keresztül tisztán kivette egy szemgolyó pattanó szétloccsanását, amint a fekete csőr belevágott. Aztán asszonyi sikolyt hallott és utána vad zokogást, messziről... feketeszegélyes levélpapír halk zizegését... De ezt már nem bírta tovább.

Úgy tetszett, napok múlva ébredt csak újra... megint ezek a hangok ébresztették fel. De most már nemcsak hangok voltak, — alkonyi táj derengett előtte, csodálkozva nézett körül, hogy hol fekszik, de közvetlenül körülötte sötétség volt. Tapogatózott és a kórházi ágy szövetét érezte ujja alatt, a fejét meg mintha fogta volna valaki, de nem látott senkit maga mellett és nem látta a szobát se. Ám a táj ott feküdt előtte, a nélkül,

hogy szemét kinyitotta volna... próbálta kinyitni, nem tudta. Átvillant rajta egy pillanatra, amit az orvos mondott a többi érzékszervről... De nem, hiszen itt volt az alkonyi táj, éles körvonalakban látta a hegyeket. Nem messze tőle haldokló katona feküdt, zöld tányérsapkája mellett a földön. Mellét széttépte a gránát, pirosan buggyant ki a laza tüdő... a katona hörgött és jajgatott, szeme kifordult... Aztán száz meg száz más katonát látott... hullákat és haldoklókat, egymás hegyén-hátán... kanyargó vércsíkokat látott és kifreccsent agyvelőt. Szétroncsolt szíveket látott a zárt mellek mögött, mintha átlátszó lenne minden... és látta a megbomlott hajszálidegek rángatózását... szájszélek és fülek és homlokok rángatóztak ütemes időközökben, mint a kaszáspók kitépett lábai a papíroson.

Számlálta az egyenletes rángatózásokat... egy, kettő, három... aztán úgy érezte, nem bírja tovább. Zokogni kezdett, érezte, a meleg víz, hogy csurog megdermedt pillái alól. Ekkor mindent megértett és végtelen, ismeretlen öröm fogta el. A zavaros, félelmes hangok összefolytak és dagadva és egyre diadalmasabban harsogó zenévé egyesültek... és összefolytak a képek valami szelíd, messze fényesség hátterébe, mint mikor a felkelő nap aranytavában elolvad a hegyek kemény gerince. Nagy fényesség volt ez, harsogó, felséges zene, — érezte, hogy hangosan fel kell kiáltania, mint az újszülött gyermeknek, mikor először pillantja meg a napot... s először hallja a földi zajt, az anya gyügyögő szavát. Erre gondolt s még folytatta magában a gondolatot, örvendezőn és felszabadulva: ez az élet, úgy-e, ujjongott, amire úgy vártam, újszülött gyermek

én, odaát, a hosszú sötétségben. Ez az élet . . . a hang és a fény, úgy-e . . . látok és hallok immár, — ó be jó megszületni az édes, ragyogó világra !

Kinyitotta a száját és tüdejét teleszívta levegővel. Az orvos fölébe hajolt és intett az apácának — vége van. A bénulás áttért az agyra.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A másik

Tíz éves lehetett akkor, mikor először érezte. Pajtásaival játszott a tornácon, míg apja, odakint, a ház előtt, valami római katonával beszélt, aki hordágyat, vagy ilyesmit rendelt az asztalosnál. Két pajtása, Jáfet és Káin összevesztek valamin, hempergöztek a földön és Káin, aki fölülkerült, beleharapott Jáfet nyakába. Jáfet hangoosan feljajdult — ő pedig rémülten és tátott szájjal meredt rájuk és ekkor a nyakán, körülbelül ugyanazon a helyen, ahol Jáfetet megharapták, éles és heves nyílalás villant meg.

Eleinte nem tudta, mi ez, azt hitte, mindenki tud erről. De hamar észre kellett vennie, hogy neki valami különös betegsége van, amit meg se magyarázhat, mert nem hiszik el, kinevetik érte. Néhány nap múlva kivégzés volt éppen, a rendes helyen, közel hozzájuk, azon a dombon, amit a rómaiak valami latin névvel jelöltek, közönségesen csak koponya-domb volt a neve. Valami Natániel nevű zsidót ítélték el és a fiúk már reggel hívták, jöjjön el ő is. Hallgatott és velük ment, mert restelt beszélni arról a furcsa szorongásról, ami elfogta.

Odakint aztán meglett a baj. Mikor a földre fektetett keresztre ráhúzták a sovány, hosszú zsidót és két katona, a kötelekkel, kezdte kicsavarni a kezét, hogy a rúd végére feszüljön — akkor világosan érezte, hogy a karjai feszülni kezdenek, a szívverése megáll és a torka kiszárad. Artikulátlan hangok törtek elő szájából, hadonászni kezdett, aztán arccal előrebukott. Anyjáért futottak, aki szaladva jött érte és sírva kapta fel a földről. Még otthon a lócán is vonaglott és rángatózott, önkívületben. A rabbi csak az ajtóból nézte meg és kijelentete róla, hogy nyavalyatörős.

Ebbe hát beletörődtek és beletörődött ő maga is. Vásott gyerekek néha ingerkedtek vele, macskát, vagy gödölyét kínoztak előtte és sivalkodva mulattak rajta, hogy sápad el és kezd rángatózni: nagy fekete szemei rémülten lobogtak. Anyjának, akitől nem félt, bevallotta, hogy ilyenkor rettenetes testi fájdalmakat érez. Ha valakit megszúrnak, akkor ő testének ugyanazon a helyén szúrást érez. Ha szomjas embert lát, megszomjazik, ha fáradtat és törődöttet, ólmos fáradtság fogja el: — akkor múlik el csak, ha a szomjazó iszik, a fáradó megpihen.

Betegsége csendes, otthonülő gyerekké tette. Megtanult írni és olvasni és emlékezőtehetsége bámulatba ejtette a hozzáértőket. Tizenkét éves korában, egy délután, tudós farizeus hozta haza a templomból és szüleinek szörnyülködve mesélte, hogy az istentiszteleten megszegényítette a főpapot — több helyen kijavította a régi szöveget, amit karban énekeltek. Ezt az esetet annyá több-

ször emlegette, később is, ismerősöknek, akik kérdezősködtek nála.

De állapota nem javult. Ha panaszkodott, azt mondták neki, képzelődik. Egyszer aztán — tizenhárom éves volt már — nyilvánvalóvá lett, hogy amit erről beszélt, nem csak téboly és agyrém volt. Bent, a szobában történt — az asztalos cédrusfát fűrészelt, elcsúszott a szerszám és ujjába szaladt. Az asztalos összeharapta száját, hogy ne sziszegjen — ugyanabban a pillanatban hangosan felsikoltott a fiú, ki eddig csak a sarokban kuporgott. Apja, feledve fájdalmát, hozzáfut: a gyermek könnyes szemekkel emeli fel kezét s íme, mutatoujján, azon a helyen, hol apja megsebesült, vér szivárog elő a bőr alól, a nélkül, hogy nyomát lehetne látni karcolásnak.

Most hát bársonykaftánba öltöztették, apja megáldotta őt s elküldte házából. Híre járt, hogy a tengeren s a kékfolyón túl, távol keleten Sét nevű csodarabbi él, aki szemmel és nyállal gyógyít s minden titkoknak ismerője.

Sok hosszú napon át vándorolt az ifjú, barna homokpusztákon át, hol a karavánok nyomát szétszórt tevecsontok szegik. Éjnek évadján odúkban és gödrökben pihent, sakálok ugatása verte fel álmából. Ilyenkor dobogó szívvel, lüktető halántékkal futott tovább — tudta, mit jelent az éhesállat üvöltése és hogy most valahol gyilkolnak, vagy gyilkolni készülnek. S ő éppen ez elől menekült s keresett orvosságot, mert a repedő csontok az ő csontjait ropogtatták. A kifolyó vér a z ő vére volt és ezt senki más nem tudta, csak ő.

Mire az esős évszak beköszöntött, az ifjú eljutott ama földre, ahol a dravidák élnek, sziklaodúban, odvas fák törzsökében, utak szélein. Elmaradoztak a tanyák és karámok, meztelen férfiak futottak néha le a sziklák közül és öklükkel fenyegették. Ő ilyenkor lesütötte szemét, mert nem félt az ütéstől, csak ha mást fenyegettek. Néha megállt előttük s szelíden kérdezte meg, nem tudják-e ama Sét prófétát, akit keres. De csak tátogtak rá és fejüket rázták, aztán vadul felnevettek.

Egy napon, alkonyat felé, rongyokba burkolt ősz ember jött vele szemben az úton. Köszöntötte őt, az is megállt, szólt is, de szavát nem értette. Ám az öreg nem ment tovább, megfogta kezét és vezetni kezdte. Két összefutó sziklafal közt keskeny folyó kanyargott, aztán ébenfaliget következett. Egy tisztás szélén megállapodtak. Ekkor már a Hold világított s annak fényénél guggoló alakot pillantott meg az ifjú..

Összeaszott aggastyán volt, első percben azt hitte, halott, mert oly mozdulatlanul guggolt a fa tövében, mint a fából faragott bálvány. Közel ment hozzá s ekkor látta, hogy az aggastyán egyik karját, kinyújtott mutatóujjával mereven és egyenesen fölfelé tartja, míg a másik keresztbe kulcsolt lábszáráról lóg alá. Ez a kinyújtott kar olyan sovány és száraz volt, mint egy karó.

Az ifjú percekig nézte őt, aztán tenyerét homlokához emelte.

— Te vagy ama Sét? — kérdezte tőle.

Az pedig sokáig hallgatott.

— Egy vagyok a fakirok közül, — mondotta végre, a nélkül, hogy megmozdult volna.

- És hová mutatsz, fakir ?
- Oda, ahol nincsen szenvedés.
- És mióta mutatsz oda ?
- Tizenhét éve, vándor.

És ekkor az ifjú karjában rettenetes fájdalom harsogott fel : megértette, miért zsugorodott össze a fakir karja s mint aszott össze egyetlen, görcsös csontdarabbá. Hangosan feljajdult a fájdalomtól.

— Ó fakir, — kiáltott — én gyógyulást keresek, mert iszonyú betegséggel vert meg a természet . . . minden fájdalmat érzek, amit más ember érez . Eljöttem hazám földjéről, hogy prófétát keressek, aki szóval megérteti vélem e csodát — de íme, te nem szólsz, csak az én szenvedésem tetézed !

Az pedig mosolygott.

— Ül le ide mellém — mondotta és emeld fel karod az ég felé, úgy, ahogy én.

Ekkor az ifjú leült a fakir mellé és egyik karját az ég felé emelte. Csekély idő múlva eszméletlenül fájdalmat érzett izmaiban, a keze égett és csontjai mintha szertemállottak volna. Már-már leengedte volna ölébe, de a fakirra nézett, aki szótlanul és dermedten ült mellette s megértette, hogy amíg az szenved, ő úgy se tudna nyugodni. Nehéz veríték csurgott homlokáról, ájulásszerű álom ölma nehezedett szemére.

Másnap reggel, mikor felébredt, már nem fájt a karja. Egyenesen dermedt az ég felé és ő nem is érezte többé, mintha egy idegen test nyúlna ki vállából.

Hat hónapig ültek így egymás mellett, szótlanul, a fakir és az ifjú. Ajtatos hívők hoztak ele-

delt néha és abból táplálkoztak. Hat hónap mulva megszólalt az ifjú :

— Te Sét próféta vagy, — mondotta.

Az pedig ennyit felelt neki :

— Fakir vagyok, mint te.

Az ifjú bölcs így szólt :

— Tudom. Én és te egyek vagyunk, mint ahogy egy az én szájam az én nyelvemmel, mint ahogy egy az én fejem és az én törzsem. Amikor ember szenvedett, szenvedtem én is s nem értettem, hogy lehet ez . . . és amikor az én atyám megsebesíté az ő kezét, az én kezem is vérzett. Ezen ma már nem csodálkozom, mert íme, megértettem az én elmémben, hogy ő és én egyek vagyunk, mint ahogy egy a fának a levele, az ő ágával. Most már mindenre jól emlékszem.

A másik fakir nem szólt.

— Emlékszem az én ősömre és minden ivadékára, mintha a magam gyermekkorára emlékeznék. Emlékszem arra az időre, mikor anyám az ő méhében hordott s emlékszem rá, amit nagyapám gondolt, amikor gyermek volt. És emlékszem rá, mit érzett Natániel, mikor keresztrefeszítették . . . és most már értem, miért vesztettem el akkor eszméletemet a fájdalomtól. És emlékszem mindenre, amit ember valaha érzett és szenvedett és gondolt és cselekedett. Emlékszem rá, mert mindazt én éreztem, én szenvedtem és gondoltam és cselekedtem. Rendjén van tehát, hogy nekem fájt minden, ami fájdalmat egymásnak okoztak . . . mert önmagát üti meg, aki mást megüt, oktan csecsemő módjára, mely önnön kezébe harap.

— És most mit fogsz tenni? — kérdezte a fakir?

Az ifjú így szólt:

— Sok száz évvel ezelőtt, mikor még Dávidnak hívtak engem, az eljövendőt vártuk, aki csodát mível majd, megmozdítja a hegyet és a tenger színén jár száraz lábbal. Önmagunkat vártuk és akartuk s mert a csoda bennünk lakik... valamint bennünk lakik a hegy is és a tenger színe is, amit látunk, a mi szemünkkel. S ha én hiszem, hogy megmozdul a hegy, hinni fogod te is és hinni fogja mindenki, akinek teste van, mint nekem. Mert ha énnekem fáj az, amit ők szenvednek... önekik nem azt kell akarni, amit én akarok... mint ahogy megmozdul a láb és a kéz, mikor a fej megmozdul.

— Te vagy hát az a Másik? — kérdezte a fakir.

— Én vagyok a szem és én vagyok a fül és vagyok a fej, amelybe minden fájdalom összefut a testből. Én fogok hát látni és hallani helyettük... és én fogok meghalni helyettük, hogy tovább élhessen a kéz és a láb. Egyetlenegyszer voltam a Földön és nem leszek többé soha... mert én vagyok a Szenvedés a Földön, aki megjelentem, hogy kiáltva tudassam egyszer: nem kellek ide! és bebizonyítsam: nincsen szükség reám. Mert íme: a lélek szenved csak és nem a test... a léleknek kell hát pusztulnia. A lélek, ó fakir, halandó — a test pedig halhatatlan.

És felkelvén, otthagya a fakirt. Tizennyolc évig bolyongott még ezután a dravidák földjén és megtanulta minden szenvedését a fakiroknak, amivel igába törik a testet, a szemmel, és füllel pedig akaratuk szerint cselekszenek. Megtanult mozdulatlanul állni egy helyben évekig, kifordí-

tott tagokkal járni, órákig nem venni lélekzetet, aludni hónapokon át, szívverés nélkül. Így történt, hogy mikor sok évvel azután egyszer eltemették, néhány nap múlva kikelt a földből, megjelent barátai között, azután eltűnt megint és többé nem láttatott : — néhányan állítják csak, hogy halották még egyszer a hangját, hónapokkal eltűnése után, egy ragyogó tavaszi napon.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Az ellenség

— Meg vagyok értve? — mondta a zászlós kurtán és gúnyosan, úgy, ahogy az őrnagytól tanulta, egy pillanatig még nézett rá, hogy mer-e válaszolni, aztán megfordult.

Persze, hogy meg volt értve. A kétnapi szabadságnak ezúttal befütyültek, igaz, hogy azzal az ígérettel, hogy a jövő héten beterjesztik Fedort három hétre. Hogy neki erre a két napra most nagyobb szüksége volt, mint jövő héten három hétre, vagy nyolc hónapra, avagy örök időre, azt elmondani vagy célózni rá, jól tudta, éppen olyan nevetséges és hihetetlen és értelmetlen dolog lett volna, mint arra hivatkozni például, hogy ő szeretne élni, hogy neki tetszik a kék égbolt és a rejtelmes éjszaka és hogy a szíve fáj, még lehetett volna beszélni, persze nem átvitt értelemben, nem úgy, ahogy a költők mondják, hanem úgy, hogy jelentem alássan szívgyörcsöm volt reggel. Akkor esetleg átküldik a szanitécekhez a hátsó árkokba, ott jelentkezik maródira, délután leküldik, éjszaka ott marad, reggel jelentkezik, délben vizit, délután ott marad, holnapután írást kap, esetleg azt, hogy semmi baj... ez megint két napot venne igénybe és neki most azonnal, ma

délután kellene a szabadság. A nő ma még bizonyosan odalent van, az elfoglalt faluban, de holnap ott már rendes őrség lesz, a telefonhuzalokat átvezetik, mindenkit elküldenek vagy nem küldenek el, de . . . nem, erre nem is szabad gondolni, erre az utóbbira, erre a gondolatra, úgy érezte, az ájulás környékezi. Most, most azonnal indulnia kell, hörögte magában, remegő szájjal és mikor abban a pillanatban durva, kíméletlen pukkanással csapott le valahol egy gránát, az olyan volt, mintha valaki ököllel ütött volna a földre, türelmetlenül és parancsolóan: indulj azonnal, mert különben agyonváglak. Elég soká vártam, három évig türtem, hogy élj, a piszkos és ostoba hullák közt, de most már nem várok két perccel se tovább, ha azonnal nem megy a fenébe, agyonváglak.

— Még agyonvágthatják az embert . . . — mondta határozatlanul és mikor Pohr, aki két lépésnyire tőle feküdt a hasán, erre a meglepő kijelentésre nem válaszolt, magyarázóan tette hozzá — mielőtt azt a három hetet megkapom.

Ekkor oly keserű erővel facsarta össze torkát a fájdalom és gyöngédség, hogy úgy érezte, minden felelősség alól feloldja ez a fájdalom. Óvatosan felemelkedett és körülnézett. Az árok túlsó falán éppen kíváncsian és ijedten futottak a rések mellé, heves, sűrű, makacs ágyúzás tört ki egészen közelről.

— Mi az isten, — dadogta elhűlve. — Csak nem támadunk?

Átvillant rajta a jólismert érzés: most, vagy egy óra múlva, kiugrálni, lelapulni, aztán előre . . .

Ekkor elszánta magát. Elég homályos volt már és tudta, hogy minden símán fog menni.

— Lemegyek a latrinához, — mondta közönyösen és odavetően, mintegy magának, de úgy, hogy a társa is hallja.

A kurta összekötő árkon nehéz léptekkel, szürkén vonult keresztül. Mikor a latrinához ért, egy pillanatra meghökkent. Aztán befogta az arcát és két ugrással átvette magát. Érezte, hogy valami sűrű és ájulatosan undorító piszok freccsen fel a köpenyére, de nem fordult meg, észrevette, hogy véletlenül senki sincs a közelben, most lehet . . . Felkapaszkodott a csaknem meredek vájaton, egyszer visszacsúszott, a fogát csikorgatta. Most sikerül . . . odakint volt a mezőn.

Valóban sötét volt már. Pár lépésnyire a kiserdő, ahol keresztül jöttek, balról halványan pislálolt valami fény . . . A falu. Az egész mező, ezt még a sötétben is láthatta, fel volt túrva, át volt lyuggatva. Az erdő fái recsegték. Félrehúzta a száját, megvetően legyintett és lelapulva futott, amikor a fák közé ért, lihegve állt meg.

Ebben a pillanatban hangos, lármás, tolakodó kereplés harsant fel a töltés felől, amit tegnap este megszálltak. Röhögni tudott volna, olyan ficánkoló és ideges diadalérzés fogta el, hogy éppen jókor, éppen az utolsó percben szánta el magát. . .

— Gépfegyver, — morogta, kurtán bólintva, okosan. — Hát mégis . . . már meg is kezdtük a támadást, egy óra múlva azok mind künt lesznek az árokból és görcsös, hideg, kegyetlen fegyelemben, mint egy összekapaszkodott lánc, valami különös és agyafurt gépezet, egyszerre forogni és dübörögni és zakatolni kezdenek . . . az ijedt és tudatlan kis csavarok és szíjak és kerekek, amik még sohase látták a Nagy Tengelyt, csak azt tud-

ják, hogy néha megindul valahol, messze, a gép közepén és akkor ők is megindulnak . . . egy és ugyanabban a pillanatban.

Ó, milyen ismerős volt mindez, mint a hideg reggeli ébredések, mint a kemény és rágós húskonzerv, sarzsik paszomántja a durva parolin, hosszú telefonpóznák, avas olaj a fegyver závarzatán, valóság! És most megint egyszer eszébe jutott az a fájdalmas csodálkozás, mikor három év előtt először hallotta meg a gépfegyver kereplését . . . A háború, ütközetek, halálhörgés, dobogás valami zavaros és romantikus álom képében élt benne mindig, cikázó villámok, éjfél, lovak nyerítése . . . tikkadt és részeg félelem és lelkesedés, dobogó szív, mámor . . . De minderről szó se volt akkor reggel s azóta . . . mert reggel volt, hűvös, rossz szagú reggel, bambán és fáradtan és gondolat nélkül marsolt . . . és akkor egyszerre valami kiállhatatlan, egyhangú karattyolás zen] dült fel és valaki azt mondta: gépfegyver. Csak nehezen tudta elhinni és megérteni, hogy ez az, amiről szó volt: hogy most valahol embereket ölnek, talán őket is mindjárt . . . a kereplés erősödött. Hisz ebben a hangban nem volt semmi félelmes vagy földöntúli: józan, bosszantó és sértő és süket láрма volt, mint mikor reggel megindul az üzem valami szürke és rideg gyárban, kat, kat, kat, ahol talán szalámit aprítanak, vagy bádoglemezeket, vagy bőrt vagdalnak és varrnak össze, hajszálig egyforma darabkákban, szinte unatkozva és bosszankodva, a gépek . . . És akkor megértette, hogy így is van és hogy mindegy az, hogy szalámit vagy bádogot vagy bőrt vagy embert . . . csak ő hitte addig, hogy van különbség: odahaza, a házak és az utcák között hitte ezt, ahol

mindenki másképp öltözködött úgy ahogy ionak látta, ahol nők mosolyogtak és az emberek magukról beszéltek, mintha mindegyik valami külön dolog volna, egyértékű a többivel, együttvéve... ahol kirakatok voltak és a kirakatokban könyvek és a könyvekben emberekről volt szó és fájdalmaokról és örömökről és szenvedésekről... egyes, külön-külön élő emberek örömeiről és fájdalmairól és szerelmeiről...

Ó, a könyvek! Hosszú veszteglések idején, szitáló felhők alatt hideg fedezékek padlóján hasalva, milyen kábult és sajgó álomban nyelte Fedor azt a betűsorokba zárt csodavilágot, ami odaát, messze, messze, pompázik és csillog, hunyorogva, valami megfoghatatlan langyos és rózsaszínű és lágy levegőben... Regények és novellák és színdarabok, egyetlen óriási útleírás bibliájává folyt össze, ezeregyéjszaka, Kalevala, ami az álmok földjéről beszél... nem erről itt, a valóságról, a nagy emberaprító gyár valóságáról, amire most három éve ébredt fel, született meg, abból a lázas álomból, amiről azt hitte, hogy valóság és amiről a könyvek beszéltek. Emberek, nők, szerelmek, színház... bánatos és vidám idillek és megrázó tragédiák. Különösen a féltékenységi és szerelmi drámák izgatták: meredt szemekkel és égnek álló hajjal leste, a megbántott szerelmes, hogy fetreng kínjában, hány szóval és hasonlattal festi és dédelgeti gyötrelmét, hogy fojtja meg aztán a hűtlen, de végtelenül édes, édes nőt... vagy a tolvaj csábítót, megöli, mert kettejük közül csak egyik élhet, megöli, mert érinteni merte azt, aki neki az életnél és halálnál többet jelent!... Egyszer kegyetlen ágyútűzben

olvasott ilyesfélét Fedor, egy életről és egy halálról volt szó a könyvben, de olyan ember életéről és haláláról, kit a könyvben megismert, jobban, mint bárkit valóságos ismerősei közül, — egy emberről volt, ő róla. És mikor a hős utolsót hörögött a könyvben, Fedor vacogva és kábultan ejtette le a könyvet és mint az alvajáró meredt rá kipirult bajtársára, aki már néhány perc óta magyarázott neki valamit, hogy kétszázan estek el közülök, de most már biztosítva van az állás, megérkeztek a hetvenkilencesek.

És most, íme, amaz álmország felé közeledett Fedor, az ígéret földje felé, mely ott csillogott, néhány kilométernyire. Közeledett hozzá, egyedül az erdőben, kiválasztottan, egymagában, mint a sarkutazó, akinek volt bátorsága hozzá, hogy kitépje magát gyáva és nyomorult társai közül és meginduljon távoli tartomány felé, amiről régi csodálatos legendák beszélnek... A szerelem várta Fedort a faluban, ama csodálatos hatalom és felsőbbség, mely nem dolgozik hadtestekkel és osztagokkal és zászlóaljakkal és nem ismer terepalakulatokat és szakaszokat és rajvonalakat, hanem egyetlenegy embert ismer, a milliók közül... egyetlen embert, aki több és fontosabb, mint a többi együttvéve. És ha van bátorságod hozzá, te lehetsz az az ember. Egy órát volt együtt, tegnap este Annával és Anna azt mondta, kézzel és szemmel, hogy ő az. Hogy került oda Anna, a felhőből pottyant le vagy a földből virult, ezt megtudni nem volt ideje. Annyira emlékezett, mintha olyasmit mondott volna, hogy átutazóban volt, férjét vagy fivérét kereste a fronton és ott rekedt, a rejtett

házban, remegve és bénán, mikor a mieink tűz alá vették a falut.

Rohanni...

A sötétben torzalakok bukkantak fel, egy domb, egy kerítés... kísértetes csend mindenütt. Ez az országút... ezek már házak. Fekete, odvas ablakok tátják rá ijedt szájukat. Ez itt... ebben az irányban... Ő, igen, ez az... Fény, fény... ó, isteni szépség, álom és csoda... fény az ablaktábla mögött...

Egy ugrással vetette át magát a kerítésen. Lebukott, felállt. Oly hangosan lélekzett, szíve úgy kalimpált, hogy félt megzörgetni az ablakot, talán elijesztené... Nekifeszítette vállát az ajtónak és kinyitotta.

Az első szobában senki se volt, de a másik szoba ajtaján keskeny fénysáv húzódott, tetőtől padlóig. Tapogatózva közeledett az ajtóhoz, elejtett egy széket. Ekkor halk sikítást hallott, az ajtó kinyílt és gyertyával kezében megjelent a nő. Maga elé tartotta a gyertyát, gyorsan becsapta maga mögött az ajtót és térdreereszkedett előtte.

— Anna... ne félj... én vagyok... — suttogta rekedten és közeledett, hogy megfogja a kezét. De mikor odaért és a nő arcába nézett, riadtan, nyitott szájjal hőkölt meg attól, amit látott.

— Mi az... mi történt... — dadogta és még nem akarta hinni.

Aztán mintha szíve felszabadult volna a fejébe. Csodálatosan nagyszerű, hatalmas érzés volt ez a düh és fájdalom, olyan, amilyenről

annyit álmodott borzongva és vágyva, könyvei közt . . .

— Van bent valaki? — ordította idegen, ismeretlen hangon, amitől felujongott benne a vad és dühös élet. Később, néhány nap múlva csodálkozva tűnődött rajta, miért hitte ő ebben a pillanatban teljes bizonyossággal, hogy a zászlós van bent, hiszen egészen valószínűtlen volt, hogy ott-hagyva az ütközetet, leszökött ide, ehhez a nőhöz . . . De bizonyos, hogy ebben a pillanatban azt tudta és hitte, hogy a zászlós van bent és amit elhatározott, a zászlósra vonatkozott. A zászlósra, aki nem engedte őt el és aki idejött, hogy elrabolja tőle az egyetlen és mindenek fölött valót, aminek reménye tartotta benne az életet, három év örökkévalósága óta.

Kitépte övéből a bajonettet és élvezve az eszeveszett düh mámorát, lökte félre a nőt. Ebben a pillanatban megértette, ujjongva és boldogan, miért kellett megtanulnia ölni.

A férfi az ágyon ült és mikor ő berontott, nehézkesen fölállt. Már a levegőben villogott a bajonett, mikor a véres párán át, ami szeme előtt kavargott, meglátta az egyenruhát. Nehéz koppanással esett ki kezéből a fegyver.

Egy ellenséges katona volt.

Akkor még nem tudta, miért nem bántotta. Tíz perc múlva, az árkok felé futva, jutott csak eszébe, elképedve, hogy ezt nyugodtan leszárhatta volna, még meg is dicsérik, igazolhatja magát, hogy e miatt jött vissza a faluba, tudott róla, megleste, hogy egy ellenséges katona, talán kém, elbujt a faluba . . .

De most, az alatt a két perc alatt, míg meg-

fordult, szótlanul kiment, átment a másik szobán, kilépett az utcára és betette maga mögött az ajtót, az kóválygott csak határozatlan, fáradt és nyomorult bánattal szívében, hogy ezzel most semmi dolga, ezzel a fáradt és szürke katonával, ezt nem öli meg, mert hiszen ezt úgyis meg kell ölnie, holnap vagy holnapután, mikor majd együtt forognak a nagy szürke gépben — s a maga ellenségét kereste odabent, a szobában, aki őt bántotta meg és akit nem talált sehol.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Vaszilij

I.

— Most már mindegy, — mondta az ezredorvos türelmetlenül — nem lehet visszafordítani az összes katonákat. Berukkoláskor ő maga, vagy valamelyik családtagja jelentsen beteget és küldjék helyőrségi kórházba — az ilyesmit úgylis csak kórházban lehet konstatálni.

A nagybácsi vállat vont. Szerette volna még megjegyezni, hogy Vaszilijnak Kazánba kell berukkolni, oda ő nem utazhatik utána — de az ezredorvos kinyitotta az ajtót és bement. Tünnődvé nézegette az iratokat, zsebre tette és tétován megindult, lefelé a lépcsőn.

És így esett, hogy Vaszilijt, aki fél éve került csak ki a gyengeelméjűek intézetéből, egy öreg szolga kíséretében el kellett küldeni Kazánba. A hatalmas, szőke fiú aggódva nézegetett ki a vonat ablakán: ha szóltak hozzá, ugyanazzal a zavart mosollyal hallgatott és nyomkodta a homlokát, amit otthon már megszoktak: ebben a mosolyban valami szelíd és szégyenkező bocsánatkérés volt, hogy nem érti a kérdést, nem tud rá felelni. Ahogy a süket vagy a vak

figyelmezteti szerényen a felületes ismeretlent nyomorúságára: úgy mutatott Vaszilij tétova mozdulattal szegény nyomorék agyveleje felé, mely nem tudott összekötni egymással két képzetet: melyben a fogalmak »étel«, »víz«, »álom«, »ember« külön-külön éltek dermedten és vakon és nem volt köztük összefüggés. Még ez a két fogalom: »én« és »Vaszilij« se tudott összeállni, egybeforrni e híg, béna kocsonyával. Vaszilij, ha néha hebegve megszólalt, magáról mindig harmadik személyben beszélt.

A kaszárn야ban sorba állították őket — az öreg, ügyetlen szolga eltévedt az irodákban, nem tudta, hová kell menni, kinek kell elmondani a dolgot. Lerázták és megnyugtatták őt: csak menjen, hagyja itt a fiút, ha valóban tökéletlen elméjű, fedezettel küldik majd utána.

Azonban menetalakulatok zavarában Vaszilij azok közé került, akiket egyenesen a frontra küldtek, hogy majd ott a lövészárkok között képezzék ki két-három hét alatt. Az altisztek észrevették útközben, hogy a szegény fiú hülye, de vállat vontak: ha a doktor uraknak jó volt, ők minek okoskodjanak? Hagyták hát, nem ismételték a kérdést, legyintettek és odébb álltak. A bajtársak etették Vaszilijt, aki szelíden mosolyogva tűrte, hogy tréfáljanak vele és rajta. A kiképzésnél kiderült, hogy Vaszilij elég jó arra, amire kell: mint a jó medve, eltanulta és megcsinálta a fegyverfogásokat — eleinte eldobta puskáját, mikor elsült a kezében, de aztán ehhez is hozzászokott. Hatalmas válla meg se érezte a batyut — nem ellenkezett, mikor felrakták rá. Az első felváltásnál leküldték ötvenedmagával az árkokba.

II.

Mikor a gránát lecsapott, Vaszilij éppen a futóárok torkolatában igyekezett előre. Pár lépésnyire volt egy tisztí fedezék : ennek a betonfalával együtt ő is levegőbe repült, aztán a hasára esett, mint a béka. Három óra múlva, mikor magához tért, több katona közt hevert félrefektetve az útból : néhány szanitéc éppen a hadnagyot cipelte kifelé : a hadnagy viaskodott velük, a nyelve lógott ki és hebegve, hülyén, folyton nevetett. Vaszilij felült és mintha villámcsapás érte volna, úgy cikázott át rajta ez az ismerős, hebegő nevetés. Mintha saját magát látta volna, életében először : saját magát, élő és valóságos dolog között. Hadonászni és hangosan kiáltozni, aztán, életében először, fuldokolva zokogni kezdett. Végre megint elájult.

III.

Hogy történt, senki se tudta, az orvos, talán helyesen, a légnyomásnak tulajdonította a csodálatos gyógyulást. A bajtársak nevetve veregették Vaszilij vállát, öreg kujonnak nevezték és arra céloztak, hogy el akart lógni, hülyének tette magát, aztán meggondolta a dolgot. Vaszilij nem bánta : mohón és izgalmas ámulattal fedezte fel az életet, melyre érett, tizennyolc éves testtel adatott születnie. Mint a gyermek a játékkereskedésben, kíváncsian fogdosta össze a kezeügyébe került tárgyakat : ez puska, ez tör, az ott az ellenség, akit le kell lőni. Bámulatos gyorsan

megtanult mindent — és minden, amivel az intézetben éveken át hiába gyötörték, most felszínre került a tudat mélyéből: kiderült, hogy tud írni, olvasni, számolni — csak persze nem emlékezett rá, honnan tudja mindezt. Az esze frissebb volt, mint bárkié: néhány hónap múlva tisztában volt az egész mesterséggel — amit megtanult, jobban tudta, ügyesebben annál, aki megtanította. Előrecsúszott a drótkerítésig és elvágta; szabadszemmel észrevette, hogy a leplezett cserjés mögött ágyú van és megkülönböztette az igazítót; először hallotta meg, alkonyatban, a repülőgép bűgását.

És Vaszilij világra született, odakint a harcmezőn — megszületett, szürke egyenruhában, puskával a hátán, oldalán törrel — úgy, ahogy a karvaly karmokkal születik és a rák ollóval és a bika hegyes dárdákkal a homlokán. Ahogy a többiek akkor csodálkoztak, mikor először vették fel a fegyvert — úgy csodálkozott ő, mikor először jött rá, hogy le lehet venni a testéről, mintha a kezét vagy a lábát csavarná le és rakná maga mellé. Megszületett a világra, mely hegyekből és völgyekből és mezőkből áll: és a mezőkön hosszú, keskeny csíkok húzódnak, az árkokon túl fák és a fákon hegyes drótok és a drótokon túl az ellenség, — és a levegőben madarak és repülőgépek vannak: a madár elrepül, a gépre pedig rá kell lőni, éppen úgy, mint azokra a másféle sapkájú állatokra, akik a dróton túl vannak.

És megszületése után öt héttel úgy lőtte az első katonát, aki a drót mögött felbukkant, mint a kölyöktigris, mikor az első mezei egér torkát átharapja, kinyujtva körmeit és szemeit összehúzza.

IV.

Az állóharc öt teljes hónapig tartott : ekkor egy éjszaka kimásztak az árokból. Az ellenség visszahúzódott. És Vaszilij végigcsinálta az egész előnyomulást, le a nagy homokhegyig. Két hónap alatt vagy harminc ütközetben vett részt — márciusban káplárrá léptették elő, májusban szakaszvezetővé. Ekkor már három kitüntetése volt : följobbvalói úgy csodálták, mint valami különös jelenséget. Egyszer névszerint szerepelt a jelentésben : egy híres író, aki mint tudósító beszélt vele, nagy cikket írt róla és a lapok átvették. Más ezredhez került, ahol nem tudtak róla ; katonai dolgokban többet tudott, mint a legöregebbek — mihelyt másról volt szó, elhallgatott, de ez nem tűnt fel ott, ahol annyian voltak, kiknek senkije-semmiye otthon, akik azóta élnek, mióta katonák. A koritói ütközet után, ahol egy felderítésével megmentette az ezredet s autóstól elfogott egy vezérkari tisztet, iratokkal, okmányokkal együtt : szóba került, hogy kitüntetést alig lehet már adni neki, rendkívüli szolgálataiért tisztté kellene lennie. Kihallgatták, kiderült, hogy gyakorlatilag többet tud, mint a kapitánya — az elméletekbe belezavarodott. Ekkor két és fél éve harcolt már, a nélkül, hogy egy napra hazakéredzkedett volna. A hadügyminiszter külön rendelettel nevezte ki hadnaggyá — ugyanekkor megkapta egyikét a legmagasabb kitüntetéseknek.

V.

Tisztársai eleinte nem vettek észre semmit : az a tónus, ami a tiszti fedezékekben, elfoglalt városok szállásain, győzelmi bankettekén ural-

kodott, nem volt alkalmas arra, hogy kiderüljön
 valakiről, kicsoda, milyen ember, mit tud, ki
 volt azelőtt. Mihelyt a multról volt szó, városi
 életről, civilekről: Vaszilij hadnagy elhallgatott,
 de ez nem tűnt fel senkinek. Néha, mikor a civil-
 életről kérdezett valamit, a kérdés oly hihetetlenül
 naív volt, hogy azt hitték, tréfál, nem feleltek,
 kacagtak. Nem is erőltette hát: valami homályos,
 távoli kép alakult ki benne holmi ismeretlen
 világról, amit képeken látott, szavakból állított
 össze: furcsa világról, ahol különös, természet-
 ellenes törvények uralkodnak, falak és házak
 közt — ahol minden másképpen és fordítva van,
 mint a valóságban, ahol fegyver nélkül járnak
 és mégse félnek semmitől, ahol nemcsak, hogy
 nem jutalmazták meg, aki sok embert leölt, de
 még inkább megbüntetik. És mint ez ismeretlen
 földrész bennszülötteit, távoli jövevényeket, ismer-
 etlen ország furcsa vadállatait, mint ahogy mi
 Afrika tarka küldöncét, a papagályt nézzük állat-
 kertjeinkben — úgy nézte ő azt a néhány nőt,
 leányt, asszonyt, akivel elhagyott városok koc-
 smáiban, duhaj mulatságok mámorában találkozott,
 s akiket fegyverrel az oldalán ölelt meg, ahogy
 bajtársaitól látta.

Gyakran volt szó a békéről, hogy ennek
 egyszer vége lesz: az ellenséggel barátkozni
 fogunk, úgy, mint ahogy mi most egymással.
 Eleinte zavarba jött ilyenkor: de később vígan
 mosolygott, ha ilyesmi szóba jött; elvégezte magá-
 ban, hogy ez, hogy ilyeneket mondanak, valami
 társasjáték, mint a kártya, meg a kabaré, amit
 egyszer rendeztek és ahol a tisztok női ruhába
 öltözve, mindenféle bolondságot énekeltek össze.

Februárban megsebesült, félévre szabadságot kaptak és Moszkvába küldték üdülni.

VI.

Feodorovna pár percig görbén, nevető szemmel nézett Andrej főhadnagyra, aztán szája elé tette kezét és úgy kérdezte, elfojtott nevetéstől csukló hangon :

— Hát ez meg miféle volt ?

Andrej lovagolva ült a széken, lovaglópálcájával a bársonyrojtokat veregette és gonoszul nevetett.

— Láthatja. A hadsereg egyik legtöbbször kitüntetett tisztje, az én Vaszilij barátom. Jó, jó — csak nevéssen — hiszen maga kacérkodott vele. Persze, megijedt a váratlan hatáson. Hja, ma chère, ez egyenes ember, egy katona, ez egyszerűen megfogja, ha valamit odatartanak elébe.

— Kolosszális !

— Mit akar ? Huszonegyéves az egész kölkök. És csinos fiú. És tegnap először volt színházban.

— Azt mondta, hogy visszajön.

— Jó, ne nevéssen már, Mása.

— De mikor olyan furcsán nézett ! Mint egy örült ! Hahaha !

— Hát akkor — féltízkor, jó lesz ? Magammal viszem a kulcsot. Isten vele.

— Isten vele, Andrej. Jaj, az oldalam !

*

— Szervusz, Vaszilij Hát te még itt ténferogsz ? Nem jössz a kabaréba ?

— Nem. Dolgom van.

— Ugyan ! Mi dolgod van ?

— Nem mondhatom meg.

Andrej gonoszul nevetett.

— Na, isten veled. Én elmék.

— Hová?

— A kabaréba. Onnan hazamegyek, holnap találkozhatunk megint.

— Jó lesz.

*

— Maga az?

Vaszilij olyan rekedt volt, hogy alig tudott beszélni.

— Én. Itt vagyok.

Az asszony megijedt.

— Maga... maga örült... Menjen most.

És hogy nem mozdult, suttogta:

— Jöjjön tíz órakor vissza... Egyedül leszek.

És mikor a fiú eltűnt, vállat vont.

— Majd addig kitalálok valamit...

*

A csengetés felsikoltott, hosszan, kábultan visszhangzott a sötét előszobában. Kétszer, háromszor, négyszer. Negyedóraig is eltartott, míg elhitte, hogy nem eresztik be. Lassan kifordult, tapogatva ment végig a sötét kerten. Mikor a kertajtót megfogta, a kilincsére fényreflex villant fel. Megfordult és az erkély függönye előtt meglátta őket.

— Vaszilij... te vagy az... Hahó... Hát te itt vagy? Nem hallottuk a csengetést! Gyere vissza, csacsi!

Az asszonynak csak a nevetését lehetett hallani, amint a zsebkendőjébe fojtja. Hirtelen elhallgatott.

Vaszilij egy ugrással ott termett, fegyveréhez kapott — fülében ismeretlenül zúgott a hang,

nem értette, azt hitte, németül szóltak. De mikor a fénysávba ért, egyszerre eleresztette a fegyvert. Andrej főhadnagy állt előtte, két lépésnyire. Vállára dőlve az asszony. Andrej főhadnagy — abban a ruhában, amiben ő . . . nem ellenség . . . nem német sapkában . . . bajtárs . . . orosz katona . . . nem lehet . . . hiszen azt mondta... és mégis . . . de hát akkor . . .

*

— Hohó Mi az? . . . Mi történt? . . . Vaszilij! . . . Hé . . . Lámpát . . .

De Vaszilij már nem felelt. A fűben feküdt, egész teste rángatódzott és feje dadogva, hebegve egyenletesen reszketett.

Évek hosszú során át többféle diagnózis alakult ki; abban megegyeztek az orvosok, hogy az idegsokk ugyanolyan természetű volt, mintha gránát csapott volna le mellette. Az egyik elmélet, mely a páciens multját is tekintetbe vette, úgy oldta meg a kérdést, hogy a régi állapot tért vissza, a három év előtti, öröklött imbecillitás, — a másik lehetségesnek tartotta, hogy a hároméves harctéri szolgálat lappangó idegbaja tört ki, váratlanul, amint már sokszor előfordult.

H. G. Wells egyik regényében olvastam, hogy az óriás, géptestű marsbelieket, akik ki akarták pusztítani az emberiséget, egy ártatlan baktérium ölte meg, amit a mi szervezetünk fel se vesz, mert már hozzászokott. Vaszilij nem tudta meg soha, hogy agyát, mely ágyúk bömböléséhez idomult, az első, ártatlan hazugság pattantotta meg, amivel életében találkozott.

Én és Énke

Én magamat nem ismerem : ez a szó, hogy Én, ködös, rejtelmes, tragikus, homályt jelent, felvillanó tüzekkel, tompa fájdalom, vagy diadalmas öröm. Mások Énje világosan, éles körvonalakban áll előttem vagy mögöttem, megnagyítva vagy megkicsinyítve az én Énem lencséjén keresztül, de a lencse maga üveg, láthatatlan, önmaga eltűnik, mikor láthatóvá tesz másokat.

Magamat sokszor kerestem s magammal sokszor tusakodtam a sötétségen keresztül, de csak kifejezhetetlen, szorongó indulatok, éles fájdalom, nyugtalan gyönyör válaszolt, mikor kérdeztem.

Magamat nem ismerem. De ismerek valakit, aki bennem lakik, akivel én sohase beszélgettem, aki gyakran megszólal, hetykén és hangosan, nem törődve azzal, hogy én sohasem válaszoltam neki, hogy szégyelem és zavarba vagyok miatta, mint valami neveletlen kölyök miatt társaságban az illedelmes szülő.

Most, hogy beszélek róla, csodálkozva veszem észre, hogy még nevet se adtam neki, annyira

haragszom rá, annyira igyekeztem mindig, hogy elhitessem magammal, hogy ő nincs.

Pedig ő van. Minek nevezzem? Én-nek csak nem, hiszen ő nem én vagyok, ő egészen kicsike. Ő az Énke, de nem szeretném, ha velem azonosítanák.

Énke egy kicsike ember, akkora, mint a mutatóujjam. De mégse kicsike gyerek, hanem egy csöpp ember, borotvált arcú, fürge, mozgékony, gúnyos, elbizakodott mosollyal, szemtelen szemekkel. Térdnadrág van rajta és selyemharisnya, mint egy kis márkí, vidám, gúnyos, hetyke, cinikus, hitetlen. Kerek és gúnyosan túlzott mozdulatai vannak, fölényesen alázatos, udvarias, néha elképesztően arcátlan. Nem ismer ünnepi perceket, meghatódást, megilletődést, a csöndet nem szereti, a kínos szünetekbe hangosan hahotázik. Nem tudom, hol tanyázik, néha a fejembe van, agyvelőmre ül és lábacskaít lóbázza, fütyörész. Néha a kezembe bújik, ujjamat rángatja, ülök szembe valakivel, tisztos, derék úriemberrel és komolyan, illedelmesen beszélgetünk, ő ott van az ujjamban és rángatja, hogy fogjam meg a fülét annak az úrnak, egész váratlanul, vagy az orrát, vagy fricskázzam meg.

Énke mindig ébren van, de beszélni rendesen olyankor kezd, mikor nekem a legkellemetlenebb, legkínosabb, mikor csendre, figyelemre, áhitatra volna szükségem.

Énke csak hozzám beszél, soha máshoz nem szólt még. Kiszemelt magának, úgy látszik, és elhatározta, hogy céltalan, vidám kis életének

egyetlen programja: engem bosszantani, zavarba hozni. Voltam már néhányszor úgy, hogy felolvadt és kifáradt a szívem, forró szeretet töltött el és fájdalmas vágy, hogy elmondjak magamról mindent barátnak, szeretőnek: odaadjam magam, maradék nélkül, hogy megszeressenek, megsajnáljanak, — látod, ez vagyok. Ilyenkor kutattam magamban, megindultan, alázatosan, tisztán. Kutattam magamban és rábukkantam Énkére is és rángatni, nógatni kezdtem: no, hát beszélj te is, mutasd be magad, hajolj meg, hiszen te is hozzám tartozol. De ő ilyenkor makacsul, arcátlan mosollyal hallgatott, s ha megszólalt, hozzám beszélt csak, nem a másikhöz, hadd abba már, mondja szemtelenül, fölényesen, nem látod, milyen komikus vagy? Most be akarod csapni őket, hát nem látod? De engem nem csapsz be, papa nem szégyenled magad, engem akarsz becsapni? Hiszen ismerlek — micsoda szentimentalizmus ez, milyen számárság, de hát csináld, ha kedved van hozzá.

El kell hallgatnom, mert nincs fegyverem vele szemben. Én szeretem a szép, síma, kifejező szavakat, a mély értelmű ígéket, az artisztikus fordulatokat, szeretem a tragikus szavakat, mert hiszem, hogy ezek fejezik ki az életet. Az ő szótára aljas, cinikus, szemérmetlen, közönséges, perverz élvezettel gyűjtögeti az útszéli kiszólásokat, a tömör és hetyke, zamatos jelzőket, összeszedi és habozás nélkül használja a csavargók, jasszok, durva emberek, parasztok, katonák szókinsét, az argot-t, barátja a hitetlen, alantas, külvárosi csöcselék, a romlott rikkancsgyerek, a hitetlen

városi zsidó, a züllött cseléd, a kávéházi ügynök. Szótárát ezektől lopkodta össze Enke, ezekkel a szavakkal rémít meg, ejt kétségbe, pirít el éppen olyankor, mikor a legszebb, legmélyebb, legzengőbb szavak kristályát keresem magamban.

Legmélyebb perceimet tette tönkre, mikor közeledtem az élet értelméhez: a fájdalomhoz. Igaz, hogy sokszor ezzel mentette meg pusztá, pogány, állati életemet. Kamaszkoromban naplót írtam magamról és magamnak, hogy ne olvashassa senki más, csak én. De mikor a végső igazságot le akartam jegyezni magamról; ő volt az, aki megszólalt: no, tatuska, — mondta, — ezt ne írd le, mit szól hozzá az, akivel el akarod olvasztatni? Még kiábrándul belőled és nem hiszi el, hogy az vagy, akinek látszani szeretnél. De hiszen én éppen azt akarom — erősködtem kétségbeesve. Jó, jó, kis öreg, — mondta ő és én engedelmeskedtem, hogy ne legyek kénytelen vitázni vele.

Ő tette tönkre a verseimet, két rím közt megszólalt hangosan, viccelve. Bánat az jó, jó rím — mondta. — Persze, nem azt akartad írni, úgy-e, de hiszen nem az a fontos. Az a fő, hogy közvetlenül hasson, mintha a lelked legmélyéről fakadna. Holott a lelked legmélyéről már csak azért sem fakadhat, mert ott én ülök: cigarettázom és lóbálom a lábamat. Passz.

Ő az, aki torkomba szorul, mikor kondoleálok, mert meghalt valaki. Ilyenkor vicceket mond. Nézd, — mondja, — milyen orra van nekije, mint egy uborka. Milyen szépen sétálhatna rajta egy darázs. Akkor kénytelen volna odakapni, hogy lenne az?

Nem tudom, ismerik-e Énkét a színészek : én, ha színész lennék, nem tudnám elviselni őt. Néhányszor beszéltem közönség előtt, szónokoltam, vagy szavaltam. Ezek voltak legféltetlenebb percei : egy pillanatra be nem állt a szája. Én beszélek, szónokolok, emelem a hangom, indulatba hozom magam, meghatódok és hatok : még talán könnyezem is, ő közben egy pillanatra se halkan el, beszél, folyton beszél, ami eszébe jut, az ő cinikus, szemérmetlen hangján. A legkevésbé sem zavartatja magát attól, amit én beszélek, egyszer rémülten kaptam rajta, orfeumkuplét énekelt, miközben én felindulva, emelt hangon az emberiség céljairól, egy hős tragikumáról beszéltem. De ez még a jobbik eset, hogy nem figyel arra, amit én csinálok s mulattatja magát, rossz dalokkal, verklimuzsikával. Rosszabb az, mikor felfülel, odafigyel, ellenőriz, kritizál. Én a közönséghez beszélek, ő pedig hozzám, szünet nélkül. Na jó, papa, — mondja, — ez elég jó volt. De most aztán vigyázz, tudod a következőt, amit mondani akarsz, emeltebb hangon mondd s kicsit reszketetni kell a gégét. Most hatódj meg, csinálj úgy, mintha könnyezni akarnál. Most rossz volt, ezt jóvá kell tenni, majd ott, tudod, ahol az az íz van, azzal a felháborodással, vagy mivel, szóval azzal a vacakkal. Erre itt vigyázz az első sorban, ez nem figyel, erre rá kell ordítani, vajjon miféle alak lehet? Jó alak. Mit szólna, ha most hirtelen elkezdenéd énekelni, ezt, hogy : Sáááári . . . te vagy a pááá-árom, hajaho-hóóóha . . . hajahahó ! »vagy ezt : »Nagypapa-papanagypapám . . .« amit a kabaréba énekelnek.

Nem tudom, ismeri-e Énkét más is, — de ismerem embereket, akikről tudom, hogy nem lakik bennük. Hirtelen haragúak, a felbőszülők, az őszintén gyávák, akiket ösztönök vezetnek. Akiknek agyát előnti a vér, kést ragadnak, döfnek, — ordítva hullanak térdre. Ezekben Énke nincsen, mert Énke, ha kést emelnék s ezt hörögném: »Most megöllek, csalfa asszony!«, visszakapná a kezem s nyugodtan mondaná: »No, majd meggondolod te azt az ölést« — és ha könnyörögni akarnék az életemért, hahotázna belül és csúfolná azt, aki fenyeget.

Mert ő nem törődik az én életemmel, ő nem sajnál engem. Ő az, aki énekelget, dúdolgat, mikor könnyek törnek szemembe a kintől, mondván: jól van, most emeld fel a kezedet, a szemedhez, most így hajtsd le a fejedet, most hangosabban, mert figyelnek rád. Milyen furcsán bögsz, tramtadaram, jó pofa vagy, böghetsz, miattam pusztulj el, ne is lássalak, únlak már. Különben hogy vagy? Ő az, aki párhuzamosan beszél azokhoz, akikhez én beszélek, — de míg én tisztelettel, rendesen csinálom, ő ugyanakkor hallatlan gorombaságokat mondogat foghegyről. Ő az, aki letegezi a miniszterelnököt, míg én azt mondom: »Kegyelmes uram, talán lehetne...« — letegezi és így szól: »No nézd, fiacskám, gyerünk, gyerünk, neked sincs idő, nekem se, ne úntassuk egymást.«

Azt hiszem, utolsó perceimet is tönkreteszi majd s megfosztja minden nagyszerűségétől. Míg én hörögve készülök a nagy útra, Énke hetykén ott ül majd beesett orrom tetején s dirigál: »Na, most valami ügyes bonmot, öreg, mielőtt elmen-

nél túróér', hogy emlegessék a kis romantikusok, meg a nagyképűek, akik sohase ismertek téged — és soha engem nem ismertek.«

És ő az, aki kiveri kezemből a tollat, most, hogy beszélni akarok róla. »Jó téma vagyok, úgy-e, — mondja odavetően, — bár kevesen értenek meg, de viszont kevesen veszik észre, hogy csak témául használtál engem, mert nem volt más írivalód.«

Vásott kölyök, mit feleljek neki? Csak jobban elbízza magát. Mondjam neki, hogy hazudik, hogy nem igaz, hogy csak téma, hogy én meg akartam rajzolni őt, elmondani, bevallani, hogy bennem él? . . . Szemtelenül, önhitten mosolyog. Igen?! — mondja. Na jó. De hát akkor miért nem hagyod, hogy a magam szájával szólaljak meg? Így csak közvetlenebbül, jobban be tudnál mutatni! Miért írsz körül, miért »jellemzel?« Hadd, hogy magam beszéljek: majd én bemutatkozom nekik!«

Nem . . . nem, azt nem lehet . . . Azt nem lehet komoly, rendes könyvben, újságban . . . Hallgass, neveletlen.

Egy nőt szeretni

I.

Hogy ehhez hozzászólhass, barátom, vagy minden asszonyt ismerned kellene — vagy nem szabadna ismerned, csak egyet. Aki sok asszonyt szeretett, nem ismeri a szerelmet — önmagát szeretette és kereste : az ilyenhez nincs szavam, nem érti, amit beszélek, vállat von. És vannak, akik szép csípőkre és szép vállakra gondolnak — ezek se tudják a szerelmet. És képzeld, édes barátom, de azért ne szörnyűködj — képzeld csak, én azt súgom neked — nem hallja senki? — borzasztó, képzeld, nekem az a hitem, hogy nem ismerték a görögök se — és nem ismerte Wilde Oszkár, a te kedves íród — és Heine se ismerte, se Petőfi, szegény — úgy-e furcsa? — egyik se, ama költők közül, akik szép keblekről és vérről beszéltek.

Egyetlen asszony a szerelem, barátom — és nem Az Asszony, akármekkora betűvel írod az »a«-t, mivel te szimbolumnak kedvelője vagy.

Várj csak, mindjárt megmagyarázom. Egy angol folyóiratban láttam egyszer egy érdekes, fototechnikai játékot. Tíz-tizenkét híres drámai

művésznő arcképét összefotografálták egyetlen lemezre — elmosódó fej jelent meg a lemezen, mely magába foglalta a tizenkét arcból mindazt, ami bennük közös és jellemező volt — a többit homályos foltta mosta szét. »A« drámai művésznő psziché-képét adta ez a lemez — egy elvont arcot, melyen, ha a szemöldök élesen vált ki, mit jelent az? hogy abszolút ideálja a nő-típusnak csak erős szemöldökkel képzelhető.

A te lelkedben, barátom, aki sok nőt szerettél, midőn e szót kimondod »asszony« vagy ezt »szerelem«: harminc és negyven meztelen nő képe olvad össze egygyé. E képen mindaz, ami a nőkben körülbelül hasonló — csípők, keblek, vállak, combok — élesen s világosan rajzolódik eléd — de ami megfoghatatlan s egybe nem olvasztható: az arc ködös foltta esik szét s eltűnik: fejetlen nő jelenik meg előtted, valld be, ne szégyeld — mert elég volt neked a nő nyaktól lefelé s a fejetlen nő a te ideálad — a tied s minden hedonista költőé. De aki egy asszonyt szeretett, az igazi szerelmes — midőn szerelemről szól, harmincszor és negyvenszer vetíti vásznára ugyanazt a képet — s e képen arcot lát élesen és ragyogva — asszonyi arcot, a szerelem arcát; — s ez arcon a szemek mély kútját, melybe ki lebocsátkozik, megismeri a titkot. Ezt az arcot ismerte Goethe és ismerte Lenau — a régiek közül Dante, Milton és néhány ismeretlen északi éposz — az újak között talán Maeterlinck, Jacobsen, Rainer Mária Rilke, Dosztojevszkij, Shakespeare, Molière, Fielding — D'Annunzio, Wilde Oszkár, Anatole France: ezek soha nem látták ezt az arcot: ha tudni akarod, mi a szerelem, ne tőlük kérdezd.

II.

Hámozzunk ki az összezavart fogalmak tömkelegéből egy szigorú absztrakciót, s állapodjunk meg ebben : amit szerelemnek neveznek, az nem vágy, nem gyönyör, -- annak semmi köze erotikához, érzékekhez. Amit a testből elvon magának, az éppen csak a szépség, -- de nem a test ingerlő szépsége, hanem valami ismeretlen és megfoghatatlan : a kifejezés, melynek egyetlen területe és lehetősége az emberi arc. Állapodjunk meg ebben : csak arcba lehetek szerelmes : -- lábak, kezek és keblek -- ki keverte a szerelem élesen határolt szenzációjába ezeket a távoli elemeket, melyeknek élvezése úgy aránylik a szerelemhez, mint egy jól elkészített borjúfilét valami szép és okos gondolathoz, amely csak úgy jöhetett létre, hogy ebédre megettem a filét, amelyből az a vér lett, amelyik agyamban cirkulált, amikor gondoltam.

III.

Azok, akik másként vélekednek, akik lábakon, kezeken keresztül is tudnak szeretni : látszólag döntő érvekkel kérkednek. De ezek az érvek felületesek s végig nem gondoltak. Ők a szerelmet állati, természetes mivoltunkból vezetik le, mondván : a tökéletes test az, ami szerelemre ingerel, a tiszta és fejlett szervek s minden irányban egyenletesen kiképzett emberi figura. Szépnek és szerelemre valónak azt az arcot nevezik, melyen minden felület olyanformán gömbölyödik, mint a hólyagból csinált kis malac feje és lábai, ha fel-

fújtuk a hólyagot — az egészséges vér így tölti ki az emberi arc állat formáit — s ami nem egészséges, nem lehet szép : mihelyt kevés a levegő, a vér — a kis malac orra lekokkad, az emberarc vonalai elvannyanak. Szép az, ami állati, ami egészséges, ami fejlett — szép az, ami egészséges utódokkal biztat s megnyugtató a felől, hogy fajtánk élni fog a fajták között s szaporodni minden koron át. Így fogta fel a szerelmet Schopenhauer, és csekély változással Stendhal is. E szerint szép és szerelemkeltő, ugyebár, a tiszta fajtájú ember s minden, ami a fajta egészségére és maradandóságára emlékeztet.

De nézzünk szét ez elmélet alapján az életen — s az élet kísérleti laboratóriumában, a művészetben. Igaz-e, hogy a szerelem a fajta felé szimatoló honvágó ?

Mikor először hittem, hogy szeretek, azt mondtam magamban : Igen, a szeme szép és a szája szép és szép a homloka : de amitől reszketek s félek s mozdulni nem tudok és hangosan sírni vagy énekelni szeretnék — az nem szem és nem száj és nem homlok, hanem a három közt van valahol, a száj szögletén bujkál, néha felszökik a szemek közé, vonaglik egyet és megáll. Mi ez ? Érthetetlen valami és mindenekfölött : idegen. Soha nem láttam ezt a vonást. Egy délután meglátogattam őt és megismertem az édesanyját. Két percre beszélgettem vele, aztán forogni kezdett velem a világ. Mintha jeges vízzel öntöttek volna nyakom. Az a rejtelmes vonás nem a lányé volt : az anya húsos és érett arcán ott élt a mása — nem rejtelmes az ismeretlen s idegen lélekre :

egyszerűen a faji vonás volt az, s idegennek és csodásnak úgy hatott csak a leány külön, egyéni arcán, mint valami, ami nem egyéni. Bélyeg volt, amivel a művészek képeit lebélyegzik a Faji Múcsarnokban ; »megfelelt és kiállításra bocsáttatott« — s én ezt a hitvány bélyeget a mű legszebb színfoltjának néztem, azt hittem, a művészi öntudat rakta fel a színek közé. Szégyeltem magam. Eljöttem és tudtam, hogy nem szeretem ezt a leányt.

IV.

Akit szeretek : az az arc nem hasonlít senkihez, nem kapta senkitől, nem volt apja és nem volt anyja — ez az arc belülről fejlődött ilyenné. Nem én kerestem magamnak ezt az arcot — (lásd : nemi kiválogatódás, vérségi kötelék, »a« szerelem) — s nem én alkottam az én szerelmem formájára (lásd : krisztallizáció) — hanem ez az arc megfogott engem — az ismeretlenből intett : állj meg, vakon tántorgó vándor, és nézz ide — látod ezt az ösvényt ? Ez az egyetlen. Indulj meg rajta, ha tudsz. Hogy merre vezet, nem mondhatja meg se a társadalomtudomány, se a fejlődéstörténet. De egy bizonyos : kivezet innen más, messzi vidékre, ahol nyugtalanabbak s higgadtabbak a vizek s ahol vár valami az emberre : talán az, amit az élet céljául kerestünk. Kezek, lábak és szervek : mindez való valamire, tudom — de mire való az egész ember ? Ezen az ösvényen indulj meg, ha mersz, s talán megtudod. Indulj meg s ne csudálkozz, ha az út letér a Térről s belefut az Időbe — talán messzi-messzi időkbe visz, a messzi-messzi jövőbe, ahol nincs

többé faj, csak egyén — ahol nem kell már szülni és születni, meghalni és helyet adni szebbnek és jobbnak — mert nem lehet már szebb és jobb.

Száz nőtől szerettem volna gyermeket — de akit igazán szerettem, azt az arcot nem tudtam elképzelni másolatban. Az ő szeme nem látószerv, mely az ételt, italt és gyermeket keresi — hanem a Szem az ő szeme, mely arra való csak, hogy szeressék. Az ő orra nem szaglószer, mely az ételt és italt és gyermekének atyját keresi — hanem arra való csak, hogy szép legyen és szeressék. És az ő szája nem evésre és ivásra s gyermekringató gügyögésre való — az ő szája nem száj, az ő szája a csók.

V.

A lélek egy pici ember, aki az emberi testben szaladgál — akkora, mint a hüvelykujjam. Néha a gyomorban van, néha felszalad a fejbe — előre jön, beül a szemekbe, vagy hátul, a nyúlt-agyvelő puha párnájára lefekszik. Néha a torokban szorul meg s onnan beszél — néha a kezekbe szalad. Nem tud jól beszélni emberi nyelven, dadogva vonaglik s nyugtalanul rázza kényelmetlen börtönét. De ahol befészkelte magát : legyen az kő, vagy ember, annak a tárgynak mozdulnia kell.

Az alvó álmában dadog valamit s nem érti maga sem, mit beszél. De odaát, az élet álmán túl, ágyánál ott állanak a lelkek és hallják és megértik a szavát. S mikor dadogva megszólal, bólintanak s komolyan intenek, vigyázzatok, az alvó lélek megszólalt álmában, nyugtalan és zavaros immár az ő álma és nemsokára ébredni fog.

Álom

— Ostoba állat, — gondolta magában Róbert, bosszúsan sziszegve. Vállat vont, dobbantott és lesietett a lépcsőn.

— Szamár, — tette még hozzá, mikor már kint volt az utcán és gépiesen befordult az Unter den Linden-re, a Tiergarten irányában.

A szamár, akire gondolt, König úr volt, aki kettő után, mikor már éppen el akart jönni a hivatalból, behivatta és — eh! — mindenféle sértő és buta dolgot beszélt, hogy így-úgy nagyon komolyan figyelmezteti, ne vegye a hivatalt olyan könnyedén. Azt érti, ha az ember egyszer-kétszer elkésik, de rendszeresen, mindennap... aztán a restanciák! Ő igazán nagyon sajnálná, de végre, úgy-e, ő maga is felelős a társaságnak...

A hülye stréber! Még az előlegét is emlegette. Persze, nyilvánvaló, mire megy ki az egész. Döller Emilt, az unokaöccsét, szeretné benyomni az ő helyére, jól jönne neki, ha Steinitz...

Különben vigye a kakukmadár! Már megint odáig alacsonyítja magát, hogy ezekkel a méltatlan emberekkel foglalkozik gondolatban? Csupa középszer, unalom, gonosz szürkesség, csak arra valók, hogy elkeserítsék az életét, hogy kiöljék

a szívéből a pogány, ujjongó, friss színeket . . . a sok drága semmit, tarka felhőcskéket . . . az ő édes, jó gyerekszívét, egyetlen vigasztalását ebben a fakó nyomorúságban . . . az ő fantáziáját, azt a birodalmat, ahol kényére-kedvére fickándozhat, mint az aranyhal . . .

El, csak el velük ! mihelyt nem gondol rájuk, nincsenek. Bár ne látná őket soha — de ma már nem is megy fel — inspekció? — pukkadjanak meg. Nem bolond felmenni. Különben is álmos . . . négy órát, sok, ha aludt éjszaka. És milyen gyönyörűen süt a nap . . . micsoda enyhe, ragyogó tavaszi délután !

Az ám . . . hm. De előleget akart kérni, mégis csak ki kellene váltani az órát . . . és jó volna este elmenni a Luna-parkba . . . Viszont délután úgy sincs pénztár. Egye fene, majd megpróbálja a cigarettatárcával . . . talán el tudja sütni valamelyik ékszerésznél . . .

Ez hát rendben van, ezzel se kell törődni, — gyerünk ! Miről is volt szó ?

És Róbert megállt a Brandenburger Tor boltívei alatt és összehúzott szemmel maga elé nézett.

— Hol is hagytam abba? . . . aha, tudom már . . . a császár . . .

Néhány gyors lépést tett, aztán megint megállt és elkomorult, de figyelmes és ünnepélyes arccal diszkréten felemelte jobbkezét.

— Igen, felség, csak azt akartam mondani, — mondta most olyan hangosan, hogy egy kövér kereskedő megütközve áll meg, abban a hitben, hogy őt szólították meg. Aztán zavartan köhögött és továbbment.

Reggel, hivatalbamenet kezdte el ezt a dolgot Róbert és éppen ennél a pontnál tartott hogy :

— Igen, felség, csak azt akartam mondani . . .

mikor a hivatal kapujához ért és akkor elhatározta, mint rendesen, hogy majd folytatni fogja a dolgot, mihelyt vége a hivatalnak és megint kiér az utcára.

Róbert ezeket hosszú esztendőkön át rendszeresen csinálta. Ezek a történetek voltak az ő életének valódi és egyetlen igazi tartalma, nem a hivatal és a hónapos szoba. Igen hosszú, komplikációban és belső struktúrában kissé laza, de részletekben hajszálnyi pontossággal kidolgozott történetek voltak ezek, melyeknek központja mindig ő volt, Róbert, a legváltozatosabb szerepekben, hihetetlen körülmények között. Róbert ezekben a történetekben hajóskapitány és detektív, diplomata és zongoraművész, világbajnok és igen gyakran váratlanul felbukkant hadvezéri lángész volt : — de mindegyik figura ő maga volt azért, Róbert, a maga arcával és hangjával és természetével, többnyire a tulajdon ruháiban. Róbert ezeket nem lelkiismeretlenül csinálta — a történeteket nem építette levegőben. Mindegyik a valóságból indult ki, abból a tényleges helyzetből, amelyben Róbert élt : és mindegyik történetnek volt egy rövid bevezetése, melyben egy bizonyos csodálatos véletlen szerepelt, indító akcióként — ez a véletlen csodálatosképpen mindig Róberttel történt, aki egészen gyanútlanul és mit sem sejtve ült éppen a hivatalban, vagy sietett az utcán. Kiindulva ebből a véletlen csodából, a történetet pedáns pontossággal állította össze, minden mellékes részletet kialakítva. Egy-egy

történet két-három napig tartott, volt olyan, amelyik egész hetet vett igénybe. Mivel csak járásközben, az utcán tudott dolgozni, rendesen úgy osztotta be a dolgot, hogy mihelyt leért az utcára, elkezdte a munkát. Mikor a hivatalba ért, megjegyezte azt a pontot, ahol abbahagyta és délben, lejövet, pontosan ott folytatta megint, mint valami folytatásos regényt a lapban.

Ma reggel nagyon érdekes helyen kellett félbeszakítania magát s ez volt az oka, hogy König szavai és az, hogy ezekhez reflexiókat kellett fűznie, annyira bosszantotta. De most minden rendben volt és Róbert arca felvette a maszkot, ami ehhez a szerephez illik. A történetnek meglehetősen elején tartott még — tegnap este kezdte el, a Kurfürstendamm-on sétálgatva. Inspirációt egy riport adott, amit délben olvasott valamelyik lapban — a császár demokratikus ötleteiről, közismert egyszerűségéről volt szó. Legutóbb megint bejárta a világsajtót a hír, hogy itt és itt felszállt a villamosra, szakaszjegyet váltott és úgy ment az állomásra.

Kiinduló pontnak képzelni se lehetett jobbat — a szükséges véletlen ezekután kézen feküdt. A történet eddigi összefoglalása, addig a pontig, hogy

— Igen felség, csak azt akartam mondani . . .

röviden és egészen egyszerűen annyiból állt, hogy ő, Róbert, egy napon itt sétált a városerdő szélén. Egyszerre csak a park fái között egyszerű vadászruhában, megjelenik a császár. Ő röviden és öntudatosan köszön. A császár egy pillanatra megfordul. Látni a szemén, hogy különös ötlete támadt. Megszólítja így és így. (Ez tegnap rész-

letesen ki volt dolgozva.) Azután ő elmondja azokat a bizonyos dolgokat. A népekről beszél és a nagy tömegekről, hogy mit éreznek azok és mit szeretnének. Egyszerűen és elfogulatlanul beszélgetnek majd, sétálgatva a fák között — és Róbert szavai észrevétlenül és halk iramban emelkednek, dagadnak, addig a bizonyos pátoszig, melyben egy nép szilaj lelkének minden vágya és remény-sége lobog. A végén a császár kezét fog vele, Róberttel és halkán, meghatározottan mondja: Fiatalember, ne higgye, hogy azért, mert én egy császár vagyok, nem értettem meg az ön lelkének lángolását. Én csak egy egyszerű császár vagyok, de nekem is van érzékem hozzá, mi a lángész és higgye el nekem, kezdem más szemmel nézni a világot. Ön sok mindenre megtanított engem, amit nem tudtam eddig . . . Köszönöm . . .

— Igen, felség, csak azt akartam mondani . . .

Róbert izgatottan és fáradtan ült le a parkban egy padra, szemben a szökőkúttal és a szeme lassan lecsukódott. Jószagú szél cicázott a fák közt és Róbert feje bólogatva helyeselte a világ folyását, míg dereka egyre lejjebb csúszott a pad támláján.

Először azt hitte, valami ör, vagy kertész szólongatja, nem reagált. De hogy egyre sürgetőbb lett a hang, lassan odafordult. A magas, bajszos katona ott állt, három lépésnyire a szoba közepén. Egy írást nyujtott feléje.

— Ez a hitelbiztosítási utalvány, — mondotta Róbertnek — ez bemegy ő felségéhez, aki aláírja magának a dolgot és maga megkapja a pénzt a vámhivatalnál.

Róbert udvariasan mosolygott, de egy kicsit zavarban volt. Nem tudta, neki személyesen kell-e bemennie a császárhoz, vagy csak beviszik az írást? Az bizonyos, hogy a pénzre sürgős szüksége volna. Tanácstalanul nézett körül a nagy, hivatalos helyiségben és nagyon örült, hogy Kranzot, a színészt meglátta.

— Mondja, kérem, nekem ezzel személyesen kell bemennie a császárhoz? — kérdezte elfogulatlanul.

— Hát persze, — mondta Kranz és Róbert csak most vette észre, hogy a színésznek hosszú, ősz szakála van. Aha, jutott eszébe, biztosan játszik ma este. Na igen, játszom is véletlenül, de meg nem szeretem, ha tacsónak néznek. Haha, nagyon jó, mondta Róbert vidáman és titokban örült, hogy ilyen elfogulatlanul és jókedvűen tud nevetni, holott mégis csak nagy dolog, hogy mindjárt kezelni fog a császárral, személyesen.

De előbb még néhány formáság következett, néhány szobán kellett keresztül menni, ahol gyalultak és reszeltek valamit, valami nyomorult, szürke, rossz szagú dolgot. Róbert mélyen sóhajtott, mindezt nagyon is természetesnek és helyénvalónak találta, azon is csak egy pillanatig tűnődött el, hogy miért kell neki előbb fizikából érettségeznie, mielőtt bevezetik. Az érettségi biztos, egy magas tábornok azonban hosszasan és részletesen megmagyarázta neki, hogy miután kedden ismétlés van, nekik be kell szolgálatni a szappant. Ekkor értette csak meg Róbert, hogy miért van a tábornok derekán az a fehér, csipkés-szélű kötény, a fején meg piros, női kalap.

Végre mégis beengedték a császárhoz, miután

egy nagy rostély előtt számot ragasztottak a kezében lévő táskára, amiben az ingek voltak.

A császár feltette a szemüvegét és köhécselve szólt rá, hogy mit akar.

— Ezt a cigarettatárcát szeretném eladni... estére a Luna-parkba szeretnék... váltotta be pirulva.

A császár hosszan, bibelődve nézte a tárcát, közelhozva a szeméhez.

— A forgattyú el van romolva, valószínűleg vaj van benne, — mondta — különben is a gyémánt nincsen aranyból. És a König is panaszkodik magára...

Róbert szíve fájdalmasan, hevesen dobogott és izgatottan kezdett el beszélni.

— Bocsánatot kérek, felség, én a Fischernél vettem. De tudom, hogy Könignek pikkje van rám, a Döller Emil miatt...

A császár legyintett.

— Ugyan, kérem...

Róbert pillanatig gondolkozott.

— Nem tetszik ismerni Kranzot, fejség?

— Ki az a Kranz?

— A Műszínkörből...

— Ahá, tudom már. Na, nem bánom, húsz márkát adok magának.

— (Mégis jó volt említeni Kranzot!) — gondolta magában Róbert elégedetten. Aztán arra gondolt, hogy még moziba is mehet és kiválthatja a gallérokat.

— Hát akkor... ha volna olyan szíves, felség...

A császár felállt.

— Na, ne féljen semmit. Majd ellátom én

a baját annak a Döllernek, azonnal írok az igazgató úrnak . . .

— Igenis, felség, — de tetszik tudni a címet? Friedrichstrasse 23 . . . és tessék megírni, hogy nincs érettségije . . .

— Jó, jó . . . kell még valami?

— Csak azt akartam mondani, felség . . .

Úgy kell annak a dögnek, gondolta kárörömmel. Mélyen meghajtotta a fejét és beleütötte a padba. Pislogva, bosszúsan nézett körül. A Tiergarten fölött édesen olvadozott a délutáni nap.

Bosszúsan megdörgölte a szemét, ásított és felállt a padról. Ezen a délutánon nagyon rossz kedve volt.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Caesar és Abu Kair

I.

Azon időben találta fel valami vándor fakir a halhatatlan sakkjátékot és a csodálatos mesterség lázba hozta egész Indiát. Az uralkodótól lefelé az út szélén hentergő leprás koldusig, mindenki sakkozott, a harminckét figura szabályszerű harca, s e harc ezerféle lehetősége tüzelte és izgatta az elméket. Néhány év alatt tízféle megnyitást analizáltak ki a sakktudósok és sakkszakértők és akadtak már bajnokok, akik tíz játszmát vezettek egyszerre és tábla nélkül is játszottak, bemondva a lépéseket.

De mindenkinél többet tudott és mindenkit megvert Abu Kair, a világbajnok, aki egész életét a sakkjáték titkainak megfejtésére szentelte. Már négy éves korában ismerte az alapszabályokat s tíz éves korában megverte az ősz Hasszánt, aki addig a legjobb sakkozó hírében állott. Abu Kair azonban egész nap a sakktábla mellett ült, elemezte a változatokat és készült minden lehető ellenlépésre. Huszonöt éves korában verhetetlen bajnok volt, nem ismert nőt, kártyát, élvezetet,

mindene a sakk volt. Sápadt arccal és égő szemekkel ült a tábla előtt: a sakkirodalom négy szakkönyvet és kilencszázharminc feladványt köszönhet neki.

Harminchat éves korában halt meg, csodálatos és szomorú, de életére jellemző körülmények között. Egy óriási világversenyt rendeztek éppen Bagdadban és Abu Kair négy napon keresztül éjjel-nappal sakkozott, ötven játszmát vezetve egyszerre. A negyedik nap alkonyán felállott, homlokára jeges borogatást tett és kiment a szobából, hogy levegőt szívjon.

Enyhe júliusi este volt és Abu Kair a folyó felé közeledett. Szél emelgette a fák lombját, de Abu Kair nem érezte a szelet. Különös lázban égtek a szemei, szempilláit félig lehúnyta, fürgén, apró pillantásokkal nézegetett körül és jobbkezének két ujja reszketve, óvatosan nyúlkaált előre, a levegőbe. Az ajka mormogott valamit.

Lent a folyó partján fiatal parasztgyerek ült, nem messze tőle beljebb, egy dombon szép leány heverészett, hason, koszorút fonva fűszálakból. A fiú sűrűn kacsintgatott hátra, egyszerre csak felállt és lassan megindult a leány felé. Szemeiben huncut fény csillogott és már kinyitotta a száját, hogy szóljon. Ekkor egy száraz kéz fogta a nyakát és visszarántotta. Ijedten pillantott fel és tekintete az Abu Kair lázas szemébe botlott.

— Vissza, — suttogta Abu Kair indulatosan — megbolondultál? A paraszt nem léphet hátrafelé

A fiú hápogott valamit.

— Maradj itt, ahol ültél, — suttogta tovább Abu Kair — itt a legjobb helyen vagy. Előtted a futó folyó, nem üthet le téged, mert csak egyenesen szabad ütnie, egy irányban. Hátrad mögött a királyné, az se üthet, mert ferdén annak se szabad ütnie, te ellenben, ha feljön ide a partra, az utolsó sorba, seket adhatsz neki, feltéve, hogy én védelek. Maradj csak a helyeden, királynét csinállok belőled.

A fiú meg se mukkant, mert azt hitte, varázslóval van dolga. Nem ismerte a sakkszabályokat s nem tudta, hogy ezek szerint a tábla utolsó vonalára felvezetett parasztból királyné lesz.

Abu Kair égő szemekkel, reszkető kézzel állt mellette és vadul nézegetett körül.

— Aha, — mondta és rekedten nevetett. Oda nézz, a túlsó partra, nem látod?

A fiú nem látott még semmit.

— Mert kezdő vagy, — mondta Abu Kair jóakarattal. — De engem nem vezetnek félre. Ott túl, ott a bokor mellett, azt hiszik nem látom, ott áll egy figura...

Ekkor jobban odanézett a fiú és rémült kiáltás szakadt fel a torkából. A túlsó parton, egy bokor mögött, hatalmas tigris lapult meg, ugrásra készen, rájuk meresztett szemekkel. A leány már elfutott volt, megrettenve Abu Kairtól, most a fiú is futni akart.

— Itt maradsz, itt maradsz, — súgta Abu

Kair és fogta a nyakát — mitől félsz? Igaz, hogy a figura ló, vagy tigris, mindegy... Igaz, hogy leüthetne a tábláról, mert kettőt léphet oldalt, egyet előre, de nyugodt lehetsz, nem üt le, hiszen látja, hogy én, a király, védelek. Ha ő leüt téged, én leütöm őt. Csak nem ad oda egy huszárt egy parasztért? A legrosszabb kombináció... ezt nem teszi meg velem, erős játékkal szemben. És ha mégis... legföljebb feláldozlak téged, akkor pláne megnyerem a partit. A parti a fő, nem a figura.

De a fiúnak már elég volt, köszönte alássan, ő nem kívánta, hogy a nagy parti érdekében feláldozzák. Nagyot rúgott Abu Kair lábaszárába, kitepte kezéből a nyakát és úgy eliramodott toronyirányában, mint a nyúl.

— Átkozott szamár, — kiabált utána Abu Kair — hát mitől félsz? Hiszen éppen rossz irányba futottál, a torony úgy leüt, mint a pinty, minden haszon nélkül. Vigyázz, a torony megszzeb-
 szebb fut, mint te.

De a fiú nem félt a toronytól. Abu Kairt azonban a következő percben hátulról megtámadta a tigris.

— Haha, — mondta gúnyosan Abu Kair, mikor két lépésnyiről látta, szemébe villogni az égő szemeket — naív lépés. Sakk! Gyerekes lépés! Gyenge játék!

Legyintett a kezével és nyugodtan, megfontoltan oldalt lépett egyet.

— Na, most mit csinálsz? — mondta gú-

nyosan és diadalmasan a tigrisnek, a kezeit dörzsölve. — Most hol adsz másik sakkot? Nincs, nem lehet, leült a torony. Persze, nem vetted észre a tornyot a hátad mögött. Látod, barátom, tudni kell játszani. Most feladhatod a partit. Véged van.

A tigris pedig ugrott egyet, leütötte Abu Kairt és átharapta a torkát.

II.

Caesar tizennyolc éves koráig vidám és gondtalan életet élt, előkelő patrícusok lakomáin gyakrabban volt látható, mint a kollégiumban. A görög bölcsészet nem nagyon érdekelte, annál inkább a nők, meg a kártya. De jól vívott és kitűnő társalgó hírében állott.

Azokban a körökben, ahol mint eljövendő államférfi számításba jöhetett, nem vették nagyon komolyan. Az bizonyos, hogy amaz előkelő család, amelyből származott és családjának kitűnő összeköttetései predesztinálták a politikai pályára, de Caesart sohasem látták a fórumon, viasztáblával a kezében, hogy feljegyezze nagy szónokok beszédeit, melyekből a retorika örök-érvényű szabványait elsajátíthatja minden lelkes és törekvő fiatalember. Ezzel szemben tudott olyan intím és jellemző dolgokat az egyes emberekéről, azok magánéletéről, amiket a fórumon nem szokás szellőztetni. Mindegyik szónokról tudta, hogy ki volt a szeretője és ha valaki szóba jött, Caesarnak egy gúnyos és váratlan meg-

jegyzése, amellyel meglepő világot vetett az illetőre, egyszerre elhallgattatott mindenkit. Féltek tőle és haragudtak rá.

Tizennyolc éves korában csinos összeghez jutván, hosszabb kénjutazást tett Indiába. Visszajövet hajóra szállt, hogy Görögországon keresztül térhessen hazájába. Ez alkalommal kalózok fogták el a hajót, a legénységet tengerbe vetették, Caesart pedig fogolyként vitték a kalózhajó fedélzetére, Ben Jusszuf kapitány elé.

A kapitány, aki előkelő nevelést szerzett Bagdadban, látván, hogy kivel van dolga, Caesart társadalmi állásának megfelelő modorban fogadta. Értésére adta ugyan, hogy foglyának tekinti, akit ha jónak lát, meg is ölethet, de tisztelte benne az úriembert és szabad mozgást biztosított neki a fedélzeten.

Ben Jusszuf titokban örült, hogy intelligens ember került a hajójára. Szenvedélyes sakkjátékos volt és számított rá, hogy Caesarban méltó játszótársára akadt. Egy este beszélni kezdett a sakkjátékról, nagy elragadtatással fejtegette, hogy India milyen halhatatlan érdemeket szerzett e játék felfedezésével és kultuszával. De Caesar, aki a sakkjátékot alig ismerte, legfeljebb futólag, egy-két játszmát kísérve, véletlenül, gúnyosan és görögösen mosolygott. Ben Jusszuf kérdésére, hogy miért teszi ezt, kijelentette, hogy ostobaságnak tartja az egész játékot és mindenkit ostobának, aki míveli. Egyébként bár alig játszott eddig sakkot, nem hiszi, hogy volna Indiában vagy akárhol valaki, aki őt meg-

verné vagy csak eldöntetlent is ki tudna csikarni tőle.

Ben Jusszuf éktelen haragra gerjedve ezen a szemtelen és hencegő beszéden, már-már neki akart menni Caesarnak, de aztán türtőztette magát s látszólag nyugodtan egy játszma sakkra szólította fel Caesart, oly feltétellel, hogy ha Caesar megnyeri a játszmát, visszaadja neki szabadságát ; ha azonban elveszíti, a legnagyobb árbc legfelsőbb keresztfájára kötteti fel. Ceasar könnyed és hanyag mosollyal, egy fejbiccentéssel fogadta el a feltételeket és leült a sakktábla mellé, jelezvén, hogy kész azonnal állani a mérkőzést.

Ben Jusszuf, aki kardját maga mellé tette az asztalra, már az első lépéseknél látta, amit különben mindjárt sejtett, hogy egészen gyakorlatlan és kezdő játékossl van dolga, aki sokszor még a legegembbb feltételeket is összezavarja, úgy, hogy néhányszor figyelmeztetnie kellett a helyes lépésre. De Caesar nyugodtan és fölényesen játszott tovább, mit sem törődve azzal, hogy egyik figuráját a másik után veszti el, csak arra ügyelve, hogy királyát védett és jó fedezékbe helyezze.

Jusszuf azonban nagy figyelemmel és makacs energiával játszott, azzal törődve csak, hogy mindenáron sarokba szorítsa ellenfelét, sehol módot nem adván neki védekezésre, vagy pláne ellentámadásra. Miután néhány figuráját ravasz cselekkel elütötte, ravasz és bonyolult, körültekintő kombinációba bocsátkozott, melynek célja az ellenséges király oly módon való körülzárása volt, amit a sakkban »matt«-nak neveznek, s ami a játszma végét, az ellenfél legyőzetését jelenti.

Félóra mulva a kombináció sikerrel járt, Caesar királya körül egyre szűkült a gyűrű, egyik »sakk!« követte a másikat s egyszerre felállt Jusszuf, húzott egyet, s így szólt: »Sakk-matt! Elvesztetted a játszmát!«

Caesar, aki fütyürészve húzgálta szorongatott királyát, nyugodtan nézett fel rá.

— Miért? — kérdezte és vállat vont.

— Miért! — hülledezett Ben Jusszuf. Hát nézd meg a táblát. A királyod nem mehet sehová; ha ide megy, leüti a ló, ha ide megy, leüti a futó; ide nem mehet, mert itt a saját futód áll és más helye nincs a táblán.

— A táblán nincs, — mondta nyugodtan Caesar, — de itt van, a táblán kívül. Ezzel nyugodtan felemelte királyát, s leállítván a tábláról, maga mellé állította az asztal szélére. Folytasd, Ben Jusszuf.

— Te szerencsétlen, — kiáltott Ben Jusszuf magánkívül, — de azt nem lépheti a király.

— Látod, hogy lépheti.

— De nem a sakkszabályok szerint! — ordított magánkívül Ben Jusszuf.

— De ezentúl ezek lesznek a sakkszabályok, el fogom rendelni! — kiáltott most már Caesar is, felugrott, elkapta az asztalon heverő kardot s levágta Ben Jusszufot.

A megrémült legénység behódolt Caesarnak, aki mint a hajó új kapitánya, partra vitte a hajót és rakományát eladta a normann kereskedőknek.

Pár ezer év

I.

Prof. J. H. jegyzőkönyvéből.

A mű három kötetből fog állani. Cím: Az öntudat születése. Első kötet fele áttekintése az eddigi természettudományos eredményeknek. Meddig jutott a kutatás. A fosszilliák, tudományos érték. Az első szerves nyomok. Tengeri puhányok, egyivarú genézis. Gerinchúr. Algák. A kopolytú első nyomai. Szimmetrikus alakulatok.

II.

J. H.-né naplójából, máj. 1.

Herbert egész nap dolgozik és én nagyon únom magam. Most már, amíg a kicsike meg nem születik, nem járhatok sehová, de nincs is kedvem hozzá. Jól esik egész nap a pamlagon heverészni, nem csinálni semmit, merengeni, hogy lesz, milyen lesz. Elhatároztam, hogy följegyzek mindent, amit tapasztalok vagy gondolok, abból a korszakból — és ha a kicsike megszületik, folytatom ezt a naplót, milyen volt, miket beszélt, hogy alakult ki. Mennyire szerettem volna mindig, ha valaki fölírta volna, amiket gyermek-

koromban tettem és beszéltem. Azt akarom, hogy ha felnő, odaadhassam neki ezt a naplót. Ma Herbert könyveiben lapoztam, nézegettem a képeket, amik az én esetemre vonatkoznak. Brrr! de furcsa képek — ha elgondolom, hogy a drágám, akinek ingecskéket és főkötőket csinálók, mint egy kis embernek... hogy ebben a percben ilyen szörnyűséges békaporonty, mint ezen a képen... Milyen komikus, sohase fogom megérteni.

III.

Prof. J. H. jegyzőkönyvéből.

A második korszak. Óriási hullők és halak. A forró égöv alatt szédítő arányok bontakoznak ki. Ichthozaurusz, páfrányok. A lilaszín eget sárkányok szeldelik. Küzdelem életre-halálra a rengetegben. Az öt ujj princípiuma. A kenguru őse. Gibbon. Oldalági fejlődés a csőrös emlősök felé. Földrétegek, mint naptár. Tízezer év, — Hartmann tévedése. Remy de Gourmont. A »missing link«. Az első szerszámok. Feltehető, hogy egy napon megállt a testi fejlődés és az idegközpont betegesen elváltozott. A kritikus pont. Elpusztul-e a fajta, vagy megússza ezt a betegséget és előnyére fordítja a csökevényt, amit magával hozott? Pár ezer év eldönti ezt a kérdést. Egy napon nyilvánvaló, hogy a válság elmúlt. Az ősemlős megszületett.

IV.

J. H.-né úrnő naplójából, aug. 3.

Csak most jutok hozzá, hogy folytassam a naplómat és beváltsam ígéretemet. Mindent fel

szeretnék jegyezni, amit Dódi csinál : olyan hallatlanul mulatságos ! Most lesz egy hónapos Dódi — lehet, hogy nincs benne semmi különös, de nekem első gyerekem és minden úgy hat rám, mint valami csoda. Ahogy az első nap felemelte a fejét és a szájával követelő és határozott, félre nem érthető mozdulattal követelte a táplálékot, amit még nem ismer, amiről fogalma sem lehet (születésük előtt nem szájon keresztül táplálkoznak, úgy tudom) . . . hiába mondják nekem : ösztön. Ez csak egy szó — és én mégis azt kérdem, honnan ? honnan tudhatta, a sötétben és csöndben, hogy idekint, ahol világosság van és zaj, vár rá valami, amit követelni kell — honnan emlékszik a világra, amit most lát meg először ? és honnan emlékszik rá, miért hiszi, hogy ezen a világon makacsul és erőszakosan, sírással és kapálózással kell követelni az életet . . . honnan ez a pesszimizmus, ez a sötéten látás, ez a feltevése gonosz és közömbös indulatoknak, amik nincsenek, amik ellen . . .

V.

Prof. J. H. jegyzőkönyvéből.

. . . rettenetes küzdelmek kora következik most hősünkre, az ősi Emberállatra. Ezer formában riogatja őt az ellenséges Pán : élő és élet-telen ellene fordul. Szórtelen, vézna testét viharok paskolják, forró szelek aszalják. Sziklák oduiból, erdők fái közül csikorgó szörnyetegek leskelődnek rá, hogy felfalják ; nincs menekvés. Vad és riadt szemekkel, forgó szemgolyókkal áll a tenger partjain s érthetetlenül, bután a messzeségbe néz. Gyümölcsöt tép le a fáról és megtanulja,

hogy vigyáznia kell, mert az ágak között pikkelyes kígyó sziszeg... Nincs semmi fegyvere: karjai soványak, körmei gyöngék... Csak a fogaiban bízik, fenyegetően csattogtatja olyankor, ha lábai nem győzik a futást... Pár ezer évig tart, míg a tavak közeléből bemerészkedik a hegyek közé. Az éhség hajtja, az éhség bátorrá teszi. Ekkor új ellenségre bukkan...

VI.

J. H.-né úrnő naplójából nov. II.

Nagy napja van Dódinak: ma délelőtt magától felállt és gyorsan tipegni kezdett a nélkül, hogy valaki eléje állt volna. A konyháig legalább tíz lépés — egyenesen kiment a konyhába, drága kis bolondom!... Valamit meglátott a konyhasztalon...

VII.

Prof. J. H. jegyzőkönyvéből.

... A következő ezer év mostoha viszonyok között köszönt rá hősünkre. Valami kósza üstökös megbontja a bolygók rendes futását... katasztrófa üt ki a világűrben, s mintha kiütéses betegség támadná meg a Napot, óriási foltok lepik el tűztestét... A tudomány jégkorszaknak nevezi el, a hagyomány özönvizet emleget halvány sejtelemmel. Gleccserek zuhataga önti el a völgyeket, földrétegek csusszannak el helyükből, szigetek fulnak bele az Óceánba és hegyek nőnek a lapályon. Rettentő jégtömbök indulnak el a sarkok vidékéről, csörögve törnek meg s eltemetnek egész földrészeket. Állati hullák milliói bukdá-

csolnak a zavaros habokon : vérvörös golyója a Holdnak kísértetiesen ragyogja be a pusztulást. S a jég és víz szürke dühében tehetetlenül vergődik a Faj, mely hivatva van, hogy kiállva minden csapást, diadalmasan kerüljön felszínre, mikor a katasztrófa lezajlott. Egy időre elvesztjük a nyomát . . .

VIII.

J. H.-né úrnő naplójából. dec. 6.

Ez a legújabb : Dódi nem akar fürödni. Nem kell neki a víz, pedig semmi baja sincs, eddig maga kívánczozott esténként pancsolni, sikongatott örömében, mikor vetköztettük. Ma, mikor beviszem a fürdőszobába, leveszem a ruháját, egyszerre meglátja a vizet — maga elé néz, kitátja a száját, mintha eszibe jutott volna valami : és rettenetesen elkezd bömbölni, kapaszkodik belém, nem és nem, ordít, mintha nyúznák. Most egypár napig majd spongyával fogom lemosni, míg ez a szeszélye elmúlik . . .

IX.

Prof. J. H. jegyzőkönyvéből.

. . . Mikor újra felbukkan a következő évezred derekán, úgy találjuk, nagyon megváltozott. Az arca megnyúlt, koponyája előredől. A sekély tavak vidékén cölöpöket szed össze és fészket épít a víz fölé. A tolakodó hódok néha kiássák a cölöpöt — dorongot ragad, úgy kergeti el őket. Egy forró, nyári napon, úgy lehet, a parton heverő korhadtt cölöpök közül magától meggyullad valamelyik . . . Mohón kap a sárga virág

felé, mely a fából hirtelen kilobban, azt hiszi, ehető . . . üvöltve fut el, rázza a kezét . . . később visszatér oda, megmerevedve nézi. Tél idején eszébe jut megint . . . követ csiszol, a szikra taplóra esik . . .

X.

J. H.-né úrnő naplójából, dec. 20.

Ezt le kell jegyeznem, valami, ami ellentétben van azzal, amit erről a dologról hallottam. Nekem mindig azt mondták, hogy a kis gyerek addig nyúlkál a tűz felé, míg a kezét megégeti, attól kezdve fél csak, miután megismerte. Ez úgy látszik, nem igaz: Dódi csakugyan nyúlkált a gyertyaláng után, ha eléje tartottam, de arról szó sem lehetett, hogy megégesse magát, erre mindig vigyáztunk és nem is történt baj. Tegnap mégis megfigyeltem, hogy hirtelen visszakapta a fejét, mikor a kandallóban fellobbant a tűz . . . El is csúszott onnan . . . Szóval nem azért nem nyúl a tűz felé, mert megégette magát, hanem egyszerűen azért, mert nagyobb lett, okosodik . . .

XI.

Prof. J. H. jegyzőkönyvéből.

. . . És csak most, a tűz felfedezése után lehet szó társaséletről, a halvány kereteiről a pörzseknek . . . A tárgyak, amiket védelmére használ és a szerszámok, amikkel e tárgyakat készíti, új gondot okoznak . . . most már ezeket védeni kell, mint ahogy eddig kezeit és lábait védte. A tulajdon és a birtok új feladatokat ró a tulajdonosra. Odaát, a tó túlsó felén másszínű

emberállatok élnek... egyszer talán megesett, hogy erre jártak és elvittek néhány dárdát, amit nagy fáradsággal faragtunk... Elvitték és vidáman lakmároznak a pézsmakörből, amit ezzel a dárdával szúrtak le maguknak... Újat kell faragni, most már ellenük is... vagy el kell rabolni az övüket... Csak az van biztonságban, amit becipeltünk a kunyhó kamarájába és elrejtettük... És megindul a harc törzsek és törzsek között — harc a hatalomért és elsőségért... A legerősebbet törzsfőnökül választják és engedelmeskednek neki... ő vezeti őket küzdelembe aztán, övé a dicsőség és a zsákmány...

XII.

J. H.-né úrnő naplójából, jan. 2.

Beszél a Dódi... kezdi megnevezni a tárgyakat... és most már mindent magától kér, amit meglát... Sajátmagáról is beszél már, persze csak harmadik személyben... a Dódi... mondja... és »a Dódié«. Minden a Dódié, a kutya a Dódié, a mackó és a zongora... és az ablak és az ajtó... és anyuka és apuka... minden, ami után kinyújtja a kezét... Az egész világ a Dódié, a házak is, meg a nap, meg a hold... de kié a Dódi? mert sajátmagáról harmadik személyben beszél és az első szó, amit kimondott, ez volt: enyém...

XIII.

Prof. J. H. jegyzőkönyvéből.

... De hol van ő, az első ember, a történelmi ember, a jövő embere? Ázsiában keressük, vagy

a tenger mélyén, amaz elsüllyedt földrészen, mely Előindiát Madagaszkárral összeköti? Hadvezér-e ő, ki törzsét kivezette a tavak közül és leverte a szomszéd vidék népeit: s győzelmének tudata, vagy környezetének csodálata és hódolása váltotta ki belőle azt, amit a lélektan öntudatnak, értelemnek nevez, ki tudja? Annyi valószínű csak, hogy Ázsiában az első feljegyzett történelmi adatok körülbelül egybeesnek Európában azzal a korról, amelyből az első barlanglakók rovátkáit, primitív állatrajzait örököltük...

XIV.

J. H.-né úrnő naplójából, ápr. 6.

Dódi ma két és fél éves, reggel megmagyaráztam neki ezt a dolgot, de nem nagyon érdekelte...

Délelőtt hallatlan drága volt, a szomszédból átjött egy hároméves kisfiú. Annak mutogatta a játékait. A kisfiú el akarta venni az építőköveket. Dódi visszarántotta... A kisfiú bögni kezdett...

Nekem ki kellett szaladni éppen a konyhába, mire visszajöttem, az idegen kisfiú a szoba közepén ült és ragyogó szemekkel játszott az építőkövekkel. Dódi az asztalnál állt és halálosan komoly arccal és tágrameresztett szemekkel nézte, hogy a gyerek játszik.

— Dódi... kiáltok rá. — A Dódi adta oda?

— Én... mondta Dódi ragyogó arccal. Életében először mondta ki ezt a szót: »Én« sajátmagáról.

Az élő molekula

Ismételnem kell, amit »A lélek arca« cím alatt közölt felfedezésem alkalmából írtam : nem vagyok tagja semmiféle tudományos egyesületnek, tudós sem vagyok abban az értelemben, ahogy az egyetemek meghatározzák, az ő szemükben nem tudós az, akit a terminológia zavarba hozhat. Rendszerem nincs és nem volt ; tompa és ismeretlen ösztönök vezettek kutatásaimban, s amire rábukkantam, a magam műszereivel, úgy villant meg mindig ámuló szemeim előtt, mint egy forrás, a fatönből, váratlanul ismeretlen erdők vándorának. De most már van okom hinni magamban, másokkal nem törődni : ők csak kerestek, jól és helyesen talán, de én már találtam, bár — szerintük — hibásan kerestem is. Most már nyugodt is tudok lenni, néhány órával második felfedezésem után, használt az a keserű és kínos meglepetés, mit két év előtt éreztem, azután, hogy lázasan, hevenyén, kuszán, néhány papírszeletkén kidobtam a sajtóba első nagyobb felfedezésem (hogy a hátulról, a recehártya mögül átvilágított szem egy a szem elé tartott ernyőre kivetíti tiszta mozgóképekben mindazt, amire gondolunk, legyen az konkrét, vagy elvont.)

Akkor reszketve vártam a kísérletek, kutatások hosszú és diadalmas sorozatát, aminek követnie kell majd e meglepő felfedezést. Semmi sem történt. Néhány levelet kaptam, bár fölényes, tudákos vállveregetést. A tudós világot a szerves szövetek átültetése foglalkoztatta éppen, azt mondták, ez egy reális probléma, nem fantasztikum. Szerény eszközeimmal, kicsiny műhelyemben nem volt módom folytatni nagyobb apparátussal a kísérletezést. Elaludt a dolog, így is jó.

Most hát lejegyzem, néhány szóval, újabb fölfedezésem, melynek jelentőségét magam sem ismerem. Immár lelkesedés és szívdobogás nélkül, szárazan. Akit érdekel, hallgassa meg, egyszerű tényeket mondok el, hogy mit bizonyítanak, nem tudom.

Az előzményeket is összefoglalhatom pár szóba. A szövettannal foglalkoztam, szerves kémiával, de csak magamban, néhány magamalkotta műszer segítségével, könyvek nélkül, arra már régebben rájöttem, hogy a könyvek, bármily okosak, csak zavarják, hamis irányba terelik, szuggerálják, elkedvetlenítik a magamfajta kutatót. A stratégiák könyveket írtak arról, hogy hadsereggel nem lehet átkelni az Alpokon, aki hadvezér elolvasta e könyveket, belátta, hogy nem lehet. Napoleon semmit sem olvasott és átkelt az Alpokon és csak később tudta meg, hogy az Alpokon nem lehet átkelni. Mit tudhattam volna meg Haeckeltől? Hogy az élet titka megfejthetetlen, hogy a legutolsó egység amire felbonthatjuk, a szerves sejt, azontúl homály és sötétség mindörökké. De az én mód-

szerem a Descartesé : nem hinni el semmit, megszabadulni minden tudástól (minden szuggesztiótól), mikor gondolkodni akarunk, kezdeni előlről az egészet, a magam számára ; »dubito, ergo sum«. Vagy tud az ember, vagy gondolkodik, két ellenkező irányú mozgása ez az emberi értelemnek, előre jutni csak az egyikkel lehet. Clairaut, a francia enciklopédista, tizenhat éves korában, minden tanulmány nélkül, írt egy algebrát, könyve egyike a legvilágosabb, legösszefogóbb műveknek e nemben.

Egy generális jelenségből indultam ki, mivel sokat foglalkozott a tudomány, de úgy beszélt róla mindig, mint a religió a Szentháromság titkáról : van, de érthetetlen, hogy van. Mi az, amit átöröklésnek nevezünk ? Minden élőlény a sejteknek egy nagy társadalma. A sejt él, kinyílik, oszlik, önmagában hasonló sejtekre bomlik fel : így tudtuk. A felsőbbrendű élőlények, állatok és ember szaporodása lényegben úgy történik, mint az ősnemzés : hímegegyedből néhány sejt átjut a nőbe, ott oszlani kezd s végre összeáll egy a szülőkhöz hasonló sejttársadalommá, mely önálló életnek indul.

Virágból virág lesz, kutyából kutya, emberből ember. Kell hát, hogy a legvégső elem, a sejt, magában hordja, minden megkülönböztető tulajdonságát ennek a sejtországnak, amelyikből átszármazik, amelyiké lesz. Ezt a tudományt is elismeri, bár másrészt arra törekszik, hogy a sejtet felbontva, a szerves élet legvégső elemét megtalálja, mely elem szükségképpen homogén anyaga az egyetlen elv alapján dolgozó természetnek.

A szerves kémiának éppen úgy szüksége van az egynemű ősanyag feltételezésére, mint a szervetlennek: a világ egysége, melyet kívülről tapasztalunk, belül csak így képzelhető el.

De lássuk tovább. Nem elég, hogy a fajták átöröklése, ez a tapasztalat, dacol minden törekvésünkkel, hogy a sejtek egyneműségét feltegyük a fajta keretein belül az egyéni átöröklés végleg zavaros paradoxonná teszi ezt az elméletet. Az emberanyába került embersejtből nemcsak hogy kifejezetten ember lesz: de letagadhatatlanul olyan ember, az az ember, az az egyetlen ember, akinek testéből ez a sejt kiváltott. Hogy apámhoz, anyámhoz arcban, külsőben hasonlítok, még hagyján, de a mozdulataimat is tőlük örököltem, a természetemet, a hangomat. Apám tízéves korában leesett a hintáról: beszakította a homlokát, mély heg maradt a helyén, — nos hát, ugyanazon a helyen a halántékomon, nekem is megvan az a heg. Ez már csak nem ősnevezés, — ez már csak nem lehet ugyanaz a sejt, mely százezer év előtt kiindult az Eufrát vizéből?

Ereztem, hogy itt valami hiba van az elmélet körül. A hiba forrására Bergson olvasása közben jöttem rá (természettudományt filozófusoktól kell tanulni, filozófiát pedig a természettudományból) azon a ponton, ahol az élet más, külön törvényéről beszél, mely a mechanika törvényeiből le nem vezethető, mint eddig hittük. Nyilvánvaló, gondoltam, hogy a szerves ősanyag kutatásában is a mechanikai hasonlat tévesztette meg a gondolkodókat: ezt a hasonlatosságot azonosságnak, adekvenciának vették s a szerves végső elemet, a sejtet, erővel szervetlen molekulákra akarták

bontani. A felbontás sikerült is egy bizonyos fokig : carbiniumot kaptak s más egyebeket, de megmaradt valami, a szerves gyök, ami lelke az egésznek.

Ha megvan a hibaforrás, világos, hogy megtörtént a hiba. Úgy ám : a szerves élet törvénye merőben más, mint a szervetlené, — a világ nem egy, hanem kétféle elv alapján készült : le kell mondanunk a monizmus kényelmes elméletéről. Ha szervetlen anyag legvégső eleme szervetlen, a szerves anyag csak szerves lehet.

Ezt belátva, maradt azonban számomra egy kérdés : vajjon az a tapasztalat, hogy a szervetlen anyag molekulája minden tulajdonságban hasonló az egészhez, áll-e a szerves molekulára is ? Mert ha igen : akkor az élőlény legapróbb sejtjének legapróbb része is élőlény, mégpedig . . .

Itt azonban abbahagytam az elmélkedést, egy csodálatos sejtelem zavarában. Amit ezek után közlök, abban nincs immár elmélet, azt mondom el, amit láttam. Az összefüggés oly nyilvánvaló, hogy ami belőle következik, nem elmélet többé, hanem magyarázat.

Abban az időben éppen optikai problémákkal kísérleteztem, a rendelkezésemre álló szerény laboratórium műszereinek segítségével. Volt egy magam szerkesztette szép ultra-mikroszkópom : pompás műszer, melynek lencséje mögött olyan parányi testecskék is elárulják jelenlétüket csillogásukkal, melyek a legtökéletesebb nagyító mikroszkóp üvegén is láthatatlanok. Saját véremből

csináltam egy érdekes preparátumot, — hosszadalmas volna elmondani, hogyan sikerült (nem tudom biztosan, csak sejtem, hogy hasonlót előttem még nem próbáltak előállítani) — elég az hozzá, hogy e preparátumot az ultra-mikroszkóp oly módon bontotta fel, hogy egyetlen vérsejt háromszáz külön egységre oszlott, háromszáz csillogó pont volt a ferde lemezen, azon a helyen, ahol a közönséges mikroszkóp egyetlen vérsejtet mutatott csak.

Már akkor sejtettem, hogy e háromszáz csillogó pont az, amit keresek : háromszáz szerves molekula. Kínzott a szomjas kíváncsiság, vajjon milyenek valójában? (Tudnivaló, hogy az ultra-mikroszkóp sem nagyságát, sem alakját nem tünteti fel az általa észlelt legapróbb részeknek, csak elárulja jelenlétüket egyforma, alakatlan csillogással.)

Nos, hát fejezzük be röviden. Öt hónapon át kísérleteztem, lépésről-lépésre közeledtem célom felé. Végre tegnap sikerült az, amit magam se mertem remélni, hogyan és miképpen, más helyen fogom elmondani. Legyen ennyi elég : sikerült előállítani egy olyan műszert, helyesebben egy műszernek olyan beállítását, mely az ultra-mikroszkóp csillogó parányát valódi formájában vetíti a közönséges mikroszkóp lencséje alá.

Mikor ez a beállítás napnál vakítóbb durranógázfénynél először sikerült, éppen egy kvarc kristály preparátuma volt a készülékben. Az objektív üveg kerek lapján számtalan apró kristály jelent meg, ugyanolyan alakúak, mint

az a kvarcdarab, amiből kipreparáltam az átlátszó lemezt. De engem nem ez érdekelt. Megnéztem az órámat, negyedhat volt. Éreztem, hogy kezd hevesebben dobogni a szívem. Felszúrtam az ujjam s a friss vért rácsöppentettem egy üveglapra, szétkentem és betoltam a cső alá.

Felcsavartam a csövet, újból meggyújtottam a durranó gázt s a lencse fölé hajoltam. Kiáltás szakadt föl belőlem, — hiába, nem tudom nyugodtan leírni, a kezem reszket, mert amit láttam, olyan kísérteties, minden képzeletet százszor felülmúló tökéletességgel igazolta sejtelmemet, hogy az első percben azt hittem: vizionálok.

Száz meg száz picinyke lény futkosott az üvegen, száz meg száz picinyke ember, száz meg száz tökéletesen egyforma ember, fejestül, lábastul, meztelenül, s megannyi én voltam, az utolsó vonásig, én, összehúzott szemekkel, elkomolyult arccal, amint a lencse fölé hajolok.

Darabig futkostak még, aztán lassan, egyenként megálltak, megmerevedtek, ugyanabban a mozdulatban a vércsepp megaludt az üveglemezen. Kezem lesiklott a csapról: a durranó gáz kialudt és én megdörzsöltem a szemeimet.

Ennyit láttam, ennyit tudok, — most zavar és nyugtalanság kóvályog bennem, képtelen vagyok gondolkodni. Feltevésem tehát helyes volt, — de ki álmodhatta, hogy ennyire az? S ki tudná hirtelen levonni minden konzekvenciáját? Egy bizonyos: az átöröklés problémája ily módon sokkal világosabbnak tetszik. Ha az én testem

legkisebb része ugyanolyan emberi test, ugyanaz az ember, aki én vagyok, ugyanazzal az arccal, ugyanazzal a velővel, — természetes, hogy az én testem néhány molekulája átjutván az idegen, anyai testbe, midőn szaporodni kezd, az apró én-ek, egy hozzám hasonló társadalmát hozza létre, egy hozzám hasonló nagy Ént alkotnak együtt az én fiamban. Így már érthető nemcsak a testi, de a szellemi átöröklés is, s az ember egyéni fejlődése nem más, mint fokozatos ráeszmélés arra, amit ezek az apró ének magukkal hoztak a multból. Egy órát, vagy kettőt kellene gondolkodni még, — úgy érzem, csodálatosan egyszerű és meglepő magyarázatok következnek...

De most fáradt vagyok, majd holnap. Ezt a napot pedig szögezzük le egy tollvonással.
(1915 április 1.)

Az oxford-streeti gyilkosság

Sherlock Holmes úrnak, a katonai rendőrség volt
főparancsnokának, Edinburgh

19... július.

Kedves ezredes úr,

a hágai békét aláírtuk, Európa népei szabadon és ujjongva borulnak egymás kebelére, a felszabadult sajtó extázisban ünnepli a világ szabadságát és Jane Gordon, az »angol Corday Sarolta«, miután a tízek tanácsa ünnepélyesen felmentette őt s a tömeg kifogta a lovakat kocsi-jából, elutazott Párizsba, Ön pedig, kedves barátom, önkéntes száműzetésben Edinburghban, a világ forgandóságán és az oxford-streeti gyilkosság körül kifejtett nyomozásának kudarcán búsong és még most se érti talán, hogy lehet az, hogy én, tapasztalatlan asszony, aki bűnügyekkel sohasem foglalkozott, négy nappal a gyilkosság után, mikor még homály fedte a gyilkos személyét és Jane Gordon, az angol Corday Sarolta, még sűrű és mély gyászban siratta férjét — hogy én akkor megfogtam önt a kastély hálójában és azt mondtam önnek: a gyilkos pedig senki más,

mint Jane Gordon, a miniszter felesége, az én kedves barátnőm. Vagy ha érti, meg van győződve róla, hogy Jane Gordon Európa megmentője, aki vakmerő tetteivel éppen úgy véget vetett a háborúnak, mint ahogy a fanatikus, szerb diák annak idején ugyancsak gyilkossággal felidézte azt, — hogy Jane Gordon engem beavatott világmegváltó tervébe és hogy én előre megfontolt szándékkal bűntársa voltam a nagyszerű asszonynak.

Én nem vagyok politikus, nem mosolygok sem azokon, akik a történelmet kényszerű törvények eredőjének tekintik és lenézik a naív demagógokat — de nem mosolygok azokon sem, akik szegény Robert Blackpot erőszakos halálában látják a világkatasztrófa végét. Végre is, ha korszakos háborút idézhetett fel két ember erőszakos halála, talán korszakos békét is hozhat egy harmadiké. Az bizonyos, hogy Sir Robert Blackpot az volt, amit zsarnoknak nevez a szabadság lantosa. Nem kétséges, hogy a békevágy, sőt hivatalos békehajlandóság, legalább formálisan, az ő akaratán tört meg, amíg élt — és kétségtelen, hogy a szabadság és béke pártja csak a halála utáni zendülésben ragadhatta magához a hatalmat olyan elementáris erővel, hogy egész Európa felriadt tőle nehéz álmából. Akárhogy történt, boldog vagyok, hogy így történt — és szótlanul, megjegyzés nélkül hallgatom és olvasom a gombamódra termő új lapok vezércikkeit, hogy a szabadság és igazság eszméjének szükségképpen győzni kellett a zsarnokok felett, hogy a mélységben forrongó eszmék és indulatok ki kell, hogy törjenek bilincseikből, az elnyomott nép, ha sokáig élnek vissza türelmével,

feltétlenül termel egy Brutust, aki aztán rettenetes példát mutat az időknek.

Hallgatom és olvasom — de ön előtt, szegény régi barátom, ön előtt nem tudok színlelni, önnek meg kell mondanom az igazságot, hogy nyugodjék meg végre ön is és mosolyogjon, mint ahogy én mosolygok, most már békélten és elnézően. Ez a Brutus, akire vezércikkek céloznak, ez a Jane Gordon, az én barátnőm, Robert Blackpot felesége és gyilkosa, most Párizsban van és talán most már maga is azt hiszi, hogy ő csakugyan Brutus. De ön tudni szeretné, úgy-e — sokan vannak, akik ezt tudni szeretnék — hogy lehet az, hogy csak két héttel a gyilkosság után, mikor a forradalom győzött és a gyilkost immár nem azért kereste, hogy megbüntesse, hanem azért, hogy megjutalmazza — hogy az angol Corday Sarolta, az én csinos barátnőm, csak akkor eszmélt rá bűnbánatára — akkor jelent csak meg önnél, hogy megfogja a kezét: »ne keresse tovább a gyilkost, bocsássa szabadon Bennet-et, az anarkistát — Robert Blackpotot én öltem meg«.

Ne szóljon közbe, ezredes úr, ne meredjen rám megdöbbenő, új gondolattal, — nem, nem azt akarom mondani, hogy Jane Gordon hamisan vádolta önmagát, örültségből, vagy feltűnésvágyból, hogy nemzeti hősként ünnepeltesse magát, vállalta a tettet. Erről szó sincs, bár Jane Gordonban, az én csinos barátnőmben, igenis van feltűnésvágy, de, mint ahogy mindjárt meg fogja érteni, egészen másféle. Nem is lehet erről szó, hiszen beismerése után pontosan és kétséget kizáróan leírta és elmagyarázta, hogy történt a gyilkosság — hogy vette ki nappal, észrevétlenül, az erkélyrács kifelé nyíló reteszét,

hogy támasztotta be a rácsot — s éjszaka, a kiugró homlokzat lakosztályából, hogy figyelte, mikor férje szokása szerint kilép az erkélyre — hogy kiáltott rá a szobából s a megforduló öreg urat hogy taszította meg egy könnyű mozdulattal, amit úgy nyújtott ki, mintha vissza akarná tartani ; — hogy futott vissza aztán szobájába, észrevétlenül feltörve a dolgozószoba zárját, hogy a nyomozást kívülről történt erőszakos betörés nyomaira vezesse. Igen, Robert Blackpotot Jane Gordon ölte meg és nem az anarkisták, akik évek óta fenyegették : nem a »fekete kéz«, mely leveleket küldözgetett neki és nem Bennet, szegény, akire minden gyanú irányult s akit két hétig tartott ön vizsgálati fogságban. Ha csak anarkia van és elkeseredett szocialisták és forrongó indulatok és elnyomott népmilliók és bosszúért lihegő politikai rabok Írországban és jogtalanul, törvénytelenül kivégzett szabadsághősök fiai, hozzátartozói, követői — ha csak Casement véres kísértete lobog az ír lelkek börtönében és mészárszékre küldött ártatlanok ökle emelkedik feléje — mindezek felől Robert Blackpot még ma is élne és a világ talán dühöngene tovább az ő karmaiban. Ezen az emberen nem fogott a tömlöcbe zárt nép bosszúvágya, kétségbeesett vergődése — emlékszik a calais-i merényletre, mikor a szegény, francia közlegény felemelt pisztolyát, amit Robert Blackpotra irányított már, hirtelen megfordította és tehetetlen dühében önmagát lőtte agyon, nehogy felelősségre vonják ezért a mozdulatáért ?

Nem, nem, Robert Blackpot-t Jane Gordon ölte meg, a felesége. És nem kell szégyelni, hogy ezt ön lehetetlennek tartotta akkor. Ön logikusan és helyesen úgy gondolkodott, hogy

a zsarnokot azok közül ölhetette csak meg valaki, akik haragudtak rá, a szocialisták és anarkisták közül — de ki gondolta volna, hogy Jane Gordon, a miniszter ünnepelt szépségű és eleganciájú felesége, az előkelő estélyek és garden-partyk királynője, az álszent hadijótékonyság hirhedt és titokban kigúnyolt patrónusa — hogy ez a Jane Gordon szocialista és anarkista, aki két hét múlva, miután győzött a forradalom, büszkén kiáll és így szól: igenis megöltem a férjemet, elszántan és rajongva, mert a haza és nép ellensége volt — és én előbb vagyok honleány s ha kell, vértanu — és csak másodszorban hitves és feleség

Ki gondolta volna — igaza van, szegény barátom, ki gondolta volna? Nos hát, nyugodjék meg és fogjon kezét önmagával és veregesse meg a tulajdon vállát tulajdon tenyerével. Az ön logikája helyes volt. Jane Gordon, az angol Corday Sarolta, soha nem volt anarkista és vértanu — ha az lett volna, egészen bizonyos, hogy nem sikerül neki a gyilkosság úgy, ahogy sikerült. De Jane Gordon, az angol Corday Sarolta hitves és feleség se volt, ő nem — hanem egészen egyszerűen és minden komplikáció nélkül csak nő volt a szónak legmélyebb és legősibb értelmében.

Szegény barátom, hallgasson rám. De hallgasson végig, ne ugorjon fel közben, míg a következőket elmondom, felháborodva, hogy frivol és triviális tréfa kedvéért izgattam fel eddig kíváncsiságát. Amit hallani fog, azt ön talán halála napjáig nem hiszi el nekem és nem érti meg — én azonban egy fél perc alatt jöttem rá és értettem meg — igaz, hogy én viszont politikához és jogbölcselethez nem értek.

Közlöm tehát önnel, szárazon és egyszerűen a következőket:

Öt nappal a gyilkosság előtt Madame Daisy kalapműtermében jártam, hogy gyászkalapot rendeljek magamnak, egyik rokonom temetésére. Megállapodtunk egy mintában és Madame Daisy megígérte, hogy harmadnapra, — ekkorra volt kitűzve a temetés — elkészül vele.

Harmadnap, mikor felkerestem, míg a kalapot csomagolta, nevetve mesélte nekem, hogy barátnőm, Jane Gordon, a miniszter felesége, bent járt a boltban. Ő megmutatta neki a gyászkalapot. Jane elsápadt az irígységtől (igen szép és eredeti kalap volt) és azonnal felpróbálta. A kalap csakugyan meglepően jól állt Jane Gordonnak — két hölgy, aki szintén jelen volt, elragadtatva kiáltott fel, meglátva őt a kalapban, elhalmozták őt hízelgő dicséretekkel, körülállták, forgatták. Madame Daisy is kijelentette, hogy soha még ilyen szépnek nem látta a kegyelmes asszonyt, mint ebben a kalapban. Jane Gordon kipirult arccal állt köztük a tükör előtt, egyik kezével a kalapot fogta, oldalt fordult, kezitüköt kért, hogy hátulról is megnézhesse, a nagy tükör szegítségével. Aztán megfogta a kalapot, nagyot sóhajtott, hirtelen levette a fejéről és láthatóan leverten kiment a boltból.

Egy szót se, míg be nem fejeztem! Robert Blackpot temetésén, talán ön is emlékszik rá, Jane remek gyászkalapban jelent meg — a hölgyek közt feltűnést keltett, olyan szép volt. Nos, ez volt az a kalap, szakasztott mása az enyémnek, amit rendeltem.

En Jane-el a nyomozás hetedik napján találkoztam először, a gyilkosság után. Bevitt az

öltözőjébe és a körülményekhez képest eléggé élénken csacsogott mindenféléről: azt mondta, kezd már magához térni a rettenetes csapásból.

Beszélgetés közben egyszerre észrevettem a gyászkalapot, az egyik szekrény tetején. Nem tudom, nem emlékszem már, milyen furcsa ösztönből felálltam és komolykodó arccal azt mondtam neki, hallotta-e, hogy a nyomozás főnöke, Sherlock Holmes ma reggel bekérte bűnjelnek az ő gyönyörű kalapját is. Én csak tréfálni akartam, karrikírozni önt, aki — emlékszik — akkor mindenféle szemetet összegyűjtött corpus delicti címén — de a hatás rettenetes volt — Jane Gordon elsápadt, összerogyott előttem a földön és félig önkívületben, térdeimet ölelgetve és hisztériás görcsökben elmondta nekem, hogy férjét ő ölte meg. Nem úgy, ahogy később vallotta, nem kézzel lökte meg — ő a szomszéd lakosztály ablakánál állott és mikor látta, hogy Róbert a kireteszelt rács elé áll, hirtelen rákiáltott. A miniszter megfordult és rá akart támaszkodni a rácsra és a következő pillanatban lezuhant.

Hüledezve hallgattam — Jane pedig még mindig ott fetrengett a földön. Könyörgött, hogy mentsem meg — hiszen Sherlock, úgy látszik, mindent tud, ha a kalapot bűnjelnek kéri.

— Én nem akartam megölni — jajgatott Jane — de értse meg, egész este sírtam dühömben, hogy nem rendelhetem meg azt a gyászkalapot, mert nincs, akit gyászoljak... Én csak rákiáltottam.

Ezredes úr, csak ezt akartam elmondani... De már látom, hogy nem fogom elküldeni ezt a levelet... Jane Gordon, az angol Corday Sarolta, akit a tízek tanácsa jogos hazafias felháborodá-

sában elkövetett emberölés vádja alól felmentett, ma már úgyis meghazudtolna engem, hiszen ő ma már büszkén vállalja, hogy tettét szándékosan követte el... Nekem nem hinne senki, örültnék mondanának... És ha hinnének?... Minek rombadönteni, csirájában fojtani meg egy legendát? Minek tudja meg az emberiség, hogy a zsarnok, akivel nem tudott végezni egy elnyomott rabszolgavilág, végre is nem Brutusnak, a szabadság vértanújának kezétől esett el, hanem egy női kalapba botlott bele, egy női kalapba, amelyik véletlenül gyászkalap volt — s temetésre volt szükség, hogy hordani lehessen. Jane Gordon hordja immár büszkén ezt a kalapot — temetésén ama szörnyetegnek, akit öntudatlanul legyőzött.

TARTALOM.

	Olda
Az égő ház	5
Novella a delejes halálról	13
A halál és a favágó	23
Prológus	33
Akták	40
Reménytelen szerelem	47
Szomjúság	58
Dódi	67
A magány	76
Február	85
Példázat a halálról	93
A másik	100
Az ellenség	108
Vaszilij	117
Én és Énke	126
Egy nőt szeretni	133
Álom	139
Caeser és Abu Kair.....	147
Pár ezer év	155
Az élő molekula	163
Az oxford-streeti gyilkosság	171

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Dr. János Székelyi Könyvtár